

Інститут соціології Варшавського університету
Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Uniwersytet Państwowy imienia Iwana Franki w Żytomierzu

Studia суспільно-політичні та
психологічні
społeczno-polityczne i
psychologiczne **Студії**

Збірник наукових праць
Prace naukowe

Житомир-Варшава
2017

УДК 316 : 32 : 159:9
С 88

Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка, протокол №15 від 23 червня 2017 року

РЕЦЕНЗЕНТИ

- Вікторія Горбунова** доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри клінічної психології Українського католицького університету
- Анатолій Круглашов** доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, заслужений працівник освіти України
- Ірина Чудовська** доктор соціологічних наук, доцент кафедри галузевої соціології факультету соціології Київського Національного університету імені Тараса Шевченка

РЕДАКТОРИ

- Віталій Климчук**, доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Житомирського державного університету імені Івана Франка
- Славомір Лодзінський**, доктор соціологічних наук, професор Інституту соціології Варшавського університету
- Сергій Рудницький**, доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка

СЕКРЕТАР РЕДАКЦІЇ

Віктор Кириченко, кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та психотерапії Житомирського державного університету імені Івана Франка

С 88 Суспільно-політичні та психологічні студії. Вип.1/ [за. ред. В. Климчука, С. Лодзінського, С. Рудницького]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017 – 107 с.

Збірник наукових праць студентів та викладачів соціально психологічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка та Інституту соціології Варшавського університету, частина з яких які виконана у межах міжнародного наукового семінару «Reprezentacja polityczna mniejszości narodowych»

УДК 316 : 32 : 159:9

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, імен та інших даних несуть автори публікацій.

© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2017
© Інститут соціології Варшавського університету, 2017

ЗМІСТ

Передмова від редакторів	5
 Розділ I. ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	7
Agnieszka Mirowska. Problemy metodologiczne prowadzenia badań nad aktywnością polityczną mniejszości narodowych w Polsce	8
Олександр Клименко. Теоретичні підходи до розгляду феномену політичної активності молоді	11
Ксенія Гавриловська. Політичний абсентеїзм в сучасній Україні	14
Maciej Bartosiewicz. Aktywność polityczna mniejszość narodowych a przemiany społeczeństwa polskiego	16
Dominik Borowiec. Aktywność polityczna mniejszości ukraińskiej w Polsce w latach 1989-2005	20
Dawid Penkala. Geografia wyborcza a mniejszości narodowe w Polsce	27
Krzysztof Grzegorzewski. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie: znaczenie i działalność społeczno-polityczna	31
Katarzyna Lewandowska. Ustawa o mniejszościach z 2005 roku a ochrona praw językowych osób należących do społeczności kaszubskiej w Polsce	34
Marta Leśniewska. Problem podwójnych polsko – niemieckich nazw miejscowości na Górnym Śląsku w Polsce	38
 Розділ II. СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	40
Kamil Lebnicki. Oswajanie nieoswajalnego? Polsko-ukraińskie pogranicze „w ogniu”	41
Sara Michalska. Podtrzymywanie tożsamości przez społeczność ukraińską – rola Kościoła greckokatolickiego: przykład Bytowa	44
Patrycja Kosuł. Problemy podtrzymywania tożsamości etnicznej oraz językowej w ramach społeczności kaszubskiej w Polsce	49
Luiza Organek. Przemiany religijności na terenie Kaszub. Trwałość i zmiany	53
Віктор Кириченко. Соціологічне дослідження специфіки споживання інформації через ЗМІ юнаками та підлітками (за результатами дослідження 2014 року)	58

Надія Павлик. Використання техніки кола у неформальній освіті та соціально-перетворювальній діяльності	63
Світлана Коляденко. Транзактний аналіз у системі соціальної підтримки студентської молоді: соціальні аспекти	65
Юлія Пузовик. Теоретичний аналіз проблеми типологічних відмінностей інформаційної залежності осіб юнацького віку	71
Людмила Фальковська, Катерина Пархомчук. Особливості уявлень старшокласників про сім'ю	75
Розділ III. ПСИХОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	78
Marta Chmielewska. Stosunek Polaków do przedstawicieli innych narodów	79
Ольга Савиченко, Анастасія Добровольська. Факторна модель гендерних особливостей соціальної відповідальності у підлітковому віці	82
Інна Загурська, Ольга Кубайчук. Теоретико-методологічний аналіз розвитку самоактуалізації у період ранньої дорослості	87
Оксана Хомутовська. Вивчення установок підлітків, що виховуються в умовах материнської гіперпротекції щодо стилю сімейної взаємодії у майбутній сім'ї	89
Юлія Ковальчук. Відмінності ігрової діяльності дітей із розумовою відсталістю та нормою інтелектуального розвитку	91
Ольга Лобода. Мотивація як чинник прокрастинації студентів	93
Ольга Ткачук. Теоретико-методологічний аналіз гендерних особливостей образу коханої людини в період ранньої дорослості	96
Альона Яценко. Психологічна атмосфера в колективі як чинник емоційного вигорання вихователів дошкільних навчальних закладів	99
Людмила Фальковська, Марина Зінченко. Вплив симпатії / антипатії учителя на рівень шкільної тривожності підлітків	102
Ольга Захарчук. Теоретичний аналіз особливостей зв'язку самооцінки та успішності у навчанні учнів 5-х класів	105

ПЕРЕДМОВА ВІД РЕДАКТОРІВ

У збірнику представлені результати досліджень з політології, соціології, психології. Але цей збірник не лише про теоретичні та емпіричні пошуки викладачів та студентів. Він, передусім, про інтеграцію. Про інтеграцію політології, соціології та психології в спільне поле наукових досліджень суспільно-політичних наук. Не так давно в українському освітньому просторі ці науки були об'єднані в одну галузь знань, що спонукає появу міждисциплінарних досліджень.

Цей збірник також про інтеграцію викладачів та студентів у спільне поле наукових досліджень. Тут представлені як одноосібні статті, так і колективні публікації, які з'явилися в результаті плідної наукової співпраці. Інтеграція України в європейський простір продукує появу нових наукових розробок, які також представлені в цьому виданні. Співпраця науковців двох країн відкрили перспективи для спільних досліджень та продуктивної наукової співпраці. Дослідження інтеграції національних меншин у суспільні процеси України та Польщі започаткували це видання та стали предметом досліджень викладачів та студентів Житомирського державного університету та Інституту соціології Варшавського університету.

Частина статей у збірці, а точніше – статті польською мовою, це роботи польських учасників міжнародного наукового семінару «Репрезентація національних меншин на локальному рівні – поляків в Україні і українців у Польщі». Ідея семінару виникла у вересні 2015 року під час розмови у Варшаві одного з редакторів збірки – Сергія Рудницького з відомим дослідником меншинної проблематики Польщі проф. Славомиром Лодзінським з Інституту соціології Варшавського університету. Саме професор Лодзінський запропонував формалізувати ідею у міжнародний науковий семінар.

У тому ж 2015 році доц. Ольга Савиченко з соціально-психологічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка виступила керівником дипломних і курсових робіт студентів соціально-психологічного факультету, що дозволило створити міжнародну дослідницьку групу. До її складу, крім згадуваних вже студентів факультету увійшли студенти і аспіранти Інституту соціології Варшавського університету.

Протягом 2015-2017 років відбулося два виїзди студентів і викладачів (у 2016 році – українських студентів і викладачів до Варшави, а у 2017 – польських студентів разом з керівником семінару з польського боку проф. С. Лодзінським до Житомира), декілька консультацій доц. С. Рудницького в Інституті соціології Варшавського університету, лекція професора Славомира Лодзінського на соціально-психологічному факультеті у 2017 році.

За результатами дослідження було написано три дипломні і п'ять курсових робіт студентів соціально-психологічного факультету ЖДУ імені Івана Франка, надруковано статті польських і українських учасників у збірнику тез II Всеукраїнської інтернет-конференції «Особистісне зростання: теорія і практика» у 2016 році, декілька статей українських науковців у вітчизняних і закордонних виданнях. Було підготовлено конкурсну роботу з політології студентки соціально-психологічного факультету Тетяни

Ільніцької і спільну статтю С. Рудницького і С. Лодзінського до польського наукового видання у 2017 році. Було виголошено п'ять виступів українських і польських дослідників на міжнародній науковій конференції «Демографічні зміни і проблеми національних меншин у Центральній Східній Європі і на Балканах» у листопаді 2016 року у Житомирі, проведено спільний науковий семінар у травні 2017 року у Житомирі. Статті польською мовою, що увійшли у цю збірку, є результатом діяльності польської частини групи у 2016-2017 навч. році.

Варто звернути увагу на факт, що це вже друга збірка соціально-психологічного факультету, яка містить результати спільних українсько-польських наукових досліджень і що діяльність семінару на цьому не завершується – восени 2017 року заплановано студентсько-викладацьку конференцію в Інституті соціології Варшавського університету. На ній будуть представлені результати досліджень політичної репрезентації польської національної меншини в Україні, що ведуться членами семінару, до керівництва якими долучився у 2017 році доц. Віктор Кириченко з соціально-психологічного факультету. На конференції будуть також представлені результати польових досліджень польських учасників семінару, що проводилися ними під час виїзду у травні 2017 році на Житомирщині. На черзі стоїть розширення бази досліджень українських студентів польовими виїздами до місць проживання української меншини у Польщі.

Ці всі дії наповнюють реальним змістом поняття українсько-польської співпраці, створюють спільний науковий і освітній європейський простір. Вони повертають дослідження до кращих європейських традицій практично орієнтованої науки, яка є основою ведення зваженої європейської політики – до реальних потреб і проблем репрезентації національних меншин в органах місцевого самоврядування, де вирішується багато їхніх повсякденних проблем, що набуває особливої ваги для Житомирщині, де проживає найчисленніша в Україні польська громада.

Віталій Климчук, Славомір Лодзінський, Сергій Рудницький

ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Agnieszka Mirowska

*Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski*

PROBLEMY METODOLOGICZNE PROWADZENIA BADAŃ NAD AKTYWNOŚCIĄ POLITYCZNĄ MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH W POLSCE

Promotor: doktor habilitowany, profesor Sławomir Łodziński

Aktywność społeczno-polityczna różnych grup etnicznych i narodowych w Polsce jest dziedziną badań, która interesuje badaczy różnych dyscyplin naukowych, od politologów, przez ekonomistów, do socjologów. Jest jednak takim obszarem badań, który jak do tej pory nie wykształcił jednej, spójnej metodologii, przez co wyniki takich badań często są podważane. Analizując przyczyny tego zjawiska, autorka wyłoniła kilka podstawowych problemów, z którymi muszą sobie poradzić badacze aktywności politycznej grup mniejszościowych.

Pierwszym z nich jest problem braku danych. Chcąc analizować aktywność polityczną (przede wszystkim zachowania wyborcze) mniejszości narodowo-etnicznych w Polsce potrzebujemy dwóch rodzajów danych statystycznych [1, s. 159]. Po pierwsze są to dane z Państwowej Komisji Wyborczej (PKW), dostarczające informacji o tym jak głosowano oraz o frekwencji w danych wyborach wraz z podziałem na okręgi wyborcze czy nawet komitety. Dzięki temu istnieje możliwość przestrzennego rozmieszczenia postaw wyborczych Polaków, co z kolei pozwala na analizę tych postaw w przekroju poszczególnych regionów Polski. Po drugie potrzebne są dane o przynależności narodowo-etnicznej, które są zbierane w Polsce w postaci deklaratywnej przy okazji Narodowego Spisu Powszechnego Ludności. To czego brakuje, by móc wyciągnąć wiarygodne wnioski na temat aktywności politycznej czy postaw wyborczych mniejszości narodowych, to dane kompleksowe, zawierające informacje o tym jak głosowały poszczególne osoby z uwzględnieniem ich pochodzenia. Bowiem tych dwóch zespołów danych (ze spisu powszechnego i PKW) nie można połączyć w całość, niemożliwe jest zatem wnioskowanie na ich podstawie.

Wielu badaczy radzi sobie z tym problemem w moim przekonaniu w mało przekonujący sposób. Mianowicie, zakłada się, że członkowie różnych mniejszości będą głosowały w wyborach na przedstawicieli reprezentujących interesy owych mniejszości, a następnie otrzymane wyniki koreluje się z wynikami innych partii politycznych i w ten sposób pośrednio wnioskuje się o sympatiach politycznych mniejszości. Drugim rozwiązaniem jest analiza poparcia osób wywodzących się z różnych mniejszości. Obydwie metody są wykorzystywane przez badaczy, ale budzą one szereg wątpliwości.

Niekoniecznie jest przecież tak, że członkowie mniejszości będą popierać kandydatów reprezentujących interesy mniejszości jako wspólnoty, nie wiemy bowiem czy u konkretnego wyborcy interesy mniejszości są priorytetem, jeśli chodzi o wybór przedstawiciela. Być może priorytetem jest bezpieczeństwo socjalne lub inne punkty programu partii politycznej. Podobnie jest w

przypadku kandydatów wywodzących się z mniejszości: nie jest tak, że na tę osobę głosują wyłącznie członkowie danej mniejszości, równie dobrze głosujący mogą pochodzić spoza niej, ale preferują tego kandydata ze względu na jego poglądy.

Drugim problemem jest przynależność narodowo-etniczna, kwestia identyfikacji z daną grupą mniejszościową. Z tym problemem spotykają się badacze nad mniejszościami narodowymi lub etnicznymi w Polsce (ale zapewne również poza jej granicami). Dane na temat przynależności narodowo-etnicznej są oparte na deklaracjach przy okazji przeprowadzenia Narodowych Spisów Powszechnych Ludności, zatem nie istnieje narzędzie, które pozwoliłoby uzyskać bardziej obiektywne dane aniżeli tylko deklaratywne [2]. Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym z 6 stycznia 2005 r. również nie dostarcza odpowiedniego narzędzia, za pomocą którego moglibyśmy kwalifikować poszczególne osoby jako przynależne do danej mniejszości. Wskazuje jedynie warunki jakie muszą spełnić poszczególne grupy by można było je uznać za mniejszość narodową lub etniczną, a i one budzą wiele wątpliwości i pozwalają na szeroką interpretację.

Kolejnym problemem, z którym mierzą się badacze mniejszości (przede wszystkim badający ich aktywność polityczną) to problem wielości nauk, zaangażowanych w tego typu badania. Ta interdyscyplinarność implikuje zasadniczy problem, który pozwala na podważanie wyników badań, a jest nim brak spójnej metodologii. Problem ten ujawnia się najwyraźniej, kiedy chcemy badać zachowania wyborcze danych mniejszości oraz ich przyczyny. Wówczas badacz musi korzystać z osiągnięć różnych dyscyplin naukowych, m.in. demografii, socjologii, politologii, geografii wyborczej, historii czy ekonomii i brać pod uwagę szereg czynników mających wpływ na konkretne zachowanie wyborcze.

Kolejny problem jaki napotykają badacze postaw wyborczych mniejszości narodowo-etnicznych to niestabilność i zmienność polskiej sceny politycznej oraz ordynacji wyborczej. Ten problem ogranicza analizę jedynie do wyborów, w czasie których prowadzone są badania. Wyborcy nie identyfikują się na stałe z konkretnymi ugrupowaniami, ponieważ te zmieniają się z wyborów na wybory, mimo tego, że rzeczywisty poziom tej zmienności jest znacznie mniejszy: zmieniają się raczej nazwy ugrupowań politycznych. Nie bez wpływu pozostają kampanie wyborcze, których hasła rzadko mają coś wspólnego z rzeczywistymi planami partii oraz ich programem [3, s. 213]. Rozwiązaniem jest stworzenie pewnej ustrukturyzowanej przestrzeni ideologicznej oraz próba rozmieszczenia na niej poszczególnych partii oraz rodzin partii, dzięki czemu taka długofalowa analiza miała by więcej sensu niż obecnie.

Oczywiście te problemy nie są nierozwiązywalne, wymagają jednak stworzenia spójnej i kompleksowej metodologii, łączącej w sobie osiągnięcia różnych dziedzin naukowych. Wynika z tego, że badanie aktywności politycznej mniejszości w Polsce (jak i w innych krajach) może być zarówno wyzwaniem metodologicznym, jak i interdyscyplinarnym.

Bibliografia

1. Pokrzywicka M. Dylematy metodologiczne geografa związane z badaniem mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce oraz ich postaw

politycznych / M. Pokrzywicka // Paweł Krąż (red.), Współczesne problemy i kierunki badawcze w geografii. – 2014. – T. 2. – s. 155-165.

2. Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. – Dz. U. – 2005, nr 17, poz. 142.

3. Raciborski J. Wybory i wyborcy / M. Raciborski // Jacek Raciborski (red.), Demokracja Polska 1989-2003. – 2003. – s. 207-238.

Клименко Олександр

Соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗГЛЯДУ ФЕНОМЕНУ ПОЛІТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ

Науковий керівник: Ксенія Гавриловська, кандидат психологічних наук, доцент

На тлі актуальних політичних подій відбуваються значні зміни як у громадсько-політичному житті, так і у свідомості громадян нашої країни. В умовах перманентної зовнішньополітичної загрози та внутрішньополітичних процесів, які мають всі ознаки політичної кризи, зростає рівень політичної активності громадян. Вже існує чітке розуміння того, що свої права та свободи можна захищати, приймаючи участь у мирних масових акціях, про свої погляди та переконання можна (і потрібно!) заявляти відкрито, є досвід перемог над проявами заангажованості й жадібності сучасних політичних еліт. Українці навчилися формувати своє власне ставлення до подій, що відбуваються в країні відповідно до власних уявлень про соціальну справедливість і відверто це ставлення озвучувати. Політичну активність ми можемо спостерігати як у реальному світі (вулиці, майдани), так і в медіапросторі, на різноманітних ток-шоу та передачах аналітичного спрямування. Політично активні громадяни знаходять можливості для самореалізації також і у віртуальному світі: соціальні мережі дають їм можливість не лише цікаво провести вільний час, але і використати Інтернет-мережу для реалізації своїх суб'єктних потенцій: організувати масову акцію, висловити та захистити свої переконання, проаналізувати всю наявну інформацію з певного питання з метою формування власних чітких установок у сфері політики, висловитись на підтримку тієї чи іншої політичної сили та ін.

Традиційно в нашій країні високий рівень політичної активності проявляють люди старшого віку. На жаль, їхні політичні переконання не завжди відповідають актуальній національній ідеї, адже сформовані були, переважно, ще в далекому радянському минулому. Саме тому надзвичайно актуальною на сьогодні є проблема формування політичної активності молоді. Але ця вікова група частіше демонструє політичну пасивність та відстороненість. А більш активні (в політичному розумінні) її представники схильні обирати громадсько-політичні рухи радикальної та екстреміської спрямованості. Крім дестабілізації ситуації в державі, діяльність таких рухів може нести небезпеку для життя і здоров'я своїх учасників.

Загалом, проблема політичної активності молоді у сучасній Україні не так давно стала предметом уваги науковців. Саме тому у даній статті ми ставимо за мету окреслити основні теоретичні підходи до дослідження політичної активності молоді.

Дослідженням проблеми політичної активності молоді займаються як зарубіжні так і вітчизняні вчені. Зокрема, відомі спроби розподілу громадян країни за формою їх політичної активності (М. Кааде, А. Марш, Л. Мілбратс), описано способи залучення молоді до різних громадсько-

політичних сил через пропаганду (Г. Блумер, Р. Тернер, Т. Геарр, Л. Кіллієн, Н. Смерз). Вітчизняні політичні психологи досліджують проблеми психології спільнот, масової психології та поведінки (В. Васютинський), особливості мотивації участі українців у громадсько-політичних рухах (І. Кресіна), зміст політичної культури особистості як внутрішньої передумови її політичної активності (М. Білик, І. Білоконь, Б. Мар'єнко, О. Петрунько), значення масової політичної свідомості в детермінації залученості особистості до політичного життя (В. Васютинський, М. Слюсаревський, Н. Хазратова), особливості мікросередовища, які впливають на рівень політичної активності особистості (В. Бобахо, Д. Гончаров, І. Гоптарева, С. Левкова, Т. Яблонська), особливості політичної активності населення різних регіонів України (А. Голод), індивідуально-психологічні характеристики, а також основні мотиви особистості, які зумовлюють її залучення до політичних процесів (О. Беляєва, Н. Ганіна, Т. Жуковська, І. Корнієнко, Г. Лактіонова, М. Назаров, А. Студенікін, М. Харитонов, Г. Циганенко), особливості політичної активності різних вікових та соціальних груп молоді (А. Лісневська), психологічний аналіз категорії «політична активність» (М. Слюсаревський, М. Юрій, О. Левченко, О. Каретна), та ін.

Політична активність є формою суспільної активності, що являє собою відображення прийнятих політичних рішень і поведінки політичних суб'єктів [1]. Політична активність може бути як правочинною (голосування, марші, пікети тощо) так і перебувати поза законом (тероризм) [2].

О. Каретна визначає політичну активність як діяльність політичних груп або індивідів, пов'язану з наміром розвитку або зміни політичного чи соціально-економічного ладу та відповідних соціально-політичних інститутів [3]. У працях С.Л. Грабовської визначено що індивідуальна політична активність, є відображенням політичної культури країни [1].

Політична активність тісно пов'язана з політичною діяльністю та політичною участю. Політична діяльність характеризується свідомими діями, цілеспрямованістю, задоволенням політичних інтересів і має професійну спрямованість. Політична участь – залученням членів певної соціально-політичної спільноти до процесу політико-владних відносин; вплив громадськості на перебіг існуючих соціально-політичних процесів у суспільстві та на формування владних політичних структур [1; 4]. Великою мірою політична активність особистості пов'язана з її уявленнями про владу та ставленням до осіб, які цю владу персоніфікують [5].

Політична бездіяльність – складне і неоднозначне явище, значною мірою зумовлене особистісними рисами і характеристиками людини. Для відкритого типу політичної поведінки властива здебільшого вмотивована, цілеспрямована, раціональна, відповідно психологічно і емоційно зумовлена політична діяльність [6].

Таким чином, політична активність – це індивідуальна або групова форма соціальної активності, спрямована на задоволення певних бажань шляхом приєднання до громадсько-політичних рухів, або активна участь в громадсько-політичному житті країни. У випадку незадоволеності політично-культурним становищем держави, політична активність може проявлятися як демонстративне відсторонення від громадсько-політичного життя.

Проблема політичної активності є надзвичайно актуальною на різних вікових етапах, але особливої ваги вона набуває в юнацькому віці, коли правова психіка особистості ще перебуває на етапі свого становлення.

Бібліографія

1. Грабовська С. Соціальна активність в процесі соціалізації особистості / С. А. Грабовська, С. М. Чолій // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; за ред. С. Д. Максименка. – К., 2010. – Т. XII. – Ч. 1. – 181 с.
2. Макеєв С. Сучасна Україна: громадська свідомість і політична участь населення / С. Макеєв // Політична думка. – 2000. – № 2. – С. 10-16.
3. Каретна О. Політична активність молоді як умова соціально-політичних трансформацій в Україні / О. О. Каретна // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / гол. ред. С. В. Ківалов ; відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса : Національний університет "Одеська юридична академія" : Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2012. – Вип. 44. – С. 254-265.
4. Лісневська А. Психологічні чинники політичної активності молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.11 «Політична психологія» / А. О. Лісневська ; Ін-т соц. та політ. психології АПН України. – К., 2010. – 20 с.
5. Гавриловська К. До проблеми персоніфікації державної влади: психологічний аспект / К. П. Гавриловська, О. О. Тимофіюк // Психологічні перспективи. – 2002. – № 2. – С. 70-77.
6. Білоус І. Політична активність молоді: форми вияву та особливості трансформації / І. Білоус // Соціальна психологія. – 2007. – № 5. – С. 25-34.

Ксенія Гавриловська

Кафедра практичної психології та психотерапії
Соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПОЛІТИЧНИЙ АБСЕНТЕЇЗМ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У сучасній українській політиці кожен процес виборів (як парламентських, так і президентських) традиційно пербує в центрі уваги громадськості. Величезну цікавість викликають всі етапи цього процесу: від передвиборчої агітації до поствиборчих скандалів. Всі нюанси виборів широко висвітлюються в пресі, обговорюються на різноманітних ток-шоу та круглих столах, супроводжуються масовими акціями, є предметом глибокої аналітичної роботи сотень фахівців.

Виборчий процес є дійсно бурхливим та емоційним, проте він ніколи не супроводжується високим рівнем явки виборців на дільниці для голосування. Складається враження, що для українців емоційне переживання процесу виборів є більш важливим, ніж реальна участь у ньому. Ось деякі офіційні дані про участь у голосуванні: явка виборців на дільниці під час проведення парламентських виборів становила 65.22% у 2002 році, 57,94% у 2007, 57,98 % у 2012, 52.42% у 2014 році. Участь у виборах Президента України в 2014 році взяли 60,3% населення нашої держави, і це один із найвищих показників за всю історію президентських виборів в Україні.

Відсутність участі у виборах в наукових колах отримала назву «політичний абсентеїзм» (від лат. *absentia* – відсутність). Традиційно цей феномен визначають як ухилення виборців від участі в голосуванні під час виборів. Позитивним аспектом політичного абсентеїзму є те, що він може розглядатися у якості критерію демократичності суспільства. Дійсно, в тоталітарних країнах політичний абсентеїзм неможливий як явище: голосують всі, незалежно від настрою, стану здоров'я, смаків чи вподобань. Явка на дільниці для голосування складає 85-100%, і результати такого голосування є легко передбачуваними. Більшість демократичних країн демонструють доволі низькі показники участі у виборах, що може свідчити не лише про свободу волевиявлення, але і про досить негативні явища: негативне ставлення до політичної системи в цілому (бойкотування виборів), незадоволеність можливостями політичного вибору, відчуження людини від влади, втрату інтересу та довіри до політичної діяльності. Зрештою, наслідками політичного абсентеїзму можуть стати як політична апатія, так і політичний екстремізм як показники нелегітимності існуючої влади.

Розрізняють різні види абсентеїзму: пасивний (байдужість до політичного процесу і відчуження від нього як форма схвалення існуючої політичної ситуації) та активний (форма виразу незадоволення владою, протест, недовіра, негативне ставлення до влади). Крім того, абсентеїзм буває умисний (свідоме небажання брати участь у виборах) та ситуативний (серед абсентеїстів чимало тих, хто прийняв рішення не брати участь в голосуванні в останній момент під дією випадкових обставин) [1, с. 217].

Причини політичного абсентеїзму можуть бути соціальними (домінування особистих інтересів над суспільними, глобалізація, що призводить до відмирання старих форм легітимації влади, та сприяє виникненню нових можливостей політичної участі) [2, с. 309]; демографічними (до політичного абсентеїзму молодь схильна набагато більше, ніж люди старшого віку); політичними (наявність дійсної конкуренції політичних сил, конкуренція між кандидатами, партіями, які реально спроможні щось змінити); психологічними (низький рівень довіри до політичних інститутів і процесів, сумніви в можливості вплинути на хід політичного розвитку держави, соціальна пасивність) [3, с. 113]; історичними (у радянський період мало місце відчуження від народу з боку самої влади, яке трансформувалося в самовідчуження громадян через неефективність демократичних механізмів).

Отже, політичний абсентеїзм зумовлений різними причинами, серед яких найбільш важливими є втрата довіри до державних органів влади, низький рівень політичної компетенції виборців, та значимості результатів виборів для громадян, загальне розчарування у спроможності політиків бодай щось змінити на краще. Абсентеїзм є негативним явищем, оскільки знижує легітимність влади і свідчить про відчуження громадян від держави. Зростання рівня політичного абсентеїзму – це індикатор недосконалості політичної системи, зростання недовіри до демократичних інститутів, наростання соціальної напруженості в суспільстві, показник наявності політичної кризи в суспільстві.

Бібліографія

1. Аринина К. Абсентеизм в политике: причины и последствия / К. И. Аринина // Ученые записки казанского университета. – Т. 156, кн. 1. Гуманитарные науки, 2014. – С. 214-220.
2. Гидденс Э. Последствия современности / Энтони Гидденс. – М. : Праксис, 2011. – 343 с.
3. Гозман Л. Политическая психология / Л. Я. Гозман, Е. Б. Шестопап. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 448 с.

Maciej Bartosiewicz

*Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski*

AKTYWNOŚĆ SPOŁECZNA MNIEJSZOŚĆ NARODOWYCH A PRZEMIANY SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO

Promotor: doktor habilitowany, profesor Sławomir Łodziński

Przemiany społeczne, polityczne, jak i gospodarcze, które miały miejsce w Polsce w ciągu ostatnich dwudziestu kilku lat miały ogromny wpływ na państwo polskie i jego obywateli. Pierwsze wolne wybory w 1989 roku, późniejsze reformy, mające na celu przekształcenie gospodarki w kapitalistyczną i wreszcie uchwalenie nowej konstytucji w 1997 roku były podstawą tych przemian. Siłą rzeczy zmiany te dotknęły również mniejszości narodowe zamieszkujące terytorium Polski [1].

Zauważalna jest przede wszystkim instytucjonalizacja wielu typów mniejszości narodowych i etnicznych. Po pierwsze, państwo polskie formalnie uznało ich istnienie. Po drugie, przyznano owym mniejszościom fundamentalne prawa, które wynikały z postępującej demokratyzacji. Powstały instytucje zajmujące się prowadzeniem polityki wobec mniejszości i kolejne regulacje prawne. Za przełom uznaje się uchwalenie przez Sejm IV kadencji ustawy o mniejszościach narodowych, etnicznych oraz języku regionalnym (z dnia 6 stycznia 2005 roku). Wszystkie te działania doprowadziły do „odkrycia” kwestii mniejszości, wpisania jej w dyskurs publiczny i polityczny. Tak, sympatycy Ruchu Autonomii Śląska w toku kampanii wyborczej zostali nazwani „ukrytą opcją niemiecką”, która odcina się od narodu polskiego. Tu do osiągnięcia celu politycznego wykorzystano więc obawy Polaków i umocniono tym negatywny stereotyp mniejszości.

Polska polityka wobec mniejszości nie pozostawała niezmienna przez ostatnie dziesięciolecie. Można wyróżnić dwa etapy w rozwoju tej polityki: do końca lat dziewięćdziesiątych na pierwszym planie widoczny jest w niej problem definicji i podmiotowości mniejszości zamieszkujących Polskę. Musiały one zaistnieć w rozumieniu prawnym, aby mogły dalej rozwijać się instytucjonalnie. W XXI wieku nastąpiło przeniesienie akcentów ze sfery prawno-instytucjonalnej do społecznej. Drugi etap polityki wobec mniejszości, już po dekadzie instytucjonalizacji, to dostrzeganie zagadnienia młodego pokolenia i jego socjalizacji. To problem zachowania poczucia tożsamości etnicznej, przy jednoczesnych staraniach o równe traktowanie w społeczeństwie. Trudności instytucjonalne były jedną stroną medalu. Drugą było i ciągle jest społeczeństwo polskie, a dokładniej - postrzeganie mniejszości przez większość polską.

Zdaniem Andrzeja Sadowskiego w środowisku socjologów zaczyna dominować przekonanie, że większość polska zrobiła wszystko, co jest konieczne w społeczeństwie demokratycznym, aby zamieszkujące w Polsce mniejszości narodowe i etniczne mogły, z poczuciem bezpieczeństwa, a nawet komfortu, utrzymywać i rozwijać swoje odrębności narodowe [1, s. 34].

Wskazuje on, że nastąpiło przerzucenie części odpowiedzialności z państwa na działania oddolne.

Państwo polskie także posiada narzędzia, przy pomocy których może wpływać na aktywność mniejszości. Przykładem jest ustawodawstwo, dzięki któremu aktywność mniejszości ma oparcie w literze prawa. Określa ramy aktywności mniejszości w sferze polityki np. poprzez kwoty wyborcze – tak, w Sejmie RP zasiada jeden przedstawiciel niemieckiej mniejszości.

Kolejnym narzędziem są dotacje celowe, mające wspierać przedstawicieli mniejszości w kultywowaniu tradycji, przekazywaniu kolejnemu pokoleniu dziedzictwa kulturowego, uczeniu języka w szkołach itp. Uznaniowość, którą grupę zaliczyć do mniejszości etnicznych, którą do narodowych, a kto należy „jedynie do wspólnoty lokalnej” pozwala na różnicowanie wielkości dotacji, a co za tym idzie, ma wpływ na aktywność mniejszości. Wspomniana już ustawa o języku regionalnym stanowi podstawę prawną do przekazywania środków na nauczanie w szkołach języka mniejszości. Subwencja oświatowa określa, ile pieniędzy zostaje wyłożone na przekazywanie uczniom ich dziedzictwa kulturowego, ale nie jest wyraźnie zaznaczone, jaka część tych środków ma być przeznaczona na naukę języka. A to właśnie język wciąż jest ważnym elementem tożsamości, więc przedstawiciele mniejszości starają się utrzymywać poprawne relacje z władzami samorządowymi, od których w znacznej mierze zależy dystrybucja tych dotacji.

Na aktywność mniejszości narodowych wpływa również charakter relacji Polski z państwami macierzystymi. Analizując przypadek Białorusi, Rosji lub Ukrainy można twierdzić, iż zamknięte granice powodują utrzymanie się tradycyjnego modelu mniejszości w obcym państwie – rozumianego jako odrębny od swojej macierzy byt. W skrajnych przypadkach rola mniejszości może zostać zinstrumentalizowana w celu realizacji polityki zagranicznej (tak jak to miało miejsce w przypadku Białorusinów). Tymczasem w przypadku otwartych granic, w ramach strefy Schengen, sytuacja jest inna. Mieszkający w Polsce Niemcy utrzymują stały kontakt z rodziną, obcują z ojczystą kulturą, podejmują pracę zarobkową na terenie Niemiec, posiadają zarówno polskie jak i niemieckie obywatelstwo. Mówiąc krótko – nie są oderwani od swojej macierzy. Można uznać ich za odłam narodu niemieckiego, mieszkającego w Polsce [1, s. 37].

W społeczeństwie zróżnicowanym kulturowo ma miejsce zjawisko stratyfikacji etniczno-kulturowej, które objawia się przekonaniem większości dominującej o wyższości własnej kultury, ale przede wszystkim do panowania w swoim państwie oraz nadawania praw i obowiązków grupom mniejszościowym. Nie chodzi tutaj o szeroko rozumianą złą wolę, ale o sam stosunek, który jest narzucany przez używanie słowa „mniejszości”. Stanowisko H. Bojar daje jasno do zrozumienia, że nawet prosta analiza socjologiczna pozwala zauważyć, że dyskryminacja jest konstytutywną cechą statusu mniejszości. To wynika nawet z samego systemu demokratycznego. Mniejszość nie może wygrać głosowania. Oznacza to, że jest ona zależna od większości, że jej prawa uchwała się niejako poza nią. W tym sensie można mówić o dyskryminacji instytucjonalnej w Polsce. Jednym z elementów programu poprawy sytuacji mniejszości nie miałyby być zmiana ustroju, ale coś bardziej realistycznego.

Jako pierwszy krok, mogący coś zmienić wskazuje się wyrugowanie z dyskursu samego określenia „mniejszości”. Poprzez brak wypychania przedstawicieli innych narodów w te dyskryminujące ramy zmianie mogłoby ulec społeczne ich postrzeganie. Mówienie o „Niemcach lub Ukraińcach mieszkających w Polsce”, zamiast o „mniejszościach” nie rozwiąże problemu podziału na „swój i obcy”, ale przynajmniej ma szansę na zrównanie „przedstawicieli mniejszości” z „polską większością”.

Kolejnym krokiem byłoby przekształcenie świadomości społecznej tak, by w nakierować ją ku wartościom obywatelskim – nie chodzi tutaj o zaprzeczenie przynależności do odmiennej grupy kulturowej czy narodowej, ale o kładzenie nacisku na prawa i obowiązki obywatela państwa – na prawo do równego traktowania. Kaszubi, Niemcy czy Ukraińcy staliby się wtedy zwykłymi obywatelami w pluralistycznym państwie.

Jednak we współczesnej Polsce ciągle można spotkać się z przejawami dyskryminacji (bardziej w sferze opinii i postaw, niż instytucjonalnej). Ważnym elementem układanki pozostają w dalszym ciągu stereotypy, ale jak pokazują badania przeprowadzane w ciągu ostatniej dekady, coraz rzadziej są one nacechowane negatywnie. Paradoksalnie dyskryminacja ta polega nie na uwypuklaniu „złych” cech, ale skupia się na tym, jacy nie powinni być przedstawiciele mniejszości. Wiąże się to również raczej z bezpośrednimi lub indywidualnymi przypadkami. Przedstawiciele mniejszości nie mogą być bogatsi czy też posiadać wyższy status społeczny wynikający na przykład z wykształcenia, bo w przeciwnym razie można domniemywać, iż staną się oni obiektem agresji. Nie dlatego, że taki panuje o nich stereotyp, ale z racji zaburzenia wspomnianego już stosunku stratyfikacji. Być może większość polska nauczyła się tolerować swoich sąsiadów innych narodowości, ale pod warunkiem, że ci sąsiedzi nie będą w czymkolwiek lepsi.

Dobrym przykładem ilustrującym złożoność zagadnienia mniejszości w Polsce jest Białystok. Miasto, którego zarówno przeszłość jak i teraźniejszość można uznać za wielokulturową. Zamieszkujący go Polacy, Litwini, Białorusini, Rosjanie, Tatarzy, Romowie, a do II wojny światowej również Żydzi, pomimo sytuacji konfliktowych byli w stanie ze sobą współżyć. Zdawać by się mogło, że zgodnie z hipotezą kontaktu w tym tyglu narodowo-religijnym (stykają się w nim przedstawiciele chrześcijaństwa, islamu i prawosławia) powinno nastąpić ułagodzenie kontaktów. Ale właśnie w Białymstoku tak często słyszy się o wypadkach agresji wobec cudzoziemców. Odpowiedzi upatruję w warunkach ekonomicznych i geograficznych. Białystok zamieszkują imigranci i potomkowie imigrantów ze wsi do miasta, a także migranci ekonomiczni, którzy wyjeżdżają do USA lub Europy Zachodniej w celach zarobkowych. Ponieważ tam stykają się z innymi migrantami w sytuacji konkurencji, zachowują negatywne skojarzenia w kontaktach z obcymi w Polsce.

Przykładem z przeciwnej strony skali interakcji może być miasto Bytów i przyległe do niego gminy na terenie województwa pomorskiego. Ten rejon Polski również cechuje silne zróżnicowanie kulturowe. Bytów to miejsce styku aktywności Kaszubów, Ukraińców, a do niedawna również Niemców. Świadczyć o tym mogą niemiecka architektura w Bytowie, ale i dwujęzyczne tablice z nazwami miejscowości w wielu gminach na Pomorzu. Tablice są także w języku polskim i kaszubskim i tylko w tych językach, mimo istnienia trzeciej grupy – Ukraińców, mieszkających na tych ziemiach od kilkudziesięciu lat. W

odróżnieniu od mniejszości niemieckiej, która na południu Polski już od 2005 roku skutecznie działa na rzecz wprowadzania polsko-niemieckich tablic, Ukraińcy nie starają się o oznakowanie przestrzeni w rodzimym języku. Traktują to zagadnienie jako drugorzędne, podkreślając, że żyją w Polsce a nie na Ukrainie i nie chcą tworzyć sytuacji uwidaczniających podziały, a co za tym idzie – konflikty. Niewielkie tarcia mają miejsce przy okazji wyborów samorządowych, ale przedstawiciele mniejszości ukraińskiej i tak są wybierani na stanowiska publiczne. Na pierwszy plan wysuwają się kompetencje i wspomniane wcześniej wartości obywatelskie.

Oprócz aktywności w samorządach Ukraińcy działają również oddolnie. Od prawie 30 lat Związek Ukraińców w Polsce organizuje Bytowską Watrę. Co roku w lipcu w miejscowości Udorpie spotykają się nie tylko Ukraińcy z różnych rejonów Polski, ale i okoliczni mieszkańcy, Polacy. Organizatorzy podkreślają znaczenie Watry dla podtrzymania tradycji i rozpowszechniania kultury ukraińskiej, ale wydarzenie pozostaje otwarte dla wszystkich. Wystąpienia kulturalne, zespoły są w większości ukraińskie, ale do tego dochodzi również reprezentacja kaszubska i niemiecka (obecnie w mniejszym stopniu). Festiwal cieszy się znaczną popularnością i nie wywołuje negatywnych reakcji ze strony polskiej większości.

Podsumowując, mimo wielu trudności i zjawisk negatywnych można doszukiwać się w przemianach społecznych zachodzących w Polsce pozytywnych aspektów. Przełamanie stereotypów i zmiana samego nazewnictwa mniejszości wymaga czasu i pracy, ale powstały w Polsce ramy instytucjonalne umożliwiają te procesy. Istnieją podstawy prawne, które pozwalają mniejszościom dochodzić swoich praw. Dzięki nim mniejszości mogą wpływać na własne otoczenie, tak jak ma to miejsce w przypadku tablic dwujęzycznych.

Przyznawane są również dotacje i środki pieniężne na podtrzymanie tradycji i kultury mniejszości. W ramach subwencji edukacyjnej przekazywane są pieniądze na naukę historii, sztuki i języka. Wydarzenia takie jak Bytowska Watra łączą nie tylko przedstawicieli mniejszości ukraińskiej, ale również Polaków, którzy mają okazję bliżej poznać kulturę sąsiadów, a te interakcje powodują wzmocnienie więzi wspólnoty.

Można postawić tezę, że właśnie takie działania skutkują zmianą podejścia większości polskiej do mniejszości narodowych. Ich przedstawiciele przestają być obcymi i stają się innymi, a jak pokazuje przykład Bytowa i województwa pomorskiego, po prostu obywatelami innej narodowości.

Bibliografia

1. Sadowski A. Mniejszości narodowe i etniczne RP w perspektywie społeczeństwa pluralistycznego / A. Sadowski // „Studia Humanistyczne AGH”. – 2014, tom 13, nr 3. – s. 33-47.

Dominik Borowiec

*Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski*

AKTYWNOŚĆ POLITYCZNA MNIEJSZOŚCI UKRAIŃSKIEJ W POLSCE W LATACH 1989-2005

Promotor: doktor habilitowany, profesor Sławomir Łodziński

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku II Rzeczpospolita Polska była państwem wielonarodowym. Według spisu powszechnego z 1931 roku, zaledwie 68,9% obywateli polskich było etnicznymi Polakami. Drugą największą grupą narodowościową byli Ukraińcy, którzy stanowili 13,9% mieszkańców kraju. Oznacza to, że prawie 10 milionów osób innej narodowości niż polska zamieszkiwało w jej granicach [1, s. 112]. Druga wojna światowa diametralnie zmieniła profil narodowościowy Polski. Masowe mordy dokonane przez hitlerowców, zmiana granic Rzeczypospolitej oraz następujące po wojnie wysiedlenia spowodowały zmianę struktury społecznej, sprawiając, że Polska stała się państwem praktycznie jednolitym kulturowo, religijnie oraz narodowościowo. Według oficjalnych danych z lat 60 terytorium Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zamieszkiwało już tylko 450 tys. osób innej narodowości niż polska, co stanowi zaledwie 1,5% populacji tego kraju w tamtym okresie [2, s. 87-88].

Powojenne spisy powszechne ludności, aż do spisu w 2002 roku nie określały etnicznej przynależności obywateli państwa polskiego, co utrudniało – w odradzającym się po latach komunizmu państwie – stworzenie systemu wyborczego uwzględniającego specyficzną sytuację mniejszości narodowych w politycznym życiu kraju oraz mniejszościom wybranie odpowiedniej strategii wyborczej [3, s. 187-188].

Obecnie wiemy, że Ukraińcy stanowią drugą co do wielkości mniejszość narodową na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. W przeprowadzonym w 2011 roku Narodowym Spisie Powszechnym po raz pierwszy w historii zadano podwójne pytanie o przynależność narodowo-etniczną, co pozwoliło uchwycić jej niejednokrotnie złożony charakter [4, s. 87]. Narodowość ukraińską zadeklarowało 50 001 osób z czego aż 38 287 osób jako narodowość pierwszą, bądź jedyną. Jest to wyraźny wzrost w stosunku do 30 957 deklaracji ze spisu powszechnego przeprowadzonego 9 lat wcześniej, gdzie istniała możliwość zadeklarowania przynależności tylko do jednej narodowości [4, s. 91-92].

W odróżnieniu od innych mniejszości narodowych Ukraińcy są mniejszością bardzo rozproszoną po terytorium całej Polski. Najbardziej liczne ukraińskie diaspory znajdują się w województwach: warmińsko-mazurskim (13 381 osób; 26,2% ogółem), mazowieckim (6 610 osób; 13% ogółem), zachodniopomorskim (4 978 osób; 9,8% ogółem), pomorskim (4 238 osób; 8,3% ogółem) oraz podkarpackim (4 131 osób; 8,1% ogółem) [4, s. 271]. Taki stan rzeczy spowodowany jest przede wszystkim przez akcję „Wisła”, czyli masowe, przymusowe przesiedlenie osób narodowości ukraińskiej z terenów obecnej Polski południowo-wschodniej, na – przede wszystkim – ziemie przyłączone do Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej po 1945 roku. Szacuje się, że w wyniku tych

działań w latach 1947-1950 wysiedlenia dotknęły ponad 140 000 osób [5, k. 255-257].

Po latach dyskryminowania mniejszości narodowych oraz etnicznych początek lat 80. ubiegłego wieku stanowi punkt zwrotny w ich sytuacji. Pomimo iż członkowie mniejszości traktowali z rezerwą powstanie masowego ruchu społecznego Solidarności, głównie ze względu na silne akcentowanie w ich programie wartości narodowych oraz katolickich, był to jednak mocny sygnał ukazujący możliwość tworzenia własnych niezależnych struktur. Stan wojenny zahamował na kilka lat tworzenie takich organizacji. Nie zatrzymał jednak procesu wzrostu podmiotowości politycznej mniejszości [6, s. 2-3].

Druga połowa lat 80. ubiegłego wieku przyspiesza zdecydowanie poprawę sytuacji mniejszości. Próby demokratyzacji życia politycznego, powolne przechodzenie w Polsce z systemu socjalistycznego na kapitalistyczny oraz zmiany w ZSRR owocują coraz większą aktywnością organizacji zajmujących się krzewieniem ukraińskiej kultury oraz dbaniem o prawa polityczne tej mniejszości. Część przedstawicieli tych organizacji zaczyna również włączać się w działalność Solidarności [6, s. 2-3].

Polski historyk ukraińskiego pochodzenia Roman Drozd wyszczególnia trzy możliwe postawy mniejszości narodowych wobec procesu wyborczego. Pierwszą z nich jest bojkot, z którym nie mieliśmy jednak do czynienia w przypadku mniejszości ukraińskiej, drugą – tworzenie własnych lokalnych komitetów wyborczych oraz trzecią - wystawianie swoich kandydatów na ogólnokrajowych listach wyborczych. Zarówno z drugim jak i trzecim sposobem partycypacji mieliśmy do czynienia obserwując kolejne wybory [7].

Pierwsze częściowo wolne wybory do sejmu kontraktowego nie przyznawały żadnych ulg mniejszościom narodowym. Ukraińcy zjednoczeni w Ukraińskim Towarzystwie Społeczno-Kulturalnym (UTSK) przy poparciu Solidarności oraz Unii Chrześcijańsko-Społecznej wysunęły w tych wyborach swoich kandydatów. Za zamkniętymi drzwiami w kwietniu 1989 roku, główne kierownictwo wybrało sześciu kandydatów do Sejmu oraz jednego do Senatu. Jak pisze ukraiński politolog Serhij Szwydiuk kampania przedwyborcza UTSK prowadzona była skrajnie nieefektywnie, przez co żaden z kandydatów nie dostał się do parlamentu. Jednakże dużym sukcesem okazała się kandydatura Włodzimierza Mokrego, startującego z ramienia Solidarności, który pomimo braku poparcia ze strony UTSK dostał się do Sejmu [3, s. 188-189].

Jak twierdzi dalej Szwydiuk, Polska jest jednym z nielicznych europejskich krajów, w których mniejszości narodowe od początku lat 90. mogą cieszyć się przywilejami wyborczymi. Jeden z ciekawszych pomysłów wysuwanych między innymi przez liczną, ale rozproszoną mniejszość ukraińską, polegał na wprowadzeniu parytetu przy wyborze posłów. Stworzenie dodatkowych 20 miejsc miałyby przypaść mniejszościom narodowym. Istniały również inne pomysły, np. prezydencki, przewidujący powstanie dodatkowego ogólnokrajowego, ośmiomandatowego okręgu wyborczego, w którym jeden z mandatów miałby przypadać mniejszości ukraińskiej. Zdecydowano się jednak na ulgi przy rejestracji komitetów mniejszości narodowych, które mogły zarejestrować się w zaledwie 2 okręgach (zamiast 5 jak inne komitety) oraz zebrać 20 tys. podpisów (zamiast 50 tys.). Co tyczy się komitetów ogólnopolskich wystarczyło stworzyć jedną listę z 10 miejscami w jednym

okręgu, zamiast w pięciu. Ponadto komitetów mniejszości narodowych nie obowiązywał 5% próg wyborczy [3, s.187].

W lutym 1990 roku działające od lat 50. ubiegłego wieku Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne przemianowuje się na Związek Ukraińców w Polsce [8] i to właśnie ta organizacja jako największa zrzeszająca Ukraińców na terytorium Rzeczypospolitej bierze na swoje barki ciężar wprowadzenia do Sejmu przedstawicieli tej mniejszości. W maju 1991 roku powstaje Krajowy Komitet Wyborczy. KKW poszukuje do współpracy partnerów z innych mniejszości i 27 lipca 1991 roku powołuje razem z partnerami z trzech innych wspólnot narodowych (Czechami, Litwinami i Słowakami) Blok Wyborczy Mniejszości o czym szeroko informują ogólnopolskie media [9].

Strategia taka wydawała się słuszna z powodu dużego rozproszenia mniejszości. W konsekwencji z ramienia BWM startuje 60 kandydatów, w 15 okręgach na terenie 23 województw, a aż 43 reprezentują Związek Ukraińców w Polsce [3, s. 191]. BWM nie rejestrował swoich kandydatów na białostockczyźnie, gdzie swoją listę zarejestrował Komitet Wyborczy Prawosławnych, który związany był z białostockim oddziałem ZUP. Taka strategia w przekonaniu Serhija Szwudiuka „odegrała jednoznacznie negatywną rolę (...) de facto podzieliła głosy prawosławnej społeczności ukraińskiej tego regionu”. Również na innych listach wyborczych startowali przedstawiciele mniejszości ukraińskiej. Była to lista Solidarności, Polskiej Partii Narodowej, a nawet lista Niemieckiego Komitetu Wyborczego „Mniejszość niemiecka” [3, s. 192].

Szanse na wprowadzenie swoich reprezentantów do parlamentu były małe, jednak BWM bardzo liczył, że wzrosną one dzięki prowadzonej na szeroką skalę kampanii informacyjnej. BWM korzystało w tym celu z zagwarantowanego prawnie bezpłatnego dostępu do przekazów telewizyjnych i radiowych, oraz przede wszystkim z tygodnika mniejszości ukraińskiej „Nasze słowo” [3, s. 193].

Kampania ta była jednak skrajnie nieefektywna, nie doprowadziła do wyboru żadnego z kandydatów zaproponowanych przez ZUP oraz żadnego z kandydatów mniejszości ukraińskiej startującego z ramienia innych komitetów. Szwudiuk uważa, że przegrana była spowodowana przede wszystkim trzema czynnikami. Po pierwsze faktem, iż dla większości działaczy był to debiut na scenie politycznej, a dla ZUP największe wyzwanie od momentu powstania tej organizacji. Po drugie powiązał to z czynnikami o charakterze obiektywnym, a mianowicie regulacjami prawa wyborczego, które utrudniało rozproszonemu elektoratowi wybranie swojego przedstawiciela. Po trzecie wskazał na brak znanych osobistości na listach BWM [3, s.194].

Przegrane wybory pozwoliły jednak zebrać doświadczenie ZUP oraz w miejscach, gdzie BWM wystawiało swoich kandydatów, podnieść problem mniejszości do rangi problemu politycznego oraz zrewidować strategię wyborcze [3, s. 194].

Wybory w 1993 związane były ze zmianą prawa wyborczego, przewidującego brak progu wyborczego dla komitetów mniejszości, dając im jednak wybór czy robić to w stosunku do mandatów w okręgach czy na liście krajowej [3, s. 194].

Rozproszona mniejszość ukraińska na II zjeździe ZUP decyduje się wprowadzić swoich kandydatów na listy ogólnopolskich partii. Rezygnuje

również z uprawnienia, aby na szczeblu centralnym udzielić poparcia dla poszczególnych kandydatów, oddając te kompetencje regionalnym oddziałom.

Z ramienia Kongresu Liberalno-Demokratycznego zarejestrowano kandydatów w województwach olsztyńskim oraz przemyskim. W województwach koszalińskim oraz legnickim z ramienia Unii Demokratycznej startowało również dwóch kandydatów. Ponadto w okręgu suwalskim BBWR wystawiło jednego kandydata, jeden kandydat został zarejestrowany w Warszawie z ramienia Unii Pracy.

Podobną strategię jak w poprzednich wyborach zaproponował Związek Ukraińców Podlasia powołując Komitet Wyborczy Prawosławnych. W tych wyborach do Sejmu udało się dostać tylko Mirosławowi Czechowi startującemu w województwie koszalińskim. Jak wylicza Szwydiuk, łącznie ukraińscy kandydaci zdobyli 13 404 głosów, co w sytuacji, kiedy uważano, że liczba Ukraińców mieszkających w Polsce stanowi 200 tys. można uznać za porażkę [3, s. 198].

Kolejne wybory do parlamentu odbyły się w Polsce w 1997 wedle niezmienionego prawa dotyczącego zasad wysuwania kandydatów przez komitety mniejszości. Dla bardzo rozproszonej mniejszości ukraińskiej zniesienie progu wyborczego nie miało jednak większego znaczenia, gdyż jej i tak bardzo ciężko było zebrać odpowiednią ilość głosów. Dlatego ZUP również w tych wyborach decyduje się na popieranie tych kandydatów startujących z list ogólnopolskich partii politycznych, którym bliskie są ich problemy. W tych wyborach Unia Wolności (wcześniej Unia Demokratyczna) decyduje się zaproponować współpracę reprezentantowi mniejszości ukraińskiej. Mowa o Mirosławie Czechu, który w międzyczasie został wybrany sekretarzem tej partii, a jego działalność w Sejmie poprzedniej kadencji, na rzecz mniejszości ukraińskiej została przez ZUP oceniona pozytywnie [3, s. 198-199]. W tych wyborach bez powodzenia kandydowało również trzech innych kandydatów pochodzenia ukraińskiego: dwóch z ramienia Unii Wolności oraz jeden z ramienia Akcji Wyborczej Solidarność [10].

Na Podlasiu powtarza się sytuacja z poprzednich wyborów, gdzie zamieszkująca ten teren mniejszość ukraińska zrzeszona w Związku Ukraińców Podlasia zakłada razem z Białorusinami komitet wyborczy „Stowarzyszenie słowiańskiej mniejszości narodowej - prawosławni”. Warto zwrócić uwagę na fakt, że spośród siedmiu zarejestrowanych w tych wyborach komitetów mniejszości, aż 6 reprezentowało interesy mniejszości niemieckiej [11].

Również te wybory ZUP może uznać za swoją porażkę. Warto zwrócić uwagę, że zwycięstwo Mirosława Czecha, było spowodowane przede wszystkim jego silną pozycją wewnątrz swojej partii, a nie kampanią wyborczą realizowaną przez ZUP [3, s. 198-200].

Podczas wyborów w 2001 roku Unia Wolności podobnie jak w poprzednich latach proponuje kandydatom mniejszości ukraińskiej miejsca na swoich listach. Z list tej partii do Sejmu kandydują M. Czech (sekretarz generalny Unii Wolności, członek zarządu głównego ZUP), M. Sycz (dyrektor zespołu szkół z ukraińskim językiem nauczania w Górowie Iławieckim, przewodniczący sejmiku województwa Warmińsko-Mazurskiego) oraz I. Drozd (przewodnicząca Ukraińskiego Towarzystwa Nauczycielskiego). Z powodu zmiany okręgów wyborczych, a dokładnie podzielenia okręgu Warmińsko-Mazurskiego na dwa

odrębne, słuszne wydawało się wysunięcie po jednym kandydacie w nowopowstałych okręgach.

Oprócz osób rekomendowanych przez ZUP, na listach wyborczych Polskiego Stronnictwa Ludowego pojawia się trzech kandydatów pochodzenia ukraińskiego.

W tamtym okresie UW nie cieszy się jednak zaufaniem Polaków, więc nieprzekroczenie progu wyborczego przez tę partię nie stanowi wielkiego zaskoczenia. Również kandydaci z list PSL nie dostają się do Sejmu. W tych wyborach inaczej niż w lata poprzednie zachowuje się Związek Ukraińców Podlasia rezygnując z udziału w wyborach.

I te wybory okazują się porażką, za co Szwydiuk wini ZUP, którego poglądów politycznych nie podzielała ukraińska społeczność, nie popierając kandydatów zaproponowanych przez tę organizację [3, s. 200-201].

W 2005 roku ZUP nadal wysuwa swoich kandydatów z list ogólnopolskich partii politycznych jednak rewiduje swoje stanowisko, nie popierając konkretnej siły politycznej oraz proponując głosowanie na kandydatów, którzy dowiedli przychylnego nastawienia względem tej społeczności, nie zważając również na ich przynależność narodową. Jednocześnie przestrzegali przed głosowaniem na kandydatów, których „ukraińskość” – w opinii ZUP – była wykorzystywana jedynie do przyciągnięcia ukraińskiego elektoratu, bo ci kandydaci nie pracowali wcześniej na rzecz tej mniejszości.

W wyborach do Sejmu 2005 roku ZUP udziela poparcia jednemu kandydatowi startującemu z listy PiS, dwóm z PO, dwóm z PD (wcześniej UW), jednemu z SDPL oraz jednemu z PSL. Warto zauważyć, że jeden z kandydatów wystawionych z listy Partii Demokratycznej był nie etnicznym Ukraińcem, lecz Polakiem. Do Senatu ZUP razem z PD wystawia dwóch kandydatów.

Niestety i tym razem do polskiego parlamentu nie udaje się wprowadzić kandydata rekomendowanego przez ZUP. Jednym z powodów takiego stanu rzeczy może być zwiększona popularność ugrupowań ksenofobicznych oraz skrajnie prawicowych [3, s. 202-203].

W przeciwieństwie do wyborów na szczeblu krajowym polskie prawo wyborcze nie przewiduje przywilejów dla organizacji mniejszościowych na szczeblu lokalnym. Jednak ukraińskim kandydatom udaje się w tych wyborach zwyciężać. Zazwyczaj mamy tutaj do czynienia z reprezentacją mniejszości proporcjonalną do ilości osób ukraińskiego pochodzenia na danym obszarze. Jest to o tyle ważne, że mniejszość ta, dzięki zwycięstwu na danym terenie uzyskuje tam status gospodarza.

Strategia ZUP, już od pierwszych wyborów samorządowych w 1990 roku nie przewiduje zakładania własnego komitetu, preferując powoływanie takowych na szczeblu lokalnym. ZUP rekomenduje również popieranie i dołączanie do komitetów, które mają przychylny stosunek do Ukraińców. Dlatego Ukraińcy startują z ramienia ukraińskich, polsko-ukraińskich, ukraińsko-niemieckich oraz ogólnopolskich komitetów wyborczych. Taka strategia od początku przynosi sukces, gdyż w tych wyborach wprowadzają oni do organów władzy samorządowej, aż 70 kandydatów.

W następnych wyborach w 1994 roku kierownictwo ZUP przyjmuje podobną strategię i zwraca się z apelem do społeczności ukraińskiej, aby wybierała kandydatów reprezentujących tę mniejszość. Niestety tym razem do organów samorządowych dostaje się zaledwie 28 osób.

Zdając sobie sprawę z następującej reformy samorządowej, która nadawała większe uprawnienia samorządowym jednostkom administracyjnym, w 1998 roku ZUP starał się wprowadzić jak największą ilość swoich kandydatów. Realizował to poprzez zakładanie niezależnych komitetów wyborczych przez lokalne oddziały. Również ukraińska społeczność aktywnie zaangażowała się w kampanię wyborczą. W tych wyborach 45 kandydatów popieranych przez organizacje ukraińskie dostaje się do organów władzy samorządowej.

W 2002 roku ZUP zaczyna popierać również kandydatów polskiego pochodzenia, co do których organizacja ta ma pewność, że reprezentować będą interesy mniejszości ukraińskiej. Skutkuje to wprowadzeniem 65 osób, które (tak samo jak wspomniany wcześniej Miron Sycz) reprezentują interesy Ukraińców na szczeblu wojewódzkim [3, s. 203-206].

Reasumując, należy stwierdzić, że dzięki zmianom jakie nastąpiły w Polsce na przełomie lat 80. i 90. XX wieku następuje odrodzenie etniczności jako takiej oraz możliwości jej reprezentowania w przestrzeni publicznej. Pomimo ułatwień we wprowadzeniu swoich kandydatów do władz krajowych, rozproszona mniejszość ukraińska nie potrafi poradzić sobie z przyciągnięciem uwagi do swoich problemów. Duży problem stanowi również brak wiedzy o liczebności tej mniejszości. Porażka, której w pierwszych wyborach doświadcza Związek Ukraińców w Polsce powoduje dezintegrację i zmniejszenie politycznej aktywności. Jak pisze Szwydiuk niepowoływanie własnego komitetu przez społeczność ukraińską przyczyniło się częściowo do politycznej deinstytucjonalizacji tej mniejszości na poziomie ogólnokrajowym [3, s. 206-207].

Optymistycznie należy patrzeć na działalność Mirosława Czecha, któremu udało się dwa razy dostać do Sejmu, gdzie aktywnie reprezentował on mniejszość ukraińską. Gorzej można oceniać innych kandydatów, którzy w następujących po sobie wyborach startowali z raczej odległych miejsc na listach. Brak mobilizacji politycznej mniejszości ukraińskiej nie owocował zwycięstwami takich kandydatów.

Zupełnie inaczej należy ocenić aktywność mniejszości ukraińskiej na szczeblu lokalnym, która w specyficznym polskim systemie politycznym daje duże uprawnienia władzy samorządowej. Dzięki sukcesom w wyborach samorządowych Ukraińcy mogli decydować o swoich sprawach na poziomie lokalnym stając się de facto gospodarzami na tym obszarze.

Bibliografia

1. Olszewicz B. Obraz Polski dzisiejszej. Fakty, cyfry i tablice / B. Olszewicz. – 1938. – Warszawa. – s. 23.
2. Kwilecki A. Mniejszości narodowe w Polsce Ludowej / A. Kwilecki // "Kultura i Społeczeństwo", nr 4. – 1963. – Warszawa. – s. 87-88.
3. Szwydiuk S. Walka ukraińskiej mniejszości narodowej w Polsce o przedstawicielstwo w parlamencie i samorządach, 1989-2005 / S. Szwydiuk // „Nowa Ukraina”, nr 1-2. – 2007. – Przemyśl. – s.187-207.
4. Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. – Główny Urząd Statystyczny http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf, dostęp 20/04/2017

5. Projekt organizacji akcji „Wschód”, przygotowany przez MON i MBP. – Archiwum IPN. – MBP 743.
6. Łodziński S. Polityka państwa polskiego wobec mniejszości narodowych w latach 1989-1993 / S. Łodziński. – BSiE. – 1994. – Warszawa. – s. 2-3.
7. Drozd R. Wybory – czas obywatelskiej dojrzałości / R. Drozd // „Nasze Słowo”, wydanie z dnia 18/09/2005. – s. 4.
8. Związek Ukraińców w Polsce, Informacje o stowarzyszeniu, http://www.zup.ukraina.com.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=1&Itemid=2, dostęp 20/04/2017.
9. Gazeta Wyborcza nr 655, wydanie z dnia 12/08/1991 – s. 2.
10. Monitor Polski 1997 nr 64 poz. 620 Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 25 września 1997 r. o wynikach wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu 21 września 1997 r.
11. Bobrowski J. Wybory do Sejmu w roku 1997, mapa. – <http://www.mapki.ga/sejm1997/mniejszosci>, dostęp 20/04/2017.

Dawid Penkala

Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski**GEOGRAFIA WYBORCZA A MNIEJSZOŚCI NARODOWE W POLSCE***Promotor: doktor habilitowany, profesor Sławomir Łodziński*

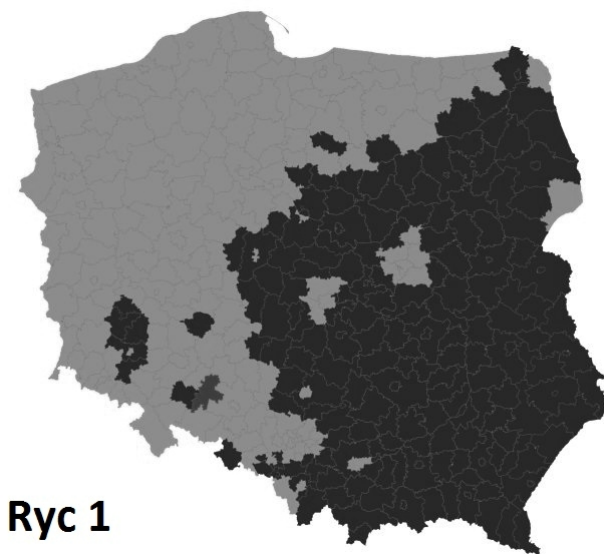
Na wstępie należałoby zaznaczyć, że geografia wyborcza jest analizą wyników wyborów ze względu na ich kontekst przestrzenny (geograficzny). Głównym powodem prowadzenia badań jest chęć zrozumienia zachowań wyborców ze względu na społeczno-ekonomiczną charakterystykę miejsca zamieszkania. Do najważniejszych sposobów wyjaśnień należą [1]:

- perspektywa historyczna, która doszukuje się przyczyn rozkładu głosów w danym rejonie w pamięci zbiorowej oraz doświadczeniach historycznych mieszkańców jak np. dawne podziały administracyjne i granice międzypaństwowe;
- perspektywa przyrodnicza koncentrująca się na zależnościach między uwarunkowaniami przyrodniczymi (np. klimatem, ukształtowaniem terenu, zasobami naturalnymi), a aktywnością społeczno-gospodarczą mieszkańców, z której wynikają ich sympatie polityczne;
- perspektywa statystyczna zwraca uwagę na korelacje między wynikami wyborów, a społeczno-ekonomicznymi wskaźnikami statystycznymi;
- perspektywa etniczno-kulturowa wskazuje na odmienności kulturowe i religijne poszczególnych grup społecznych oraz wynikające z tego postawy wyborcze.

Jeśli chodzi o geografie wyborczą w Polsce, to wyniki większości współczesnych wyborów ogólnopolskich zwykle ukazują rozłam kraju na dwie części, rozdzielone dawną granicą Królestwa Kongresowego (I połowa XIX w.). Tak jak miało to miejsce m. in. w wyborach prezydenckich w 2015 roku, których

wyniki widzimy na mapie powiatów oznaczonych ze względu na zwycięstwo poszczególnych kandydatów (Ryc. 1).

Ciemniejszy kolor oznacza wygraną kandydata Prawa i Sprawiedliwości (partia konserwatywna), a jaśniejszy zwycięstwo kandydata Platformy Obywatelskiej (partia liberalna). Powyższy podział jest silnie powiązany z dawnymi granicami wpływów państw, które dokonały rozbioru Polski: Cesarstwa Rosyjskiego, Austro-Węgier oraz Królestwa Prus. Tym samym granica pomiędzy ciemniejszym, a jaśniejszym kolorem jest

Ryc 1

międzypaństwową granicą z 1914 roku oraz współczesną granicą sympatii politycznych. Charakterystycznego rozkładu głosów można upatrywać w

odmiennym stopniu rozwoju gospodarczego wschodu i zachodu Polski, którego naturalną konsekwencją są różne poglądy mieszkańców. Nieformalne rozróżnienie na Polskę A i B istniało już od czasów II Rzeczypospolitej (1918 r.). Polska A oznaczała ziemie odzyskane kosztem Cesarstwa Niemieckiego, które charakteryzowały się większą gęstością zaludnienia, lepszym rozwojem gospodarczym i komunikacyjnym oraz silniejszym uprzemysłowieniem. Mimo iż minęło już prawie 100 lat od symbolicznego podziału Polski na A i B, to po dziś dzień widoczne są różnice w gospodarczym rozwoju kraju, które niweluje się m. in. poprzez realizowany w ramach Funduszy Europejskich Program Rozwoju Polski Wschodniej.

Przechodząc do geografii wyborczej mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce należałoby powiedzieć, że status prawny mniejszości zamieszkujących w Polsce reguluje oddzielna ustawa – „Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym”. Określa ona te grupy, które w świetle prawa są uznawane za mniejszości narodowe, bądź etniczne. Kryteriami określonymi w ustawie są m.in.: istotne odróżnianie się od pozostałych obywateli Polski językiem, kulturą lub tradycją; świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej; dążenie do zachowania swojego języka; zamieszkiwanie obecnego terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat oraz utożsamianie się z narodem zorganizowanym we własnym państwie jako kryterium mniejszości narodowej lub nieutożsamianie się z narodem zorganizowanym we własnym państwie jako kryterium mniejszości etnicznej [1].

Konsekwencją tej ustawy jest wyróżnienie 9 mniejszości narodowych (liczebności pochodzą z Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 r.): białoruskiej - 46 767, czeskiej - 3 447, litewskiej - 7 863, niemieckiej - 147 814, ormiańskiej - 3 623, rosyjskiej - 13 046, słowackiej - 3 240, ukraińskiej - 51 001 i żydowskiej - 7 508 oraz 4 mniejszości etnicznych: karaimskiej - 346, łemkowskiej - 10 531, romskiej - 17 049 i tatarskiej - 1 916. Łączna liczba wymienionych mniejszości stanowi mniej niż 1% populacji kraju. Ponadto zgodnie z Europejską Kartą Języków Regionalnych lub Mniejszościowych ustawa wyróżnia język kaszubski jako jedyny w Polsce spełniający kryteria języka regionalnego. Według NSP 2011 językiem kaszubskim posługuje się na co dzień 108 140 osób, a przynależność kaszubską wskazało 232 547 obywateli. Warto zwrócić również uwagę na Ślązaków, którzy nią mają określonego statusu prawnego, mimo iż przynależność do tej grupy w NSP 2011 wskazało aż 846 719 osób [2].

Ponieważ mniejszości w Polsce są niezbyt liczne, o geografii wyborczej w ich kontekście możemy mówić tylko w przypadku tych grup, których większa część mieszka w jednym regionie kraju, czyli o Białorusinach, Litwinach oraz Niemcach. Ponadto zwrócimy uwagę na zachowania wyborcze Kaszubów, którzy również posiadają uregulowany status prawny jako osoby posługujące się językiem regionalnym.

Mówiąc o głosach mniejszości białoruskiej należy zaznaczyć, że południowo-wschodnie gminy województwa podlaskiego są zamieszkiwane przez ponad 39 tysięcy przedstawicieli mniejszości białoruskiej, co stanowi ponad 80% całkowitej liczby Białorusinów w Polsce [1]. W gminach tych znacznym poparciem cieszy się partia Sojuszu Lewicy Demokratycznej. W powiecie hajnowskim w wyborach parlamentarnych w 2015 r. startujące w koalicji SLD zdobyło 20,05% głosów. Dla porównania, wynik w okręgu to 7,35%,

a w skali kraju 7,55% głosów. W poprzednich latach wynik był nawet lepszy. W wyborach parlamentarnych w 2011 r. samodzielna lista SLD w powiecie hajnowskim zdobyła aż 34,72% głosów. Dla porównania, wynik w okręgu to 9,47%, a w skali kraju 8,24% głosów [3].

Warto zwrócić również uwagę na nieproporcjonalnie niski wynik Prawa i Sprawiedliwości w regionie licznie zamieszkałym przez Białorusinów. W powiecie hajnowskim wyborach parlamentarnych w 2015 r. PiS zdobył 17,76% głosów. Był to bardzo słaby wynik w porównaniu do 37,58% w skali kraju i aż 45,38% głosów w skali okręgu, do którego powiat hajnowski należy [3].

Wyjaśnieniem bardzo dobrego wyniku SLD w gminach południowo-wschodniego Podlasia jest start z jej list przedstawicieli mniejszości białoruskiej m.in. pana Eugeniusza Czykwina - działacza społeczności prawosławnej i mniejszości białoruskiej. Pochodzący z tego regionu Czykwina był posłem na Sejm PRL IX i X kadencji oraz posłem na sejm RP I kadencji z listy Komitetu Wyborczego Prawosławnych. Po nieudanych próbach stworzenia zwycięskich list mniejszości, zaczął kandydować z ogólnopolskiej listy SLD co zaowocowało zwycięstwem w wyborach do Sejmu IV, V, VI i VII kadencji. Słaby wynik PiS-u w powiecie hajnowskim jest związany z dużą niechęcią mniejszości do ugrupowań narodowo-katolickich, których poglądy są odległe od przekonań politycznych prawosławnych Białorusinów.

Jeśli chodzi o głosy mniejszości litewskiej, to spośród 7 tysięcy Litwinów w Polsce województwo podlaskie zamieszkuje niecałe 5 tysięcy, czyli około 65% ogółu. W samej gminie wiejskiej Puńsk mieszka 3 303 osób deklarujących przynależność do mniejszości litewskiej, osoby te stanowią aż 75,7% wszystkich mieszkańców [1]. Właśnie w tej gminie PiS osiągnęło wyjątkowo niski wynik w wyborach parlamentarnych w 2015 r. Partia ta zdobyła 16,51% głosów, podczas gdy w powiecie 35,52%, a w okręgu 45,38% głosów. W gminie Puńsk zwycięzcą okazało się Polskie Stronnictwo Ludowe, które otrzymało aż 32,93% głosów (wynik PSL-u w powiecie - 18,64%, okręgu - 8,07% ogólnopolski - 5,13%). Na drugim miejscu uplasowała się Platforma Obywatelska, której 25,51% głosów było wysokim wynikiem w stosunku do regionu, ale bliskim wynikowi ogólnokrajowemu [3].

Taki rozkład głosów jest związany z hipotezą mówiącej o tym, że mniejszości narodowe zamieszkujące obszary wiejskie najchętniej głosują na centrowe partie ludowe lub partie liberalne. Niski wynik PiS świadczy również o niechęci wobec partii konserwatywnych i narodowych [1].

Analizując sympatie wyborcze mniejszości niemieckiej należy powiedzieć, że województwo opolskie zamieszkuje 78,5 tysięcy osób deklarujących przynależność do narodu niemieckiego co stanowi ponad 53% wszystkich Niemców w Polsce i blisko 8% ludności województwa [1].

Od wyborów parlamentarnych w 1991 r. zawsze z sukcesem startuje Komitet Wyborczy Wyborców Mniejszości Niemieckiej współtworzony przez Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim [1]. Dzięki zwolnieniu komitetów mniejszości narodowych z 5% progu wyborczego ich reprezentanci mają realną szansę na uzyskanie mandatu w parlamencie, o ile oczywiście wygrają wybory w swoim okręgu.

Wyniki wyborów parlamentarnych wykazują bardzo wysoką dodatnią korelację między ilością głosów zdobytych przez KWW Mniejszość Niemiecka w gminie, a odsetkiem mieszkańców, którzy deklarują przynależność do

mniejszości niemieckiej. W aż 5 gminach wspomniany komitet otrzymał ponad 40% głosów, a były to: Jemielnica, Cisek, Strzelczyki, Izbicko oraz gmina Walce, gdzie PiS zdobyło zaledwie 9,91% co jest czwartym najgorszym wynikiem spośród wszystkich gmin w Polsce [3].

Przyglądając się tym wynikom, nasuwa się oczywista hipoteza o wysokim poparciu wśród mniejszości kandydatów, którzy się z nimi identyfikują. Ponadto po raz kolejny mamy do czynienia z wyjątkowo niskim poparciem dla partii narodowych i katolickich w gminach licznie zamieszkałych przez mniejszości narodowe.

Zamieszkująca województwo pomorskie mniejszość kaszubska głosuje zupełnie inaczej niż wymienione wyżej mniejszości narodowe. Związane jest to z silnym przywiązaniem Kaszubów do tradycyjnych wartości chrześcijańskich, religii katolickiej i szeroko rozumianej polskości. W związku z tym partią pierwszego wyboru dla tej grupy jest PiS. Dobrymi przykładami potwierdzającymi tę hipotezę są wyniki wyborów parlamentarnych z 2015. Jednym z przykładów są wyniki w gminie Lipnica (58,8% mieszkańców deklaruje się jako Kaszubi [2]), gdzie PiS zdobyło 55,25% głosów, podczas gdy wynik w powiecie wynosił 35,26%, a w okręgu 31,22% głosów. Podobnie wyglądało to w gminie Sierakowice, gdzie Kaszubi stanowią 58,3% mieszkańców [2]. PiS zdobyło tam 54,68% głosów, podczas gdy w całym okręgu 31,22% głosów [3].

Podsumowując należy stwierdzić, że mniejszości narodowe i etniczne mają wpływ na przestrzenne zróżnicowanie wyników wyborów, zwłaszcza gdy większość z ich przedstawicieli mieszka w jednym regionie kraju. Równie ważną obserwacją jest wyraźny związek a korelacja między odsetkiem mniejszości w danej gminie, a wynikiem listy, z której startuje członek tej mniejszości bądź listy partii reprezentującej jej interesy. Świadczy to o dużej spójności grupy w kwestii poglądów politycznych. Istotnym jest również niski wynik partii narodowo katolickich w gminach licznie zamieszkiwanych przez mniejszości narodowe. Warto też zauważyć, że w wyborach parlamentarnych w 2015 roku, tylko w 4 spośród 2478 gmin w Polsce PiS uzyskało mniej niż 10% głosów [3]. W każdej z tych gmin (Czyże, Hajnówka, Orla, Walce) mniejszości narodowe stanowiły znaczną część mieszkańców [2].

Bibliografia

1. Wojtaszczyk M. Mniejszości narodowe i etniczne w badaniach z zakresu geografii wyborczej – nieistotny czynnik czy ważna determinanta przestrzennego zróżnicowania zachowań wyborczych w Polsce? / M. Wojtaszczyk // „Prace i Studia Geograficzne”. 2014. T. 54. s. 189-210.
2. Główny Urząd Statystyczny, Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna – Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. 2013. s. 74-101.
3. <http://parlament2015.pkw.gov.pl> [dostęp:2017-05-21].

Krzysztof Grzegorzewski

*Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski*

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE W ŚWIELE BADAŃ NAUKOWYCH

Promotor: doktor habilitowany, profesor Sławomir Łodziński

Poniższy artykuł ma na celu przedstawienie Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego – samej organizacji i jej działalności w świetle artykułu M. Mazurek [1]. Będę starał się opisać główne założenia, cele i historię organizacji, a także umiejscowić ją na mapie społeczno-politycznej Polski.

Zrzeszenie funkcjonuje na terenie Pomorza od 1956 r. i jest jednym z najistotniejszych aktorów przestrzeni publicznej. Działalność Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (dalej: Zrzeszenie, ZKP) jest obiektem zainteresowania badaczy, gdyż ma ono charakter etniczny, regionalny, pretenduje do reprezentowania społeczności kaszubskiej oraz do podejmowania w jej imieniu określonych działań (około 75% członków organizacji to Kaszubi). Dążąc do realizacji swoich celów jako aktywny podmiot kreujący tożsamość etniczną Kaszubów Zrzeszenie jest traktowane jako quasi-partia polityczna.

Powstało ono w październiku 1956 r., a w 1964 r. powiększyło się o wątek pomorski. Nazwę zmieniono ze Zrzeszenia Kaszubskiego na Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Od tego wydarzenia, w ZKP można zaobserwować ścieranie się dwóch głównych nurtów: regionalnego, dbającego o rozwój Pomorza; oraz etnicznego (dominującego), którego działalność nakierowana jest na podtrzymanie i rozwijanie kultury kaszubskiej.

Dla dalszej analizy należy zaznaczyć, że obecnie można spotkać się z wieloma określeniami, co do tego kim są Kaszubi. Oni sami najczęściej określają się jako Polacy, mówiący po kaszubsku czy jako Polacy posiadający również tożsamość kaszubską. Za osiową wartość tożsamości kaszubskiej tradycyjnie uważany jest język kaszubski, który nie wszyscy Kaszubi znają, w przeciwieństwie do polskiego. W związku z tym, coraz większą rolę w określaniu tożsamości kaszubskiej zaczyna odgrywać miejsce zamieszkania - Kaszuby oraz pochodzenie etniczne - kaszubskie.

Debata nad uznaniem grupy kaszubskiej w polityce wciąż trwa. Historycznie grupa określana była na wiele sposobów, a od 2005 Kaszubi zgodnie z prawem określani są jako „społeczność posługująca się językiem regionalnym”. Co ciekawe, Kaszubi unikają samookreślenia się w kategoriach mniejszości. Jest to związane prawdopodobnie z obawą przed byciem dyskryminowanymi. Zajęcie pozycji podporządkowanej może być konsekwencją przyjęcia statusu mniejszościowego. Kaszubi jako społeczność wyróżniają się na tle innych społeczności etnicznych czy narodowościowych, zamieszkujących obszar Polski. Odpowiedzią na pytanie: co na to wpływa, może być: konsekwentne budowanie tożsamości kaszubskiej opartej na języku oraz właśnie wieloletnia działalność Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie nie jest organizacją polityczną, nie jest również związane z żadną partią [1]. W statucie jest zapis o neutralności

politycznej organizacji, lecz nie wyklucza to tego, że ma dużo z polityką wspólnego, przede wszystkim na szczeblu samorządowym.

Na uczestniczenie w tym procesie miało wpływ istnienie ZKP już od 1956 roku, a co za tym idzie, mocne zakorzenienie w świadomości społeczności kaszubskiej swej obecności na tym terenie oraz liczne struktury terenowe. Dlatego po 1989 roku organizacja miała przewagę nad tworzącymi się nowymi aktorami sceny politycznej w postaci doświadczenia, kapitału społecznego, autorytetu oraz braku anonimowości działaczy Zrzeszenia.

Innym ważnym elementem było posiadanie własnego miesięcznika "Pomerania". Ale już stworzenie partii politycznej Kaszubów wydaje się niemożliwe, z powodu mocno pluralistycznego środowiska Kaszubów. Tak więc, ZKP jest raczej polem, na którym ścierają się rozmaite poglądy. ZKP podejmując działania polityczne staje się aktorem politycznym, jednak nie oznacza to partyjności. Dlatego odpowiednia wydaje się etykieta "quasi-partia".

Udział członków organizacji w życiu politycznym jest pełen sprzeczności, gdyż członkowie ZKP chcieliby mieć realny wpływ na życie polityczne, przez wysuwanie bezpośrednie swoich kandydatów czy też udzielanie wsparcia kandydatom z innych partii, lecz równocześnie nie chcą bardziej otwarcie angażować się w politykę. Członkowie muszą dążyć do osiągnięcia grupowych celów, jednocześnie zachowując polityczną neutralność.

Kwestie te rodzą szereg pytań, co do roli zrzeszenia jako aktora politycznego, czyli: czy, kiedy i komu powinno udzielać się swojego wsparcia. Zrzeszenie, już od dawna wyraża swoją opinię, poprzez oficjalne ogłaszanie swojego stanowiska, inicjowanie oraz branie udziału we wszelakich dyskusjach politycznych, które to dyskusje dotyczą polityki regionalnej.

Jak zauważa Monika Mazurek, nie jest wykluczone, że istnieją osoby, które zapisują się do Zrzeszenia wyłącznie w celu uzyskania politycznego sukcesu, poprzez uzyskanie poparcia ZKP oraz wypromowanie się podczas różnorodnych wydarzeń, np. festynów. Odbywać się to może również w przeciwnym kierunku, tzn. kiedy to partie polityczne zabiegają o popularnych i szanowanych członków Zrzeszenia.

Ale tym co wydaje się ważne, w kontekście społeczno-politycznym jest fakt, iż członkowie Zrzeszenia są mniej skłonni udzielać poparcia politykom, działającym na szczeblu krajowym w przeciwieństwie do polityków lokalnych. Im niższy szczebel jest w hierarchii samorządowej, tym większym jest poparcie członków na kandydatów wystawianych w wyborach. To ma duże znaczenie, gdyż ZKP do prowadzenia różnych działań potrzebuje wsparcia ze strony władz lokalnych. Wszystko to może świadczyć o głębokim poczuciu obywatelskości, a więc, posiadaniu wizji wspólnego dobra, która w tym przypadku związana jest z kaszubskością. Co ważne, to właśnie działalność w sferze politycznej pozwala na osiągnięcie określonych celów związanych z kulturą kaszubską i językiem.

Drugim celem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego jest kreowanie kaszubskiej etniczności [1]. Oprócz wcześniej opisanej funkcji reprezentacyjnej, podejmowane są działania mające na celu etnicyzację tej grupy. Poprzez zabiegi edukacyjne oraz szeroko pojęte zabiegi kulturowe, ZKP kreuje tożsamość kaszubską oraz ją definiuje. Można tak wnioskować po przyjrzeniu się teoriom mówiącym o tożsamości zbiorowej będącej produktem kulturowym. Konstruktor ten, wynika głównie z procesu kategoryzacji społecznej.

Jak zauważa Mazurek, kreowanie tożsamości, zwłaszcza tożsamości zbiorowej oparte jest głównie na tworzeniu identyfikacji grupowej.

Prowadzi to do powstania wskaźników przynależności grupowej, czyli pewnych kryteriów, które należy spełnić, aby wchodzić w skład danej grupy. ZKP próbuje te kryteria wyznaczać. Są nimi: język kaszubski czy zaznaczanie awansów społecznych jej członków. Zrzeszenie podejmuje różnorakie działania nawiązujące do historii, terytorium, pochodzenia czy tradycji.

Oprócz, dobrze znanego faktu, czyli wprowadzenia języka kaszubskiego jako stałego elementu w edukacji szkolnej (nauczanie języka oraz nauczanie w języku kaszubskim), prowadzone są działania mające promować obecność języka kaszubskiego w przestrzeni publicznej. Mowa tu, o utworzeniu obszaru dwujęzycznego na Kaszubach, z promowaniem produktów regionalnych, Zjazdów Kaszubów i Dni jedności Kaszubów, oraz z wprowadzeniem języka kaszubskiego na stronach internetowych instytucji publicznych. Kolejnym celem ZKP jest stworzenie bazy danych regionalnych instytucji kultury i tworców ludowych.

Kreowanie etniczności odbywa się również za pomocą wspomnianych wcześniej, Zjazdów Kaszubów, odbywających się w całej Polsce wg stałych rytuałów i ceremonii, które zapewniają poczucie stabilności. Do takich ceremonii należą przemarsze z używaniem symboli, które budują tożsamość kaszubską, wartości i pamięć zbiorową.

W ostatnich sześćdziesięciu latach, miejsce i rola społeczności kaszubskiej uległa znaczącej zmianie. Kaszubi, z grupy podlegającej dyskryminacji w okresie powojennym przeistoczyli się w pełnoprawnego aktora w przestrzeni publicznej. Nie byłoby to możliwe, gdyby nie długoletnia działalność Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Bez niego, prawdopodobnie, doszłoby do rozmycia kultury kaszubskiej w dominującej kulturze polskiej.

Bibliografia

1. Mazurek M. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie: między partią polityczną a organizacją etniczno-regionalną / M. Mazurek // „Studia Socjologiczne”. 2010. nr 3. s. 78-88.

Katarzyna Lewandowska

*Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski*

USTAWA O MNIEJSZOŚCIACH Z 2005 ROKU A OCHRONA PRAW JĘZYKOWYCH OSÓB NALEŻĄCYCH DO SPOŁECZNOŚCI KASZUBSKIEJ W POLSCE

Promotor: doktor habilitowany, profesor Sławomir Łodziński

Wprowadzona w 2005 roku ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w szczególny sposób wpłynęła na społeczność kaszubską, znacząco oddziałując na jej obecność w sferze publicznej [1]. Regulacja prawna sprecyzowała status tej grupy, czyniąc z niej „społeczność posługującą się językiem regionalnym”. Dyskutowane przez lata pytanie kim są Kaszubi zyskało, przynajmniej w oficjalnym wymiarze, jednoznaczną odpowiedź. Określanie grupy przez przypisany do niej język wpłynęło między innymi na kreowanie wizerunku tej społeczności przez instytucje i organizacje kaszubskie. Działania kierowane wobec ochrony kaszubskiej kultury i dziedzictwa zostały w zdecydowanym wymiarze przeniesione na ochronę praw językowych osób należących do tej społeczności.

Przyjęcie Ustawy o mniejszościach umożliwiło rozszerzenie zakresu funkcjonowania języka kaszubskiego. Jednym z tych wymiarów jest system edukacji szkolnej. Warto podkreślić, że kaszubski był obecny w pomorskich szkołach już od początku lat 90-tych ubiegłego wieku, jednak regulacje z 2005 roku pozwoliły na rozbudowanie i ujednolicenie programu nauczania [2, s. 58]. Uznanie kaszubskiego za język regionalny wymusza dyscyplinę w respektowaniu jednolitego zapisu oraz przestrzegania ustanowionych zasad gramatycznych. Oficjalne działania kierowane wobec języka kaszubskiego posługują się zatem jego standaryzowaną wersją, która stanowi podstawę dla programu nauczania w szkołach. Kaszubska edukacja językowa stała się jednym z podstawowych elementów ochrony praw językowych Kaszubów.

Ustawa z 2005 roku ułatwiła wprowadzenie języka regionalnego do szkół na wszystkich poziomach edukacji. Lekcje te, chociaż pobierane wolicjonalnie, stały się równoprawnymi zajęciami szkolnymi. Dziś można nie tylko przystąpić do matury z języka kaszubskiego, ale także kontynuować jego naukę na studiach wyższych z etnofilologii kaszubskiej.

Drugi znaczący wymiar instytucjonalny, w który język kaszubski został ustawowo wprowadzony, związany jest z lokalnymi władzami samorządowymi. W wyniku konsultacji społecznych oraz/lub ze względu na dane narodowo-etniczne zebrane podczas ostatniej edycji Narodowego Spisu Powszechnego Ludności, samorządy mogą wprowadzić na swoim terenie dwujęzyczne, polsko-kaszubskie oznaczenia miejscowości, a także wpisać urząd do rejestru gmin, w których dopuszcza się używanie języka kaszubskiego jako języka pomocniczego.

W sensie instytucjonalnym Kaszubi (i/lub język kaszubski) odnieśli sukces. Jak jednak ta znacząca zmiana w sferze publicznej wpływa na funkcjonowanie języka w sferze prywatnej? Nicole Dołowy-Rybińska,

zajmująca się m.in. tematyką Kaszubów, w swoich badaniach z 2012 roku zwróciła uwagę na sytuacje młodych mieszkańców Kaszub – potencjalnych użytkowników języka i przyszłych kreatorów jego funkcjonowania. Jej badania terenowe skupiały się na problematyce podtrzymania żywotności języka kaszubskiego i dylematach, przed jakimi staje w związku z tym młode pokolenie Kaszubów [3]. Tym, co najbardziej istotne z punktu widzenia tych członków społeczności kaszubskiej, jest językowa transmisja międzypokoleniowa. Konsekwencje jej znaczącego osłabienia (lub stopniowego zanikania) powinny niwelować działania podejmowane w zgodzie z zapisami Ustawy o mniejszościach. Sfera publiczna winna zatem być kreowana w sposób umożliwiający rozwój języka kaszubskiego w sferze domowo-sąsiedzkiej, dzięki czemu umiejętności językowe byłyby wciąż przekazywane z pokolenia na pokolenie.

Tymczasem zmiana w 2005 roku oficjalnego statusu języka kaszubskiego nie ma wpływu na wzrost jego używalności w sferze prywatnej. Oznacza to, że działania podejmowane przez rozmaite organizacje i instytucje nie mają bezpośredniego przełożenia na posługiwanie się kaszubskim na co dzień. Dołowy-Rybińska podkreśla tym samym znaczenie indywidualnej decyzji, dzięki której jednostki należące do kaszubskiej społeczności czynnie korzystają z przysługujących im praw językowych.

Te indywidualne i zbiorowe strategie Dołowy-Rybińska określa pojęciem „politykę językową”. W jej zakres wchodzi zatem nie tylko odgórnie wprowadzone ustawy i rozporządzenia, ale również podmioty bezpośrednio związane z kaszubską społecznością. Kształtowanie polityki językowej zależne jest w tym rozumieniu od jednostkowych wyborów, stanowiąc obszar nieustannych negocjacji w zakresie ochrony, podtrzymywania oraz funkcjonalności praw językowych osób należących do społeczności kaszubskiej w Polsce.

Czynnikami warunkującymi politykę językową w przypadku decyzji podejmowanych przez jego potencjalnych użytkowników są przekonania językowe, praktyki językowe oraz zarządzanie językiem. Typologię tę wskazał zajmujący się problematyką socjolingwistyki Bernard Spolsky, sugerując ich kluczowe znaczenie w rozpatrywaniu sytuacji językowych poszczególnych społeczności [3]. Również w przypadku Kaszubów, szczególnie przedstawicieli młodego pokolenia, te trzy procesy składają się na całościowe doświadczenie językowe, mające bezpośredni związek z polityką językową stosowaną wobec języka kaszubskiego.

Na codzienne wybory językowe, czyli na posługiwanie się językiem kaszubskim (lub częściowo skaszubizowanym), a nie polskim kodem językowym duży wpływ mają przekonania na temat rangi danej mowy. Co warto podkreślić, takiego statusu nie należy rozumieć w kategoriach instytucjonalnego uznania, ale jako społecznie zakorzenionych i podtrzymywanych stereotypów. W świadomości młodych mieszkańców Kaszub, co wykazały m.in. opisane wyżej badania, język kaszubski nie jest postrzegany jako środek codziennej komunikacji. W ich opinii kaszubski pasuje jedynie do określonych sytuacji życiowych, zazwyczaj związanych z rozrywką i zabawą. Takie społeczne wyznaczenie granic znacznie ogranicza zasięg języka kaszubskiego. Wpływa również na specyficzny odbiór praktykowanej w wielu szkołach na Pomorzu nauki języka kaszubskiego.

Instytucjonalna obecność języka kaszubskiego w sferze publicznej, zdaniem badaczki, paradoksalnie przyczynia się do zmniejszenia jego stosowalności w sferze prywatnej. Przykładem takiego odwróconego działania może być właśnie nauka języka kaszubskiego w szkole. Jak zostało już opisane, uczestnictwo w takich lekcjach uzależnione jest od złożonej w szkole deklaracji rodziców uczniów. Tymczasem, jak wykazuje swoim badaniem Nicole Dołowy-Rybińska, w opiniach młodych Kaszubów, uczestników takich lekcji, zajęcia z języka regionalnego to dodatkowe obciążenie, którego uczniowie nie postrzegają w kategoriach ochrony wartości etnicznej grupy.

Konieczność dłuższego pozostania w szkole, a także niesatysfakcjonujący poziom nauki powodują, że kaszubski zamiast z przyjemnością, kojarzy się z przykrym obowiązkiem. Dodatkowymi czynnikami obniżającymi społeczną rangę nauki języka regionalnego w szkole jest szczególnego rodzaju rozerwanie związku między kaszubską kulturą a językiem tej społeczności. Jest on konsekwencją traktowania nauki języka kaszubskiego jak języka obcego – zewnętrznego i świadomie aktywowanego w określonych warunkach społecznych.

Obcość nauczanego kaszubskiego wzmaga również fakt, że podstawę w szkolnych podręcznikach stanowi standaryzowana wersja języka. Ta natomiast, jak wskazuje dalej Dołowy-Rybińska, jest obca dla ucznia, ponieważ pozostaje niezrozumiała dla środowiska, z którego się wywodzi. Jeśli rodzice i dziadkowie nabyli kaszubskie umiejętności językowe w toku codziennej komunikacji w sferze prywatnej, najprawdopodobniej „ich kaszubski” był zróżnicowany w zależności od regionu pochodzenia danej rodziny oraz utrzymywanych sieci kontaktów. Socjalizacja językowa najczęściej odbywała się w formie ustnej, co również wpływało na podatność języka na ewentualne zmiany, charakterystyczne dla mieszkańców danej miejscowości.

Dialektalna różnorodność kaszubskiej mowy pozostaje nieuwzględniona w standaryzowanej wersji języka kaszubskiego. Z tego powodu dziecko uczące się kaszubskiego niejednokrotnie nie ma możliwości praktykowania poznawanego języka, ponieważ w jego domu wersja literacka nie jest znana.

Dodatkowym czynnikiem hamującym wznowienie międzypokoleniowej transmisji poprzez inicjatywy instytucjonalne pozostają osobiste bariery wstydu. Traktując podręcznikowy język kaszubski za jedyny właściwy, pokolenie rodziców („rdzennych użytkowników”) rezygnuje z kaszubskojęzycznej komunikacji z obawy przed własną niekompetencją językową. To, co z teoretycznego punktu widzenia powinno wpływać na rozwój kaszubskojęzycznych umiejętności, w praktyce przyczyniło się do aktywowania dodatkowego czynnika ograniczającego zasięg języka regionalnego. Stosując terminologię Dołowy-Rybińskiej, takie „mikrodylematy polityki językowej” nie są w prosty sposób przewidywalne. Ich powstanie i trwałość zależą od społecznych przekonań, których często ukryty charakter nie pozwala na uwzględnienie w kreowanych instytucjonalnie działaniach.

Analizując problem prywatnego i publicznego używania języka kaszubskiego należy podkreślić, że całkowite przeniesienie obowiązku podtrzymania etnicznych wartości grupy ze sfery prywatnej na sferę publiczną nie jest możliwe. Znaczący sukces języka kaszubskiego w wymiarze instytucjonalno-prawnym przy jednoczesnym osłabieniu

międzypokoleniowego przekazu oznacza, że dzisiejszy kaszubski spełnia w większym stopniu funkcje symboliczne, aniżeli komunikacyjne.

Ustawa z 2005 roku wskazuje skuteczne mechanizmy ochrony praw językowych osób należących do społeczności kaszubskiej w Polsce. Umożliwia nie tylko bierne respektowanie, ale przede wszystkim definiuje te obszary, które wymagają aktywności indywidualnych i zbiorowych podmiotów. I chociaż takie wykreowane działania mogą budzić wątpliwość, nie należy z nich rezygnować. Instytucjonalna zmiana dotycząca Kaszubów pozwoliła tej społeczności na dostęp do wcześniej zamkniętych dla niej możliwości. Mimo że nie wszystkie z nich są dziś wykorzystywane, sam fakt ich istnienia jest przez Kaszubów doceniany.

Podobnie jak oficjalny status grupy, która odczuwa dumę z posiadania własnego języka – a nie gwary lub dialektu. Świadomość własnej, językowej podmiotowości zdaje się mieć tu największe znaczenie. Dopiero osobiste zaangażowanie w podtrzymywanie i ochronę praw językowych własnej grupy pozwala na odwrócenie niekorzystnych procesów zachodzących wokół komunikacji w języku regionalnym. Aktywność ta nie byłaby jednak możliwa na większą skalę, gdyby nie solidne zaplecze instytucjonalno-prawne.

Bibliografia

1. Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. – Dz. U. – 2005. – nr 17. – poz. 142.
2. Obracht-Prondzyński C. Sukcesy i dylematy rewitalizacji języka kaszubskiego. Badania nad językiem a podstawowe dylematy społeczności kaszubskiej / C. Obracht-Prondzyński // Lech Nijakowski (red.), Konferencja: Europejskie i regionalne instrumenty ochrony języków zagrożonych, Warszawa 2014. – s. 45-67.
3. Dołowy-Rybińska N. Młodzi Kaszubi i język – dylematy mikropolityki językowej / N. Dołowy-Rybińska // „Lud” 2014. – nr 98. – s. 253-276.

Marta Leśniewska

*Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski*

PROBLEMY WPROWADZANIA DODATKOWYCH MIEJSCOWOŚCI W JĘZYKU NIEMIECKIM W WOJEWÓDZTWIE OPOLSKIM W POLSCE

Promotor: doktor habilitowany, profesor Sławomir Łodziński

W swoim artykule Cezary Trosiak próbuje odpowiedzieć na pytanie, na ile uznanie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym z dnia 6 stycznia 2005 może przyczynić się do nasilenia konfliktu i antagonistycznych postaw, a na ile może to spopularyzować i dać szansę Śląskowi Opolskiemu (autor określa w ten sposób wschodnią i zachodnią część Górnego Śląska, tj. województwu opolskiemu, gdzie zamieszkuje mniejszość niemiecka) stać się przykładowym regionem przestrzegania europejskich standardów dotyczących ochrony praw mniejszości narodowych [1].

Obecnie da się zauważyć tendencję do wyboru kategorii śląskości jako opcji pośredniej między polską a niemiecką. Jest to proces, który zaczął jednoczyć Ślązaków opolskich z katowickimi. Nie chodzi tu nawet o podkreślanie jakiejś wspólnoty kulturowej, a o zaprzestanie ukrywania wspólnoty obiektywnej. Wg danych spisu powszechnego z 2011 r. 847 tys. mieszkańców Górnego Śląska deklaruje swoją przynależność do narodu śląskiego. Jeśli uwzględnić, że wszystkich zamieszkujących województwo opolskie i śląskie jest ok 1,5–1,7 mln, jest to znaczącą liczbą. Jeszcze większe wrażenie robi pięciokrotny wzrost od 2002 roku liczby osób deklarujących narodowość śląską. Dążenie na tych terenach do wprowadzenia podwójnych nazw jest jednoznaczne z dystansowaniem się Górnos Ślązaków od narodu polskiego [1].

Jeśli chodzi o podwójne nazwy, to zaledwie rok po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej (dokładnie 6 stycznia 2005 roku) tzw. „ustawa mniejszościowa” została przyjęta przez Sejm RP. Ale same prace nad ustawą, którymi kierował przez wiele lat Jacek Kuroń, trwały od 1989 roku. To było związane z faktem, że powstanie tego dokumentu podważało publiczne przekonanie o Polsce jako kraju jednolitym. Kontrowersyjne okazały się artykuły 9 i 10, które to dawały możliwość wprowadzenia podwójnych nazw miejscowości w gminach, w których przynajmniej 20% mieszkańców stanowi mniejszość.

Od samego początku starano się bardzo łagodnie podchodzić do sprawy wdrażania ustawy. Postanowiono kierować się zasadą nic na siłę, a wszelkie decyzje konsultowano z mieszkańcami gmin, których zmiany miały dotknąć. O ile na Pomorzu sprawa Kaszub była prosta, gdyż byli oni akceptowani w społeczeństwie polskim to sprawa miała się zupełnie odmiennie z mniejszością niemiecką w województwie opolskim.

Wprowadzanie tam założeń przyjętych w ustawie szło z problemami. Paradoksalnie nauczanie w języku niemieckim nie budziło większego sprzeciwów, jednak wprowadzenie podwójnych nazw już tak. Ponadto można się było tam spotkać z dwoma zupełnie odmiennymi stanowiskami. Część mieszkańców czekała z utęsknieniem, natomiast inna twierdziła, że jest to

niepotrzebne, gdyż mieszkają oni w Polsce. Cezary Trosiak sugeruje tu, iż język niemiecki, wcale nie jest ich językiem serca, lecz Niemcy zamieszkujący Górny Śląsk przywiązani są do gwary śląskiej, która to jest najważniejszym elementem identyfikacji kulturowej. Język niemiecki często jest im obcy. Jedynie liderzy mniejszości nie są pocieszeni, zazdroszcząc przy okazji mniejszości polskiej na Litwie, która posługuje się własnym językiem w sferze publicznej.

Argumentem za przyjęciem zapisów ustawy były wyniki Narodowego Spisu Powszechnego z roku 2002, który pokazał, iż 471 475 osób deklaruje narodowość inną niż polska. Stanowi to 1,23% obywateli państwa polskiego, lecz trzeba wziąć pod uwagę, iż wielu mieszkańców Polski przebywało na terenie Niemiec. Autor podejrzewa, że mniejszości mogły stanowić nawet do 3%. Idąc dalej za wynikami spisu, aż 51 gmin spełniały warunki wymienione w ustawie, z czego 41 stanowiły gminy, gdzie zamieszkuje 20% lub więcej osób deklarujących przynależność do narodu innego niż polski, a 10 gmin to takie w których przynajmniej 20% posługuje się językiem regionalnym.

Pierwsze tablice polsko – niemieckie pojawiły się w 1996 na terenie gminy Radłów (niem. Radlau). Stanem na 2012 rok w Polsce było już 798 miejscowości, które miały podwójne nazwy. Na pierwszym miejscu pod względem liczby znajdują się tereny z województwa pomorskiego – 397, następnie województwo opolskie z 333 miejscowościami. Jest to ogromny wzrost w porównaniu z danymi z 2002 roku.

Reasumując, wprowadzenie „ustawy mniejszościowej” było przyznanie się strony polskiej do wieloetniczności. Pozwoliło to na uregulowanie m. in. kwestii napisów dwujęzycznych. Największe emocję budzą polsko-niemieckie dwujęzyczne tablice, zwłaszcza na terenie województw opolskiego i śląskiego, które to nazwy uderzały w mit niekwestionowanej polskości Górnego Śląska. Tablice jednak same w sobie mają jedynie charakter symboliczny. Znacznie ważniejsze jest upowszechnianie nauki języka niemieckiego oraz zwiększenie liczby szkół dwujęzycznych.

Bibliografia

1. Trosiak C. Dyskusja i spory wokół wprowadzania podwójnych nazw miejscowości na terenie Śląska Opolskiego / C. Cezary // „Przegląd Politologiczny”. – 2013, nr 2. – s. 149-162.

СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Kamil Lebnicki

*Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski*

OSWAJANIE NIEOSWAJALNEGO? POLSKO-UKRAIŃSKIE POGRANICZE „W OGNIU”

Promotor: doktor habilitowany, profesor Sławomir Łodziński

W definiowaniu pojęcia „pogranicze kulturowe” można wyróżnić dwa ujęcia – pierwsze kładące nacisk na fizyczne (geograficzne) odizolowanie oraz drugie wskazujące na wymiar bardziej symboliczny związany z odmiennością systemów religijnych i ideologicznych (państwowych). Jacek Poniedziałek, za wybitną polską socjolożką Antoniną Kłoskowską, pisząc o pograniczu kulturowym podkreśla ścieranie się „odmiennych wizji rzeczywistości”. W licznych definicjach należy też zwrócić uwagę na poziom oddziaływania. Zwraca on uwagę na psychologiczny aspekt pogranicza. Według tego podejścia – to jednostka musi wytworzyć swój system wartości, konfrontując się z odmiennościami kulturowymi [1, s.142-143]. Pogranicze oddziałuje na tożsamość jednostki. Można ująć to metaforycznie, jak gdyby jednostka znajduje się pomiędzy dwiema kulturami i na tej podstawie buduje swoją tożsamość – narodową, państwową i lokalną.

Z kolei Frederick Barth (norweski antropolog) odnosi termin pogranicze kulturowe do poziomu grupy etnicznej, która jest konstruktem jednostek. Wbrew intuicyjnemu rozumowaniu, zauważa, że pogranicze nie zawsze sprzyja wyrazistemu budowaniu odmienności narodowej czy etnicznej. Często dychotomie stają się enigmatyczne. Według niego pogranicze kulturowe to „przestrzeń budowania, ale i redukowania, i rekonfigurowania różnic pomiędzy grupami etnicznymi czy kulturowymi, tworzenia definicji swojskości i obcości” [1, s.143]. Podkreślał, że pogranicze kulturowe umożliwia grupom manipulowanie – niwelowanie lub uwypuklanie różnic własnej grupy, poczucia wyjątkowości grupy, do której się należy w danym kontekście społecznym. Zaproponowana przez niego definicja będzie punktem wyjścia do dalszych rozważań, elementy jego definicji doskonale będą się uwypuklały w analizie pogranicza ukraińsko-polskiego na Warmii i Mazurach [1, s. 143].

W tym opracowaniu będę starał się zrekonstruować pojęcie pogranicza kulturowego w kontekście współzamieszkiwania Ukraińców i Polaków na terenie obecnego województwa warmińsko-mazurskiego. Trzeba postawić pytanie, czy samo współwystępowanie odmiennych etnicznie, religijnie czy ideologicznie grup już warunkuje powstanie pogranicza? Chcę także zastanowić się, czy metafora pogranicza „w ogniu” została użyta słusznie w opisie stosunków ukraińsko-polskich na Warmii. Rozważania te są tym ważniejsze, że w tym roku przypada siedemdziesiąta rocznica Akcji „Wisła”, która dała początek opisywanemu pograniczu kulturowemu (1947-2017).

Przechodząc do analizy zacznę od tego, jak powstało pogranicze ukraińsko-polskie. Współczesny wygląd mapy etnicznej Polski jest wynikiem, w dużym stopniu, jednej z największych w dziejach Europy akcji przesiedleńczej, która miała miejsce między kwietniem a lipcem roku 1947. W jej wyniku

przesiedlono około 140 tysięcy Ukraińców – głównie z terenów województw: rzeszowskiego, lubelskiego, chełmskiego oraz krakowskiego.

Według komunistycznych władz polskich operacja „Wiśła” miała na celu „rozwiązanie kwestii ukraińskiej”, likwidację problemu domniemanej partyzantki ukraińskiej. Historycy podają, że w ten sposób dążono do stworzenia komunizmu etnicznego, dostosowania geografii etnicznej do geografii politycznej. Ludność ukraińska była lokowana przede wszystkim w powiatach: węgorzewskim, pastęckim, iławskim, braniewskim i giżyckim. Według założeń Ukraińcy mieli stanowić nie więcej niż dziesięć procent mieszkańców danej wsi, jednak z czasem z uwagi na trudności lokalowe, przestano przestrzegać tej zasady. Zdarzały się też miejscowości, gdzie ludność napływowa stanowiła ponad trzydzieści procent mieszkańców oraz takie, gdzie było to ponad osiemdziesiąt procent mieszkańców [1, s. 48].

Pogranicze kulturowe polsko-ukraińskie w swoim rozwoju przeszło 3 etapy:

- etap I – izolacja;
- etap II – konfrontacja (tworzenie pogranicza):
- etap III – pełna integracja (zmierzch „pogranicza kulturowego”?).

Pierwszy etap, po przybyciu Ukraińców na Warmię był bardzo trudny i burzliwy. Poniedziałek używa wręcz metafory „pogranicze w ogniu”. Wynikało to z pewnością z trudności mieszkaniowych – ludność ukraińska była osiedlana jako ostatnia, większość domów była już zamieszkała, a domy, które pozostały były w części ograbione. Z drugiej zaś strony pojawiały się obostrzenia instytucjonalne – zakaz powrotu w rodzinne strony, brak możliwości rozwoju kultu religijnego, czy polityka polonizacyjna, zwłaszcza w kwestii nauczania języka. Wszystkie wyżej wymienione elementy nie tylko wpływały na frustrację nowych mieszkańców Warmii, ale przede wszystkim wpływały na izolację ludności ukraińskiej i polskiej [1, s. 150-152].

W przeciwieństwie do Jacka Poniedziałka uważam jednak, że w początkowym okresie zamieszkiwania Ukraińców na Warmii nie można jeszcze mówić o funkcjonowaniu pogranicza, w przyjętym przeze mnie symbolicznym znaczeniu. Pogranicze, w moim rozumieniu, może zaistnieć wtedy, gdy dochodzi do intensyfikacji interakcji pomiędzy autochtonami a grupami przybyłych. Nie można mówić o pograniczu jako tylko i wyłącznie równoległym życiu różnych grup społecznych – najważniejsze jest wzajemne ścieranie się tożsamości, tworzenie nowych, pewnego rodzaju hybryda. Nie ma pogranicza kulturowego bez interakcji.

Podobnie stwierdziłby (tak mi się wydaje) Georg Simmel, który dokonując studium tożsamości nowego w społeczności, zwraca uwagę, że obcym jest ten, którego tak naprawdę dobrze znamy, ktoś wobec kogo jesteśmy w stanie powiedzieć, że jest inny od nas, a więc mieliśmy okazję go poznać [2, s. 10-14].

W pierwszym etapie mamy do czynienia z budowaniem pogranicza wewnątrz grupy przesiedleńców, która wbrew powszechnej opinii nie była etnicznie jednolita – wśród nich byli także Łemkowie i Bojkowie. Potęgowało to problem tożsamości narodowej grupy przesiedleńców. Początkowo dochodziło do krystalizacji pewnego rodzaju tożsamości fasadowej grupy przesiedleńców (ukraińskiej), aby następnie skonfrontować ją w kontakcie z grupą autochtonów, jak Mazurzy i Warmiaczy. Z drugiej strony tworzenie „zamkniętych kręgów” było pewną formą „przetwornikową” dla tożsamości

Ukraińców, by mogła ona się odrodzić w kolejnym etapie bytowania na ziemi warmińskiej.

W II etapie tworzenia się pogranicza występuje konfrontacja. Jacek Poniedziałek wskazuje rok 1956 jako symboliczny dla przełamania relacji w stosunkach polsko-ukraińskich. Píše on o pogodzeniu się przybyszów z zamieszkiwaniem na Warmii i Mazurach. Wówczas zauważa się rozkwit organizacji działających na rzecz kultury i języka ukraińskiego. Zmiana optyki Ukraińców wiązała się z intensyfikacją interakcji z autochtonami, zwłaszcza przez tworzenie się sąsiedztw – pewnej współzależności, wymiany sąsiedzkiej. Powstawanie wspólnot sprzyjało także upowszechnianiu się małżeństw mieszanych oraz coraz częstszej ich akceptacji przez społeczeństwo polskie i ukraińskie. Nie bez znaczenia było też umożliwienie bardziej swobodnego wyznawania wiary – powstawały liczne parafie grekokatolickie. Utrzymaniu narodowej tożsamości sprzyjało również rozwijające się szkolnictwo ukraińskie, w tym zwłaszcza powstanie klas szkolnych z nauczaniem języka ukraińskiego w Liceum Ogólnokształcącym w Górowie Iławeckim [1, s. 157-164].

Pomimo symbolicznego charakteru pojęcia „pogranicze kulturowe”, jest to jednak, w mojej opinii, namacalny i obserwowalny konstrukt, jest to pewnego rodzaju „mozaiką kulturową”, w której możemy wyodrębnić części składowe, tworzące ową mozaikę. Dopóki dana społeczność nie tworzy instytucji czy form manifestowania swojej odrębności czy wyjątkowości, trudno mówić o występowaniu pogranicza kulturowego. Uważam, że warunkiem koniecznym jest podjęcie próby reprodukcji tożsamości przez przedstawicieli mniejszości. W mojej ocenie dopiero rok 1956 jest początkiem tworzenia się pogranicza. Okres rozkwitu pogranicza kulturowego kończy się w latach siedemdziesiątych dwudziestego wieku jako efekt rozproszenia ludności i coraz częstszej migracji do ośrodków miejskich.

W III etapie – etapie pełnej integracji następuje zmierzch pogranicza kulturowego. Analizowany tutaj autor, Jacek Poniedziałek zauważa, że współcześnie mniejszość ukraińska jest już w pełni zasymilowana i odmiennosc nie jest już przyczyną żadnych konfliktów. Dodatkowo zwraca uwagę na uzyskanie podmiotowości przez mniejszości etniczne w kontakcie z władzami lokalnymi i państwowymi. Z drugiej strony należy zauważyć znaczne osłabienie tożsamości wśród młodzieży, która często opuszcza Warmię i Mazury w celach edukacyjnych i zarobkowych. Zastanawiające jest pytanie, na ile pewna powszechność współwystępowania odmiennych grup nie jest zmierzchem „pogranicza kulturowego” [1, s. 165-167].

Podsumowując, chcę podkreślić, że pogranicze kulturowe nie stanowi wyniku tylko i wyłącznie wspólnego zamieszkiwania określonego terytorium. Jest ono miejscem ścierania się i redefiniowania tożsamości własnej (indywidualnej) i tożsamości grupowej – występuje tam, gdzie grupy są świadome swojej odrębności i są gotowe, zdolne do jej manifestowania. Dodatkowo uważam, że metafora „pogranicza w ogniu” użyta przez Jacka Poniedziałka jest określeniem zbyt mocnym i nie zbyt trafnie opisującym pierwszą fazę egzystowania społeczności ukraińskiej na Warmii i Mazurach.

Bibliografia

1. Poniedziałek J. Ukraińcy na Warmii i Mazurach. Reprodukowanie oswajonego pogranicza kulturowego / J. Poniedziałek // Polskie pogranicza w procesie przemian / pod red. Zbigniewa Kurcza, - 2014. - s. 142-167.
2. Waśkiewicz A. Obcy z wyboru / A. Waśkiewicz - Wydawnictwo Prószyński i S-ka, Warszawa. - 2008. - s. 8-30.

Sara Michalska

*Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski*

PODTRZYMYWANIE TOŻSAMOŚCI PRZEZ SPOŁECZNOŚĆ UKRAIŃSKĄ – ROLA KOŚCIOŁA GREKOKATOLICKIEGO. PRZYKŁAD MIASTA BYTOWA W WOJEWÓDZTWIE POMORSKIM

Promotor: doktor habilitowany, profesor Sławomir Łodziński

Historia Kościoła grekokatolickiego w Polsce sięga końca XVI wieku. Po podpisaniu przez prawosławnych zwierzchników aktu uznającego władzę papieża, grekokatolikom zagwarantowano zachowanie własnego obrządku, hierarchii kościelnej oraz prawa kanonicznego. Po rozbiorach Polska uznająca prawa Kościoła grekokatolickiego została zniesiona, a dla wiernych i duchownych rozpoczął się okres prześladowań ze strony carskiej Rosji. Znaczna część Unitów została zmuszona do przyjęcia prawosławia. Jedynie w zaborze austriackim Kościół grekokatolicki mógł liczyć na dużą swobodę działania. Liczne szkoły i zakony zakładane na przełomie XIX i XX wieku miały wpływ na ukraińskie odrodzenie narodowe.

W wyniku zmiany granic po II wojnie światowej na terenie Polski znalazła się duża część grekokatolickich parafii. Po Soborze Lwowskim w 1946 r. Kościół został zdelegalizowany we wszystkich krajach komunistycznych. Rozpoczął się kolejny okres represji i aresztowań biskupów, którzy postawili się decyzji rządzących. Władze Polskiej Republiki Ludowej również nie uznały Kościoła grekokatolickiego, a sytuację wiernych utrudniły przymusowe przesiedlenia ukraińskiej ludności cywilnej z terenów południowo-wschodniej Polski w ramach Akcji „Wisła” [1].

W tych trudnych dla Ukraińców czasach duchowni pełnili rolę „przodowników kulturowych”, przyczyniając się do odrodzenia narodowej inteligencji. Po Akcji „Wisła” Cerkiew grekokatolicka zaś stała się fragmentem przestrzeni publicznej, trwale związanym z językiem ukraińskim oraz narodowymi symbolami czego nie gwarantowała Cerkiew prawosławna [2, s. 6].

Przesiedleni Ukraińcy zamieszkali między innymi na terenie powiatu bytowskiego w województwie pomorskim, stanowiąc tam ok 20% ludności. Wśród nich do Bytowa przybyli ukrywający się księża grekokatoliccy. Ks. Seredyński oraz ks. Harenza, a później wielu innych, potajemnie odprawiali msze w rzymskokatolickiej parafii św. Katarzyny [3]. Przez lata mimo ciągłego braku pełnego uznania ze strony władz krajowych oraz kościelnych, msze grekokatolickie odbywały się w Bytowie, przyciągając ludność ukraińską. Potwierdzili to nasi bytowscy rozmówcy: Oczywiście, władze kościelne polskie, jak gdyby tam upominają księdza Seredyńskiego (...) ale on wychodzi z prostego założenia. Otóż nie może zabronić odprawiania mszy księdzu będącemu w drodze. A Hrynyk w Bytowie nie mieszkał, czyli był w drodze, prawda? (śmiech) [4]; Tak, tak, społeczeństwo tutaj Ukraińcy trzymali się i chodzili do Cerkwii, kiedyś było do Kościoła [4].

W 1982 r. zakupiono od Urzędu Miasta ruinę kościoła św. Jerzego, który po siedmiu latach remontu został poświęcony jako nowa cerkiew Grekokatolicka obrządku bizantyjsko-ukraińskiego pw. św. Jerzego.

Fotografia 1. Cerkiew pw. św. Jerzego w Bytowie

W 1989 r. po raz pierwszy od aresztowania bp. Kocyłowskiego w 1946 r. Kościół grekokatolicki otrzymał własnego biskupa. Ks. młtář Jan Martyniak został biskupem pomocniczym Prymasa Polski oraz wikariuszem generalnym dla wiernych obrządku grekokatolickiego. W 1991 roku papież Jan Paweł II mianował go ordynariuszem grekokatolickiej diecezji przemyskiej [1]. Marek Dziewierski określił to wydarzenie jako symboliczne zwieńczenie procesu instytucjonalnego odrodzenia tej wiary. Wraz z uzyskaniem osobowości prawnej oraz własnej hierarchii Kościoła zaczęło dochodzić do, obejmujących nieraz całe wsie, aktów powrotu do wyznania grekokatolickiego jako wiary ojców, które podobnie jak wspólne decyzje o budowie cerkwi w świadomości mieszkańców stanowiły przykład zachowań patriotycznych [2, s. 6-10].

W swoim artykule pt. „Duchowość i etnosymbolika” Marek Dziewierski zwrócił uwagę na wyraźny związek stabilizacji sytuacji etnicznej Ukraińców z instytucjonalizacją Kościoła grekokatolickiego. Zwrócił uwagę na istotną rolę krajobrazu ideologicznego, który może oddziaływać na nasze poczucie przynależności oraz powrotu do korzeni. Praktyki religijne poprzez odpowiednie miejsca, symbole i tradycje tworzą podobny krajobraz prowadząc do utrwalenia poczucia przynależności narodowej. Wśród wielu przytaczanych przez autora wypowiedzi Ukraińców-grekokatolików wyznanie oraz pochodzenie etniczne były ze sobą tożsame, pozwalając na odróżnienie zamieszkujących te same okolice społeczności ukraińskich i nieukraińskich. Jednocześnie dzięki praktykom religijnych przesiedleni Ukraińcy zdołali „uczłowieczyć” nową obcą przestrzeń, która stała się namiastką domu, przez styczność ze znanymi symbolami swojskości takimi jak drewniana cerkiew czy odpowiedni krzyż na miejscowym cmentarzu [2].

Pełna nazwa Kościoła również wskazuje na jego związek z tożsamością narodową wiernych, co w interesujący sposób wyjaśnił podczas wywiadu ksiądz Włodzimierz Juszcak, wrocławsko-gdański biskup grekokatolicki:

Obecnie nasz Kościół identyfikuje się z Ukraińcami mieszkającymi zarówno na Ukrainie, w Polsce, jak i Ukraińcami, którzy wyemigrowali na Zachód (...) Wierni Kościoła grekokatolickiego w Polsce, choć są obywatelami polskimi, to w przeważającej większości czują się Ukraińcami. Większość z nich to Ukraińcy wysiedleni w ramach Akcji „Wiśła” bądź ich potomkowie. Świadomość narodowa jest u nich wciąż silna. Ale, jak wspomniałem wcześniej, wśród naszych wiernych są również Polacy [3].

Do podobnych wniosków mogliśmy dojść, rozmawiając z przedstawicielami społeczności ukraińskiej zamieszkałych w okolicach gminy Parchowo oraz Bytowa, którzy wspominali o cerkwi i uczestniczeniu w mszach. Kwestie wyznaniowe w naturalny sposób łączono z kultywowaniem tradycji oraz zachowaniem tożsamości narodowej [4].

Parafia Grekokatolicka p.w. św. Jerzego w Bytowie stanowi jeden z najwyraźniejszych znaków obecności mniejszości ukraińskiej w tej okolicy. Jest nie tylko przestrzenią spotkań oraz praktyk religijnych w języku narodowym, ale również ważnym miejscem pamięci, przede wszystkim dotyczącej Akcji „Wiśła” oraz krzewienia kultury ukraińskiej. Cerkiew znajduje się przy ulicy kardynała Josyfa Slipyja, patriarchy Ukraińskiej Cerkwi Grekokatolickiej. Nazwa ulicy (dawniej Parkowej) została zmieniona w 2011 roku jednogłośnie decyzją radnych Bytowa.

Nie bez znaczenia pozostaje fakt, iż to właśnie parafia św. Jerzego w 1990 roku zorganizowała pierwszą Bytowską Watrę, nazywaną świętem kultury ukraińskiej, która z roku na rok cieszy się coraz większą popularnością. Organizatorzy zwracają uwagę na rosnącą liczbę uczestników, wśród Ukraińców, Polaków, Niemców i Kaszubów, którzy mają okazję do nawiązania nowych kontaktów, szerzenia własnych kultur oraz próby wzajemnego zrozumienia.

Fotografia 2. Bytowska Watra 2015

Można więc zauważyć, wyraźny związek tożsamości ukraińskiej z Kościołem grekokatolickim i Kościoła z szeroko pojętą tradycją, który jednocześnie prowadzi do poczucia dystansu wobec rodaków, którzy nie celebryją podobnych zwyczajów. Jeden z naszych rozmówców zwrócił uwagę

na różnicę między miejscowymi Ukraińcami, a przyjeżdżającymi do pracy w okolicznej firmie Drutex imigrantami. Jak wyznał jeden z mieszkańców: Oni tu przyjeżdżają do pracy. Dla nich to wszystko czy, czy to cerkiew, czy to jakieś święto, czy spotkanie z okazji... wigilijne gdzieś tam nie dotyczy. Ja próbowałem kilka razy i stwierdziłem, że raz, ja się do tego nie nadaje ja nie rozumiem, ja się z nimi nie... Nie nadajemy na tych falach [4].

Jednocześnie relacje między mieszkańcami o różnych wyznaniach i pochodzeniu często pozostają bliskie. Zarówno w obrębie jednej wsi jak i rodziny występują przedstawiciele dwóch religii, których łączy przywiązanie do podobnych zwyczajów i wartości. Wspominana Wątra stała się wspólnym świętem, podobnie jak okres między 24 grudnia i 19 stycznia, który został porównany do karnawału w Rio. Jeden z naszych rozmówców opowiedział o swojej rodzinie, gdzie spotykają się wierni różnych wyznań: Mam dwóch braci, jeden brat chodzi do cerkwi a drugi brat chodzi do kościoła, on tak jak mama chodzi i nam to nie przeszkadza. Są święta jakieś tam nasze czy moje dzieci miały przyjęcia to przychodził (...) ja chodzę do kościoła, jestem nawet chrzestnym jego córki, także (...) nie robimy z tego problemu [4].

Kościół grekokatolicki przez lata pomagał oddalonym od ojczyzny Ukraińcom zachować pamięć o tradycji i własnej tożsamości narodowej. Jak zauważył Wojciech Lipiński społeczno-kulturowe znaczenie religii jest szczególnie istotne na obszarach wieloetnicznych, gdzie, zwłaszcza w połączeniu z językiem, stanowi może podstawę narodowej odrębności mniejszościowej grupy [5, s. 244].

Społeczność ukraińska w Bytowie mimo znacznej asymilacji z polską i kaszubską większością nie zatraciła własnej tożsamości. Nie potrzeba w tym celu tablic z nazwą miejscowości po ukraińsku, którym część mieszkańców jest niechętna czy skutecznej nauki języka przez młodzież. Największe znaczenie ma tradycja, w której istotną rolę odgrywał Kościół. Niechęć wobec wprowadzenia ukraińskich tablic została uzasadniona w następujący sposób: Ale my nie musimy tego pokazywać. Wszyscy wiedzą i my tu funkcjonujemy od 70 lat i to, to nie jest na pokaz. My nie musimy nikomu niczego udowadniać. My coś co robimy, robimy dla podtrzymania własnej tradycji. Ci, którzy się z tym utożsamiają, zgadzają, czyli Kaszuby, Niemcy popierają to... [4].

Tytułem wniosków należy powiedzieć, że religia towarzyszyła Ukraińcom w najcięższych czasach, wraz z nimi przybywając na obce ziemie. Dzięki jej praktykowaniu mogli zachować namiastkę dawnego domu oraz podkreślić własną odrębność w wielokulturowym otoczeniu. Związek wyznania z tożsamością narodową wzmacniało stworzenie wokół Kościoła krajobrazu ideologicznego, który za pomocą języka, historii oraz kultury potęgował poczucie przynależności do społeczności ukraińskiej. Choć dochodzi do coraz większego przenikania się kultur zamieszkałych we wspólnym regionie Ukraińców, Kaszubów i Polaków, dzięki odrębnemu Kościołowi oraz związanymi z nim praktykami mniejszość ukraińska nie musi się obawiać utraty własnej tożsamości.

Bibliografia

1. Petrowa-Wasilewicz A. Kościół grekokatolicki w Polsce / A. Petrowa-Wasilewicz / <http://dziedzictwo.ekai.pl/text.show?id=4414/> [dostęp 21.05.2017]

2. Dziewierski M. Duchowość i etnosymbolika / M. Dziewierski // „Przegląd Socjologii Jakościowej”, nr 1. 2008. luty. s. 4-35.
3. Strona internetowa Cerkwi św. Jerzego w Bytowie / www.cerkiew.ebytow.pl / [dostęp 21.05.2017]
4. Bartosiewicz M., Kołowski A., Michalska S. Raport badawczy: Zróżnicowanie kulturowe na Kaszubach 2017. maszynopis przechowywany w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego.
5. Lipiński W. „Kościół cudzy i ksiądz cudzy”. Rozwój instytucji religijnych na Żytomierszczyźnie w świetle problematyki etnicznej / W. Lipiński // Podole i Wołyń. Szkice etnograficzne, red. Ł. Smyrski, M. Zowczak. - Wydawnictwo DiG. Warszawa 2003. s. 241-255.

Patrycja Kosut

*Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski*

PROBLEMY PODTRZYMYWANIA TOŻSAMOŚCI ETNICZNEJ I JĘZYKOWEJ W SPOŁECZNOŚCI KASZUBSKIEJ W POLSCE

Promotor: doktor habilitowany, profesor Sławomir Łodziński

Na początku warto zadać sobie pytanie, kim są Kaszubi i za kogo się uważają w sensie etnicznym w Polsce? Według Narodowego Spisu Powszechnego Ludności z 2011 roku „wśród 228 tys. ogółu osób deklarujących przynależność kaszubską, 212 tys. stanowiły takie, które zadeklarowały przynależność polsko-kaszubską, zaś 16 tys. – wyłącznie przynależność kaszubską” [1, s. 91]. Jednak określenie ich tożsamości wcale nie jest takie łatwe i sami Kaszubi miewali z tym problem [1]. Znaczny wpływ na określenie własnej tożsamości miał fakt, że mieszkali oni na pograniczu dwóch wielkich państw – Polski i Niemiec. Duże znaczenie na zmiany tożsamości miały również historyczne wydarzenia. Szczególnie ważne były dwie wojny światowe, okres międzywojenny oraz komunizm: w okresie międzywojennym społeczność kaszubska została podzielona między trzy organizmy państwowe, a polityka władz komunistycznych nie sprzyjała Kaszubom.

Zdaniem Cezarego-Obrachta-Prondzyńskiego fundamentem tożsamości kaszubskiej jest ich własna kultura oraz tradycje, za czym stoją język, religia, przywiązanie do kościoła katolickiego oraz ziemi rodzinnej, terytorium historyczne czy krajobraz [2, s. 19-21]. Kaszubi określają siebie jako ludzi pobożnych, pracowitych i wytrwałych, odznaczających się niezwykłym patriotyzmem. Za wartość najważniejszą powszechnie uznawany jest język, chociaż toczą się wokół tego spory, nawet wśród samych Kaszubów. W budowaniu tożsamości ogromną rolę odgrywają wspólne doświadczenia, obyczaje oraz dziedzictwo kulturowe. Niezwykle ważne znaczenie dla tej społeczności jest istnienie największej organizacji kaszubskiej – Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

Mówiąc o języku jako wartości uważanej za najważniejszą w określaniu tożsamości warto zaznaczyć, że mimo wszystkich powojennych przemian język pozostawał wartością centralną. Ale Cezary Olbracht-Prondzyński twierdzi, że tak było do niedawna. Język kaszubski był językiem domowym, natomiast obecnie coraz częściej pojawia się on w sferze publicznej. Oznacza to, że jego rola słabnie w sferze prywatnej, a co za tym idzie, nie jest już on głównym wyznacznikiem tożsamości [2, s. 20-21].

Obecnie ważniejszymi elementami są więzi rodzinne, pochodzenie kaszubskie czy urodzenie na tym terytorium. Jak twierdzi autor, teraz można być „Kaszubą z wyboru”, co oznacza, że wystarczy identyfikować się ze społecznością kaszubską, nie posiadając żadnych korzeni oraz nie mówiąc nawet w języku kaszubskim, co kiedyś było wręcz niemożliwe. W tym miejscu przytacza on pojęcie hybrydy, która jest cechą współczesnych tożsamości opartych na wybranych wartościach. Z drugiej jednak strony są osoby, które nie przyznają się do swojej kaszubskiej tożsamości wynikającej z posiadania kaszubskich korzeni. Wielu z nich się jej nawet wstydzi.

Cezary Olbracht-Prondzyński wyróżnił trzy typy tożsamości: pełną, niedokończoną oraz szczątkową [2, s. 21-23]. Dla tej pierwszej charakterystycznymi czynnikami były przesłanki genealogiczne i kulturowe, do których zaliczają się urodzenie na ziemiach kaszubskich, przywiązanie do ziemi, kultury czy po prostu znajomość języka.

Niedokończoną tożsamość dzieli on na dwie kategorie. Pierwsza z nich cechuje grupę rdzennych Kaszubów, dla których tożsamość kaszubska to nic nadzwyczajnego. Nie wypierają się jej, ale również nie interesują się nią, charakteryzując się słabym poczuciem wspólnoty z innymi. Często nie znają nawet języka kaszubskiego. Zazwyczaj są to osoby młode, dla których kaszubskość nie ma większego znaczenia. Kolejną grupę natomiast cechuje głębokie zakorzenienie w kulturze kaszubskiej i poczucie silnej więzi etnicznej z innymi mieszkańcami, mimo braku pochodzenia z Kaszub.

Trzeci typ tożsamości charakteryzuje osoby odrzucające całkowicie swoją kaszubskość, co wynika ze wstydu albo kompleksów, szczególnie zauważalnych u ludzi młodych.

W kształtowaniu tożsamości kaszubskiej ogromną rolę odegrało życie społeczności kaszubskiej na pograniczu pomiędzy Polską, a Niemcami. Polityka niemiecka podczas II wojny światowej była skierowana na zgermanizowanie Kaszubów. Wiele osób przyjmowało to dobrowolnie, ponieważ kultura Niemiec, która była dominująca nad kulturą Kaszub, poszerzała horyzonty i otwierała ścieżki awansu. Identyfikacja z narodem niemieckim automatycznie odznaczała wyparcia się tożsamości kaszubskiej, ponieważ nie możliwym było stać się Niemcem zachowując swoją kaszubskość.

Zmiany po 1989 i polepszenie stosunków Polski i Niemiec spowodowały, że osoby o korzeniach kaszubskich, które zamieszkują w Niemczech, zaczynają odkrywać swoje pochodzenie, interesują się kulturą Kaszub, a także coraz częściej deklarują swoją kaszubskość bez poczucia gorszości. Obecnie jedna tożsamość nie wyklucza drugiej.

Jeśli chodzi o relacje kaszubsko-polskie, to identyfikacja z jedną grupą nigdy nie wykluczała drugiej. Tu jednak pojawia się problem podwójnej tożsamości Kaszubów. Cezary Olbracht-Prondzyński przywołuje dyskusję występującą w obrębie społeczności na ten temat. Niektórzy sądzą, że jeśli Kaszubi utożsamiają się ze społecznością polską, doprowadza to do osłabienia tożsamości kaszubskiej przez dominującą kulturę polską. Uważają więc, że Kaszubi, aby chronić swoją odrębność, powinni stać się odrębnym państwem, jedynie powiązanym z Polską. Większość Kaszubów jednak identyfikuje się zarówno ze swoją grupą jak i narodowością polską i nie widzi w tym żadnego zagrożenia [2, s. 21-23].

Tożsamość kaszubska może być dziedziczona z pokolenia na pokolenie, przyjmowana z wyboru albo odzyskiwana. Widzimy tu dynamikę zmian jaka zachodziła w niej na przełomie dziejów. Tożsamość kaszubska jest także silnie zróżnicowana pod względem środowiskowym oraz lokalnym.

W różnych częściach Kaszub, występowały różne doświadczenia historyczne. Kształtowanie tożsamości inaczej przebiegało na terenach dawnego pogranicza, gdzie silny wpływ wywierała kultura niemiecka oraz działające tam organizacje mniejszości niemieckiej o kaszubskich korzeniach. Zupełnie inaczej wyglądało zakorzenienie kultury kaszubskiej na wsiach, a inaczej w dużych miastach, gdzie tożsamość jest dużo słabsza. Różnice widać

również na płaszczyźnie pokoleniowej. Wydawałoby się, że to wśród ludzi starszych występuje silniejsza tożsamość. Ale w dzisiejszych czasach jest odwrotnie. To ludzie młodzi odkrywają swoje pochodzenie, interesują się nim, a wręcz manifestują. Wynika to z tego, że w ostatnich latach kaszubskość stała się niezwykle modna.

Zastanawiając się nad przyczynami zmian, jakie zachodzą w tożsamości kaszubskiej Cezary Olbracht-Prondzyński wymienia procesy, które je powodują: demokratyzacja, pluralizacja, słabnięcie centrum kulturowego, zmiany kulturowe, wielokulturowość [2, s. 23]. Powodem zmian jest również osłabienie pozycji kaszubskiej inteligencji, a wzrost roli klasy średniej, która jest odpowiedzialna za status ekonomiczny społeczności. Jednak klasa średnia w niewielkim stopniu bierze udział w tworzeniu i rozwijaniu kultury kaszubskiej. Jeśli już to robi, to jedynie na płaszczyźnie lokalnej, promując folklor i elementy ludowe na organizowanych festynach czy koncertach.

Cezary Olbracht-Prondzyński uważa, że są niewielkie szanse, aby z klasy średniej wyłonił się ktoś, kto na nowo kreowałby tożsamość kaszubską. Przykładem na to jest skład Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, do którego kiedyś należeli ludzie zajmujący się kulturą i edukacją, a w tym momencie, stanowiska w zarządzie są objęte przez polityków i urzędników. Jeśli chodzi o zmiany tożsamościowe to ważną rolę odegrały działania podejmowane w związku ze spisem powszechnym ludności w 2002 roku oraz przyjęciem ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych i języku regionalnym w 2005 roku. Spowodowały one podziały wewnątrz społeczności kaszubskiej ze względu na własną tożsamość. Tu pojawia się kolejny problem: kim są Kaszubi i jak powinno się ich traktować? kto określa definicje tej społeczności?

Za pojęcia związane z tą społecznością odpowiada środowisko naukowe oraz kaszubska inteligencja. Mowa tu o podwójnej tożsamości, tej kaszubskiej, czyli etnicznej oraz polskiej – narodowej. Do ważnych pojęć należy także język kaszubski, etnolekt. Chodzi tu o uznanie jego statusu, jak również uznanie Kaszubów za grupę etniczną. W dyskusjach toczących się od początku XX wieku akceptowano założenia odnośnie języka kaszubskiego, natomiast odrzucano te nawiązujące do podwójnej tożsamości. Uważano, że Kaszubi nie są grupą etniczną, są zachodniostowiańskim narodem, odrębnym od Polaków.

Cezary Olbracht-Prondzyński powołując się na wyniki badań twierdzi, że mimo iż sprawy tożsamościowe są dla Kaszubów niezwykle ważne, to oni sami mylą terminy i nie umieją określić ani statusu własnej grupy, ani swojej tożsamości. Dyskusje na temat pojęć „naród”, „grupa narodowa”, „grupa etniczna” są trudne dla uczonych, ponieważ wyżej wymienione pojęcia są płynne. Nie ma więc nic dziwnego, że zwykli mieszkańcy mają z tym problem [2, s. 29-31].

Podsumowując rozważania na temat tożsamości kaszubskiej i problemów z jej podtrzymywaniem należy powiedzieć, że sami Kaszubi nie uważają się za odrębny naród. Pokazują to badania Jacka Kurczewskiego, które wykazały, że większość Kaszubów - aż 80%, jako pierwszą deklaruje tożsamość polską. Dużo mniej jest tych, którzy uważają siebie za Kaszubów, a dopiero w drugiej kolejności – za Polaków. Kaszubi określają swoją autoidentyfikację podobnie do górali raczej w kategoriach etnograficznych niż etnicznych [3, s. 305-330].

Bibliografia

1. Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. – GUS, Warszawa. – 2013.
2. Obracht-Prondzyński C. Dylematy związane z kaszubską tożsamością / C. Obracht-Prondzyński // Kazimierz Kleina, Cezary Obracht-Prondzyński (red.), Społeczność kaszubska w procesie przemian. Kultura, tożsamość, język. – Kancelaria Senatu, „Zeszyt”. – 2012, nr 12. – s. 19-36.
3. Kurczewski J. Struktura autoidentyfikacji na Śląsku Opolskim i na Kaszubach: analiza porównawcza / J. Kurczewski // Obracht-Prondzyński Cezary (red.), Kim są Kaszubi? – Gdańsk, 2007. – s. 305-330.

Luiza Organek

*Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski*

PRZEMIANY RELIGIJNOŚCI NA TERENIE KASZUB. TRWAŁOŚĆ I ZMIANY

Promotor: doktor habilitowany, profesor Sławomir Łodziński

Często trudno rozdzielić to, co świeckie od tego, co religijne w kulturze Kaszubów. Tożsamość Kaszubów tworzy niezwykła religijność, która czerpie z wielu źródeł - zaczynając od staropogańskich wierzeń w bóstwa walki i pokoju, kultu przyrody ze szczególną czcią ziemi, przez historyczne wpływy bliskiego sąsiedztwa ewangelickiego, po nowoczesne zindywidualizowane formy religii. Na Kaszubach wytworzyły się liczne formy religijności, które są silnie związane z tożsamością etniczną zamieszkującej tam grupy, tworząc swoisty etos grupy.

Z badań Brunona Synaka wynika, że to właśnie religijność jest fundamentem budującym autostereotyp Kaszubów [1], z którego wynikają kaszubskie wartości, takie jak pielęgnowanie własnego języka [2, s. 20], pracowitość, gospodarność, wartości rodzinne, przywiązanie do genealogii, jak również do miejsca zamieszkania i krajobrazu. Najnowsze badania dużą rolę przypisują znaczeniu języka kaszubskiego w komunikowaniu się w społecznościach lokalnych, co również przekłada się na włączanie języka kaszubskiego w obrzędy religijne [3, s. 302].

Pobożność ludowa, której cechy można znaleźć w kaszubskiej religijności podlega licznym zmianom. Studia nad przemianami kaszubskiego wzorca religijności prowadził ks. Jan Perszon, na podstawie własnych badań oraz analizy historycznej [4]. Kaszubski duchowny dostrzegał kryzys pobożności ludowej na terenie Kaszubszczyzny, co łączył z szeroko pojętymi zmianami cywilizacyjnymi [5]. Popularyzacja i umasowienie nowego stylu życia przełomu XX i XXI wieku stopniowo wypierały tradycyjne formy kultury obecne na wsiach. Duchowny wyróżniał kilka czynników, które bezpośrednio wpłynęły na te przemiany: migracje, industrializację regionu, kryzys rodziny i łączący się z nim zanik międzypokoleniowej transmisji kultury.

Według Perszona specyficzna dla Kaszubów pobożność ludowa była konsekwencją inkulturyzacji – z jednej strony Kościół zasymilował znaczną część rytuałów obecnych w kalendarzu agrarnym, z drugiej strony mieszkańcy wsi przyjęli chrześcijaństwo we właściwych dla siebie kategoriach magicznych. Choć stare kaszubskie obrzędy wzbogacały katolicyzm, stopniowo były wypierane, podlegając podobnym przemianom jak religijność pozbawiona elementów etnicznych. Perszon przypisuje wpływ na te zmiany m.in. „posoborowej” modzie na „oczyszczanie” katolickiej pobożności z rytualizmu (protestantyzacja Kościoła katolickiego), ogólnym silnym trendem sekularyzacyjnym oraz „nowoczesności”, która przynosząc industrializację, urbanizację i technicyzację w automatyczny sposób wyparła pewne formy religijności tradycyjnej związanej z uprawą ziemi. Wypieranie kaszubskich tradycji religijnych, miało poważne konsekwencje dla życia społeczności lokalnych.

Proces tych zmian rozpoczął się wraz z końcem II wojny światowej, który wiązał się ze wzmożonymi na Kaszubszczyźnie migracjami na niespotykaną

dotychczas skalę [5]. Przemarsz Armii Czerwonej wiązał się dla tego terenu ze zniszczeniami infrastruktury – w tym kościołów, domów, kamienic – wielu Kaszubów, którzy identyfikowali się z narodem polskim zostało wywiezionych na Syberię, ponadto region doświadczył powojennego osadnictwa [6, s. 236]. Na Kaszuby przybyli przesiedleńcy z kresów ZSRR oraz Polacy z innych regionów. Zmiana struktury społecznej oraz narodowościowej przyczyniła się do zachwiania dawnych kaszubskich form organizacji społecznych. Perszon stawiał zdecydowaną tezę o „praktycznym uśmierceniu tradycyjnej formacji kulturowej” oraz przerwaniu ciągłości wypracowanej przez stulecia tradycji kaszubskiej. Ludność napływowa, której przybycie wiązało się z początkiem „nowej wielokulturowości” i koniecznością redefinicji tożsamości ludności zamieszkującej na Kaszubach.

Innym czynnikiem, który Perszon wymieniał za odpowiedzialny za przemiany kaszubskiej religijności jest uprzemysłowienie regionu. Masowe migracje do miast, związane z zapotrzebowaniem na siłę roboczą w takich ośrodkach jak Trójmiasto, Wejherowo, Kartuzy, Kościerzyna czy Bytów, doprowadziły do znacznego odpływu ludności z kaszubskich wsi. Ponadto w rozbudowywanych osiedlach podmiejskich „napływowi” Kaszubi w związku ze zmianą trybu życia tracili kulturowanie tradycji rodzinnych. Jednak ich pochodzenie i kapitał kulturowy nie pozwalał w pełni uczestniczyć w życiu nowej, miejskiej społeczności. Wykorzenienie dotknęło znaczą część migrujących Kaszubów, którzy stali się głównie odbiorcami kultury masowej, porzucając tradycje kultury ludowej. Tym samym stopniowe odchodzenie od rolnictwa wiązało się z zaburzeniem równowagi form kultury kaszubskiej oraz budowania więzi w społeczności lokalnej.

Charakter tradycji uległ zmianie również wśród osób, które nie wyemigrowały do miast – ma to związek głównie z technicyzacją, która zawitała do gospodarstw rolnych. Postęp techniczny implikował konieczność redefinicji pracy, która dotąd opierała się na ciężkiej pracy fizycznej całej „rodziny rolniczej” oraz zwierząt pociągowych. Skumulowanie obowiązków rolniczych, zwłaszcza w okresie żniw, wymagało sąsiedzkiej pomocy lub nawet ściągania do pomocy dalszej rodziny. Utrzymywanie tego zwyczaju stało się zbędne, co osłabiło sieć powiązań między gospodarstwami czy poczucie lokalnej solidarności (jak również okazje do spotkań z dalszymi członkami rodziny).

Jednocześnie praca rolników przestała mieć na celu własne utrzymanie, a zaczęła się dostosowywać do potrzeb rynku. Tym samym zmienił się stosunek do „uświęconej ziemi” i desakralizacji funkcji rolnika. Gospodarz przestał wpisywać się w model, w którym, według starszych Kaszubów, zawierało się szczególne powołanie do realizacji biblijnego nakazu „czynienia ziemi sobie poddanej”. Współczesność, zwłaszcza poakcesyjna, przyniosła jeszcze większe zmiany wśród kaszubskich rolników. Pojawiła się tendencja do przekształcania gospodarstw rolnych w gospodarstwa agroturystyczne oraz nasiliła się emigracja zarobkowa do krajów Unii Europejskiej, co potęguje poczucie wykorzenienia kolejnych pokoleń Kaszubów.

Kolejne fale migracji i zmiany stylu życia przyczyniały się do kryzysu modelu wielopokoleniowej rodziny i powodowały zanik międzypokoleniowej transmisji wzorów kulturowych. Zamieszkiwanie „pod jednym dachem” trzech lub nawet czterech pokoleń było typowe na Kaszubszczyźnie jeszcze w połowie lat 90.

ubiegłego wieku [7]. Wymagania współczesnego rynku pracy i dążenie do samodzielności wśród młodych pokoleń zmieniły ten obraz. Równolegle zmieniły się kontakty z pokoleniem dziadków, którzy byli nośnikami tradycyjnej kultury kaszubskiej [5, s. 236].

Jednym z podstawowych czynników erozji tradycyjnego sposobu myślenia i życia zdaniem Perszona jest rozwinięcie się środków masowego przekazu. Zanikanie życia wspólnotowego przez zastępowanie ludowych form rozrywki (np. zespołów muzycznych) telewizją, zanikanie wychowawczej funkcji rodziny i zmianę autorytetów – ludzie starsi, dziadkowie przestali być skarbnicą wiedzy, która była dostępna w nowym źródle. Te przemiany przyczyniły się do sukcesywnego rozpadu rodzinnego życia religijnego. Zaniechano domowego odmawiania różańca czy wieczornego pacierza, modlitwy przy posiłkach, pozdrowień i błogosławieństw. Jak pisał kaszubski duchowny „przemiany cywilizacyjne w istotny sposób osłabiły (a często anulowały) bezwiedny przekaz – czyli tradycję – specyficznego światopoglądu, sposobu myślenia i zachowania się Kaszuby” [5, s. 236].

Z badań prowadzonych przez Perszona wynika, że efektem omawianych zmian jest kryzys pobożności na wielu szczeblach – indywidualnym, rodzinnym i społecznym – widoczny w zanikaniu rytuałów związanych z kalendarzem wegetacyjno-obrzędowym, rytuałów przejścia oraz sakralizujących codzienność.

W ostatnich latach zostały przeprowadzone przez Agnieszkę Bednarek badania, nad deklaratywnym stosunkiem do religijności wśród młodych Kaszubów [8]. Stanowiły one próbę weryfikacji tezy o odmienności Kaszubów w procesie przemian religijności. Zgodnie z prognozami Brunona Synaka wartości chrześcijańskie są tak trwale zakorzenione w Kaszubach, że ulegają znacznie wolniejszym przemianom niż w innych rejonach kraju, o czym miała świadczyć integracyjno-tożsamościowa funkcja niektórych praktyk religijnych, wciąż widoczna na Kaszubszczyźnie.

Ilościowa część badania pokazała, że 92% badanych określiło siebie jako osoby wierzące, wszyscy natomiast wyrazili swoje przywiązanie do tradycji. W kwestii praktyk badaczka odnotowała podobne wyniki – deklaracja praktykowania przez wszystkich badanych, nie łączyła się jednak z wyjątkową regularnością tych praktyk. Praktyki zbadanej młodzieży sprowadzały się do nieregularnych mszy niedzielnych/świętecznych (choć aż 60% z badanych brało udział w cotygodniowej mszy, włączając w to sakrament Eucharystii) oraz modlitwy indywidualnej, rzadziej do nabożeństw „nieobowiązkowych” (modlitwa różańcowa, gorzkie żale, droga krzyżowa). Istotnym elementem w praktykach religijnych była spowiedź, do której częściej niż raz w roku przystępowało 76% badanych. Deklaratywna ważność religii w życiu codziennym była na wysokim poziomie (84%), jednak 92% badanych ograniczała się do praktyk nie pogłębiając wiedzy w zakresie wiary, poprzez czytanie Pisma Świętego. Autorefleksyjny stosunek do praktyk i religii jawił się badanym jako własny wybór, przy czym 16% pozostałych osób przyznało, że jest wynikiem dostosowania się do „wymagań rodziny bądź społeczności czy też ogólnego zwyczaju”. Ciekawym wnioskiem, płynącym z omawianych badań, jest duża akceptacja młodych Kaszubów wobec niestosowania się do nauk moralnych Kościoła.

Badaczka konkludowała, że zmiany w religijności kaszubskiej młodzieży są widoczne, choć nie należy tych wniosków traktować jako wskaźnik dla ogółu młodzieży kaszubskiej, ze względu na brak reprezentatywności badań. Deklaracje przynależności do wspólnoty katolickiej i akcentowanie ważności wiary – według Bednarek – przestały iść w parze z praktykami religijnymi, a przynajmniej z ich regularnością. Zmienił się również charakter religijności w sferze przeżywania – podkreślana była ważność modlitwy (nawet wśród osób niepraktykujących) i zwracanie uwagi na sens treści religii oraz dopasowywanie go do własnego wzoru. Taki obraz świadczy o postępującej indywidualizacji religii.

Refleksja płynąca z badań, dotycząca łączy z religijnością wartości potwierdzała tezę Synaka – religia dla badanych jest ostoją, podporą dla więzi rodzinnych i społecznych, czyli „pełni funkcję wychowawczą i etyczną”. Jednak obecnie, kwestie moralne są rozstrzygane we własnym sumieniu, opierając się na indywidualnej moralności – nie płynącej z nauk społecznych Kościoła (co tym samym jest redefinicją autorytetu duchownych). Tak zindywidualizowana religijność wiąże się u badanych z wybiórczością – akceptacja wobec nakazów religijnych nie przekładała się na deklarowanie stosowania się do wszystkich z nich – co wpisuje się w model „katolicyzmu selektywnego”. Badaczka dostrzegała w tych zjawiskach „destrukturalizację społeczeństwa”, łączyącą się z przemijaniem tradycyjnie ustalonych norm, ról i więzi społecznych na rzecz autonomii jednostki.

Zredefiniował się tym samym autostereotyp młodych Kaszubów – tym co jest zbieżne z analogicznymi badaniami sprzed lat, to łączenie kaszubskiej tożsamości z religijnością jako tradycję grupy. W badaniach uwzględnione zostały również postawy wobec tożsamości kaszubskiej. Jak wnioskowała Bednarek, zdecydowana większość badanych wyrażała dumę z bycia Kaszubem lub Kaszubką. Warto jednak zauważyć, że przytoczone, w artykule publikującym wyniki badań, fragmenty wywiadów, które gdański etnolog definiuje jako poczucie dumy, często odnoszą się do kategorii wstydu – choć jest on w nich negowanych, to można wyciągnąć wnioski, że są to refleksy negatywnego stereotypu Kaszubów.

Podsumowując ostatnie badania w dwóch gminach kaszubskich, zgodnie z autorką badań, można stwierdzić, że badana młodzież kaszubska definiując siebie sięgała do starych wzorców zapisanych w autostereotypie grupy etnicznej. Z drugiej strony religijność młodych pokoleń Kaszubów dosięgają przemiany charakterystyczne dla ogółu Polaków.

Reasumując, należy powiedzieć, że kultura religijna na Kaszubach, a także jej funkcje, ulegają zmianom charakterystycznym dla ogółu Polaków, jednak zmiany te występują w dużo wolniejszym tempie niż w pozostałych regionach kraju.

Bibliografia:

1. Synak B. Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana / B. Synak – Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. – 1998. – s. 105-112.
2. Obracht-Prondzyński C. Dylematy związane z kaszubską tożsamością / C. Obracht-Prondzyński // (red.) K. Kleina, C. Obracht-Prondzyński, Społeczność kaszubska w procesie przemian, Kultura – Tożsamość – Język. - Zeszyt 12/2012, Wyd. Kancelaria Senatu. – 2012. – s. 19-36.

3. Mazurek M. Język, przestrzeń, pochodzenie. Analiza tożsamości kaszubskiej / M. Mazurek - Wydawnictwo Instytut Kaszubski, Gdańsk. – 2010. – 302 s.
4. Perszon J. Kultura ludowa Kaszubów w procesie przemian / J. Perszon // (red.) J. Borzyszkowski, Cezary Obracht-Prondzyński, Badania kaszuboznawcze w XX wieku, Wyd. Instytut Kaszubski, Gdańsk. – 2001. – s. 56-74.
5. Perszon J. Pobożność ludowa – zmierzch czy transformacja? / J. Perszon // Ateneum Kaptańskie. – nr 155. – 2010. – s. 233-236.
6. Obracht-Prondzyński C. Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością / C. Obracht-Prondzyński. - Wydawnictwo Instytut Kaszubski w Gdańsku, Uniwersytet Gdański. – Gdańsk. – 2002. – 236 s.
7. Toczyski W. Profile rodziny. Raport o stanie rodziny w regionie gdańskim / W. Toczyski. – Gdańsk. – 1995 // za J. Perszon, Pobożność ludowa... s. 236.
8. Bednarek A. Religijność a tożsamość kaszubska na przykładzie młodych Kaszubów. Zarys zagadnienia w świetle literatury i wstępnych badań antropologicznych / A. Bednarek // „Etnografia. Praktyki, Teorie, Doświadczenia”. – nr 1/2015. – s. 49-55.

Віктор Кириченко

*Кафедра практичної психології та спихотерапії
Соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СПЕЦИФІКИ СПОЖИВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЧЕРЕЗ ЗМІ ЮНАКАМИ ТА ПІДЛІТКАМИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ 2014 РОКУ)

Зростаючі темпи змін змушують нас стикатися з великим числом ситуацій, в яких особистий досвід не може бути використаний. З цієї причини виникає необхідність формування і розвитку інформаційного суспільства, де центральним елементом є знання, акумульовані колективним суб'єктом соціальних відносин в процесі культурного філогенезу. В ході соціалізації відбувається поступове включення людини в соціальне інформаційне середовище, де він черпає знання, які не належать до його безпосереднього досвіду. Концептуальні уявлення про соціально-психологічні закономірності організації інформаційного суспільства закладені в роботах Даніеля Белла («Соціальні рамки інформаційного суспільства» (1986)), Збігнева Бжезинського («Велика шахівниця» (1998)), Уолтера Ліпмана («Громадська думка» (2004)), Елвіна Тоффлера («Шок майбутнього» (2002), «Третя хвиля» (2004)), Освальда Шпенглера («Занепад Європи» (1998)) [1,2,3,4,5]; починає підніматися проблема еволюційної нездатності людини сприймати і обробляти інформацію, кількість якої з кожним роком збільшується в рази (І.С. Шкловський «Всесвіт, життя, розум» (1987)) [6].

Картина світу особистості формується на основі тієї інформації, яку вона отримує із зовнішнього середовища в процесі соціалізації і налагодження взаємин з іншими суб'єктами. За рахунок включення особистості в повноцінну систему міжособистісної комунікації, до якої ми відносимо обмін інформацією на міжособистісному рівні в процесі спілкування, використання інформаційних джерел, які конструювалися не одним поколінням, відбувається поступове формування цілісної картини світу, складність якої залежить від того, наскільки глибоко вона інтегрована в систему суспільної комунікації. Рівень суспільної інтегрованості залежить від декількох факторів: по-перше, від загального культурного потенціалу соціального середовища та рівня його технологічного розвитку, по-друге, від складності завдань, які вирішує суб'єкт соціальних відносин в процесі життєдіяльності і необхідності використовувати і створювати інформацію різного рівня складності (таким чином, ми можемо виділити певний тип інформаційно залежних осіб в силу їх професійної чи іншої соціально корисної діяльності) і по-третє, мотиваційний потенціалу особистості і рівня його пізнавального інтересу, який можна певною мірою вважати природним бажанням індивіда отримувати інформацію про навколишнє середовище і розуміти закони його функціонування [7,8]. Картина світу особистості є продуктом, як індивідуальної активності, так і діяльності суспільства в цілому, в тому числі діяльності багатьох поколінь цього товариства, які формували певний кластер інформаційного контенту.

Будь-яка інформація не споживається кінцевим споживачем в чистому вигляді. Вона знаходиться в контексті, який певним чином пояснює специфіку її впливу на свідомість і психічну активність. Інформація однакового змісту може викликати різну за змістом і формою реакцію, це залежить не тільки від індивідуального контексту, але більшою мірою від соціального, який на початку використання інформації формує певне ставлення до неї у пересічних споживачів. Індивідуальний контекст інформації - це той досвід, який був отриманий в процесі взаємодії особистості із соціальним середовищем, і заснований на його індивідуальних перцептивних відчуттях – досвід, який є продуктом «побаченого і почутого» людиною в ході вирішення різного роду життєвих завдань і міжособистісної комунікації. Відповідно до нього ми висловлюємо певне ставлення до інформаційного змісту, спираючись на попередній досвід. Спираючись на індивідуальний досвід, в процесі споживання інформації ми виділяємо ті інформаційні блоки, які містять життєво важливий контент, а, отже, надаємо йому особливого значення, мобілізуючи, таким чином, весь психологічний потенціал для його якісного та повноцінного сприйняття.

Засоби масової інформації та інші медійні ресурси роблять звичайну людину заручником подій, в яких він мимоволі починає брати участь. Основна проблема полягає в тому, що при таких обставинах люди намагаються більшою мірою реагувати на те, що їх безпосередньо не стосується. Формуючи певну картину подій з «уламків» телевізійних програм, газетних статей і інтернет-блогів у звичайної людини формується викривлене уявлення про те, що події, які відбуваються в «бутті» інших більш важливі, ніж ті, що відбуваються за його безпосередньої участі. Така позиція сприяє виникненню активності, яка зазвичай не має продуктивних результатів ні для виконавця, ні для інших членів суспільства. Події в житті «іншого» формують стан «прикутості» до інформаційних мереж, особливо, коли вони мають сильне емоційне забарвлення і руйнують звичну картину світу.

У межах нашого дослідження ми визнач основні інформаційні засоби, які формують світогляд сучасної молоді, а також особливості взаємодії з інформаційним середовищем. У дослідженні взяли участь 340 досліджуваних юнацького віку. Дослідження проведено 2014 року. Для збору емпіричного матеріалу ми використовували електронну web-систему Qualtrics (<https://qualtrics.com>), яка має інструменти контролю репрезентативності вибірки та статистичної надійності. Запитальник сконструйований за принципом вибору кількох варіантів відповідей. Досліджуваним ми пропонували відповісти на наступні питання:

1. Які з перерахованих медіа ви вважаєте засобами масової інформації (телебачення, радіо, преса, публічні бібліотеки, web-ресурси, соціальні мережі, телефонні сервіси, пошта (e-mail), пошукові системи)?
2. Якими інформаційними медіа ви користуєтеся найчастіше (0 – не користуєтесь ніколи, 10 – користуєтесь кожен день)?
3. Які з інформаційних медіа транслюють найбільш об'єктивну інформацію?
4. Які з інформаційних медіа доступні вам в повсякденному житті?

5. Які з інформаційних медіа найбільш повно задовольняють Ваші пізнавальні потреби?

6. Скільки часу протягом дня Ви приділяєте споживанню інформації?

7. Якому засобу масової інформації ви довіряєте?

8. Які інформаційні медіа можуть виступити в ролі інструменту психологічної маніпуляції (релігійної, політичної, економічної)?

9. Інформація якого змісту Вас цікавить найбільше (новини державного значення, новини вашого регіону, спорт, наука та освіта, інформація для вирішення поточних завдань (курси валют, прогноз погоди, рецепти страв, ціни на товари і послуги тощо), інформація яка пов'язана з вашим особистим добробутом, науково-популярна інформація, соціальні відносини і взаємодія, мистецтво (кіно, живопис, театр, музика, шоу-бізнес тощо), події за кордоном)?

10. Скільки часу протягом дня Ви дивитесь телевізор?

11. Скільки часу протягом дня Ви користуєтеся інтернет ресурсами?

12. Розташуйте в порядку суб'єктивного значення властивості інформаційних медіа (доступність використання, утримання інформації і актуальність, об'єктивність інформації, неупередженість інформації и можливість перевірки достовірності, можливість зворотного зв'язку, якість трансляції інформації, відсутність перешкод і інших труднощів у процесі доступу до інформації, відсутність необхідності фізичних і психічних зусиль для переробки та сприйняття інформації)?

Аналіз емпіричного матеріалу дослідження 2014 року подає можливість зробити висновки, що більшість юнаків сприймають телебачення як засіб масової інформації і основне джерело отримання суспільно важливої інформації (79,39%). Процентне співвідношення відповідей на перше питання «які з перерахованих медіа ви вважаєте засобами масової інформації (телебачення (79,39%), радіо (44.4%), преса (54.76%), публічні бібліотеки (9.32%), web-ресурси (37.40%), соціальні мережі (44.72%), телефонні сервіси (5.04%), пошта (e-mail) (8.26%), пошукові системи (26.45%))?» дає можливість побачити які медіа ресурси на рівні масової свідомості юнаків, сприймаються як ЗМІ. Передбачувано, що 30,58% і 32,7% респондентів вважають, що e-mail і телефонні сервіси (дзвінки, SMS т.д.) не належать до засобів масової інформації так як вони використовуються як засіб міжособистісного спілкування і передають, в основному, конфіденційну інформацію. Найчастіше досліджувані користуються соціальними мережами (7.7 з 10), пошуковими системами (7.21) і web-ресурсами (6.51); найрідше слухають радіо (2.59), читають пресу (3.21) і користуються публічними бібліотеками (3.45). Ми можемо констатувати, що сучасні юнаки основну інформацію, яка формує їх світогляд і картину світу отримують з Internet-ресурсів, яка є найбільш глобалізованою як основне теле-комунікаційний засіб. Юнаки вважають, що публічні бібліотеки поширюють найбільш об'єктивну інформацій (повністю об'єктивна – 22.61%, в більшості об'єктивна – 27.83%, частково об'єктивна – 25.22%). Досліджувані вважають, що телебачення транслює в основному об'єктивну інформацію (в більшості об'єктивна – 29.84%, частково об'єктивна – 28.23%) також високі оцінки за цим критерієм набирають пошукові системи і web-ресурси, це свідчить про те, що більшість вважає, що Internet-ресурси сприймаються на рівні масової свідомості молодих

людей як джерело об'єктивної інформації. У повсякденному житті досліджувані постійно дивляться телевізор (58.54%), використовують пошукові системи (70.25%) і соціальні мережі (76.67%); найрідше користуються публічними бібліотеками (28.81%) і читають пресу (39.32%). Ми можемо констатувати, що за результатами 2014 року, молодь в основному черпає інформацію про навколишній світ не з книг як джерел найбільш об'єктивної інформації а з електронних ресурсів, які вони ж вважають найбільш необ'єктивними. Рівень кореляційного зв'язку між показниками «об'єктивності-суб'єктивності» інформації і пріоритетами використання інформаційних ресурсів знаходиться на рівні $r = 0,24$, що свідчить про те, що досліджувані, знаючи про те, що ресурси транслюють найбільш неправдиву інформацію, використовують їх найбільш часто. Найбільш доступними інформаційними ресурсами, на думку досліджуваних, є соціальні мережі (76.67%), пошукові системи (70.25%) і телебачення (58,54%); найменш доступними публічні бібліотеки (28.81%) і преса (39.32%). Юнаки вважають, що використання бібліотек і читання періодичних видань вимагають особливих зусиль, що схиляє їх до звернення до найбільш доступних засобів інформаційної комунікації - соціальних мереж і телебачення, які транслюють суб'єктивну інформацію. Суб'єктом інформаційної діяльності в Internet-мережі можуть бути як люди, які мають спеціальну підготовку, так і ті, які можуть дезінформувати як навмисно так і через природне перекручування інформації. Досліджувані проводять час за використанням інформаційних ресурсів в середньому 3 години, що свідчить про те, що у них сформована певна залежність від інформаційних ресурсів, існує певна необхідність споживання інформації не залежно від поточних або далеко перспективних завдань. Третина часу відведеного вживання інформації, досліджувані проводять за переглядом телевізора (65 хв.), За переглядом текстової інформації (120 хв.), В мережі Internet (140 хв.).

Джерелом найбільш правдивої інформації, на думку досліджуваних, є публічні бібліотеки (18.18%) і пошукові системи (12.82%), досить високий відсоток довіри до телебачення (7.69%); з іншого боку низькі показники у радіо (2.65%), телефонних сервісів (2.80%) і преси (3.67%). На питання «Які інформаційні медіа можуть бути використані з метою пропаганди?», Досліджувані вважають, що найбільш загрозливими є телебачення (60.00%) і преса (55.08%), а ось Internet-комунікаційні засоби: соціальні мережі (43.80%), web-ресурси (31.30%) і пошукові системи (27.35%) виглядають більш безпечними, хоча вони вважаються найбільш небезпечними у плані впливу на масову свідомість. Серед перерахованих змістовних областей, досліджуваним найцікавішими є «новини в державі» (40.32%), «інформація, яка стосується особистого добробуту» (33.33%), «самоосвіта і науково-популярна інформація» (34.71%); найменш цікавими є «спорт» (7.44%), «події за кордоном» (15.38%), «наука і освіта» (17.07%). Оцінюючи засоби масової інформації за критеріями доступності, змістовності інформації, якості трансляції і т.д. (Пит.№12) досліджувані констатують, що найбільш важливим для них є зміст інформації (27.2%), об'єктивність (28%) і легкість доступу (29,6%). Найнижчі оцінки отримали критерії - можливість зворотного зв'язку (0,8%), якість трансляції (4,2%), відсутність необхідності фізичних і психічних зусиль для переробки та сприйняття інформації (4,1%).

За результатами соціологічного дослідження, ми можемо констатувати що, сучасне суспільство України живе за законами і принципам інформаційного суспільства. Пересічний громадянин повинен щодня переробляти великі обсяги інформації для того, щоб адекватно орієнтуватися в соціальному середовищі. Надлишок інформації і включення людини в глобальний контекст може викликати «інформаційний шок».

В інформаційному суспільстві формується культура щоденного вживання інформації, зміст інформації (глобальний контекст) і неможливість дії (взаємодії) в ситуаціях, учасником яких стає аудиторія споживачів інформації, призводить до депресивних розладів, пригнічення емоцій і почуттю безвиході. Як показали результати експериментального дослідження, у юнаків, які свідомо обмежували себе у використанні інформаційних медіа, через кілька днів поліпшувалося емоційний стан, з'явився час на більш природні способи спілкування і відпочинку, на духовний та інтелектуальний розвиток.

Бібліографія

1. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Дэниел Белл // Новая технократическая волна на Западе. – М. : Прогресс, 1986. – С. 330-342.
2. Бжежинський З. Великая шахматная доска / Збигнев Бжежинский. – М. : Междунар. отношения, 1998. – 128 с.
3. Шпенглер О. Закат Европы / Освальд Шпенглер. – М. : «Мысль», 1998. – 667 с.
4. Тоффлер Э. Шок будущего / Элвин Тоффлер ; [пер. с англ.] – М. : «Издательство АСТ», 2002. – 557 с.
5. Шкловский И. Вселенная, жизнь, разум / Иосиф Самуилович Шкловский / [под ред. Н. С. Кардашева и В. И. Мороза]. – [6-е изд., доп.]. – М. : Наука. Гл. ред. физ.-мат. лит., 1987. – 320 с. – (Пробл. науки и техн. прогресса).
6. Кириченко В. В. Екологічні аспекти інформаційної безпеки суспільства / Кириченко Віктор Васильович // Освіта і Наука, 2014. – № 5. – С.146-150.
7. Кириченко В. В. Психологічна природа міжгрупового протистояння та еволюція суспільних відносин / Віктор Кириченко // Studia Politologica Ucraino-Polona. Випуск 6. – Житомир-Київ-Краків : Вид. О. О. Євинок, 2016. – С. 312-323.

Надія Павлик

Кафедра соціальних технологій
Соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІКИ КОЛА У НЕФОРМАЛЬНІЙ ОСВІТІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕРЕТВОРЮВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Неформальна освіта розглядається нами як процес додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання, виховання й розвитку молоді, організований поза межами змісту, форм і методів освітніх установ та державних інституцій [2].

Методологічними характеристиками неформальної освіти є забезпечення взаємозв'язку когнітивного, емоційного та практичного навчання; дотримання партнерських, солідарних та симетричних відносин; упровадження партиципативного та особистісно орієнтованого підходів; наближення навчання до життя [3]. Відповідно, організація й реалізація неформальної освіти базується на трьох групах цінностей: 1) цінності особистісного розвитку – самостійність, критичне мислення, відкритість, творчість; 2) цінності соціального розвитку – комунікація, співучасть, демократія, справедливість, солідарність, відповідальність, перетворювальна сила конфлікту; 3) етичні цінності – права людини, толерантність, міжкультурне навчання, діалог, мир/ненасильство, міжпоколіннява взаємодія [3].

Відповідно до окреслених сутності та змісту неформальної освіти, її організатори потребують діалогічних інструментів (форм, методів, методик, технік) неформального навчання, що відповідали б вимогам співучасті, опори на різноманітність кожної/кожного, встановлення критичних рефлексивних зв'язків між конкретним і абстрактним, обізнаність про життя та культури інших.

Таким інструментом, на нашу думку, є техніка Кола, спрямована на обговорення важливих і суперечливих тем без критики й агресії.

Техніка Кола є навчальною/тренінговою/відновною практикою забезпечення активної участі в обговоренні проблемної ситуації та прийнятті рішень. Процедура реалізації техніки Кола передбачає створення умов для висловлення власного погляду й активного слухання інших точок зору з позиції рівності та співучасті всіх учасників.

Цікавою особливістю техніки є її архетипічність й міфічна відповідність колективному досвіду різних культур. Довершеність кола є універсальним архетипним символом, наскрізною й інваріантною праформою [1]. Вона бере свій початок від ритуалу зібрань племені/роду навколо вогнища для обговорення важливих питань. В Україні такі традиції описані у трипільській, скіфській, козацькій культурах [5].

Методика роботи з учнівською молоддю щодо миротворення й миробудування класифікує 6 різновидів Кіл: Коло цінностей, Коло вирішення конфлікту, Коло прийняття рішення, Тематичне Коло, Коло зцілення, батьківське Коло [5].

Техніка Кола передбачає наявність декількох обов'язкових атрибутів і ритуалів.

Ведучий Кола: Хранитель – людина, яка слідкує за дотриманням правил Кола, визначає питання, які обговорюватимуться в Колі, відповідає за дотримання атмосфери взаємоповаги у Колі.

Ритуал відкриття: Хранитель просить учасників взятися за руки. Права долоня усіх членів Кола повернута дотолу – «до землі», бо «дає»; ліва долоня – догори, «до сонця», бо «приймає». Таким чином Коло замикається, об'єднуючи енергії; Хранитель промовляє вступне слово про повагу один до одного та закінчує словом «Мир», яке учасники повторюють усі разом.

Атрибут Кола: Мовник/Братина – символічний предмет, який учасники передають за рухом годинникової стрілки («за сонцем») по Колу. Той, у кого в руках Мовник має право говорити.

Правила Кола: 1) говорити має право лише той, у кого в руках Мовник; 2) говорити потрібно щиро і лише за змістом питання, яке вирішується у Колі; 3) можна мовчки передати Мовник наступному учаснику; 4) Коло не можна покидати, доки воно не закінчиться; 5) Мовник рухається по Колу доти, доки є учасники, яким є що сказати; 6) Коло закінчується, якщо Мовник обходить його у повній тиші.

Принципи Кола: добровільність, конфіденційність, толерантність, активне слухання, повага до Кола.

Отже, техніка Кола є діалогічним інструментом неформального навчання. Систематичне використання Кола для обговорення суперечливих тем дозволяє досягнути прямих (вирішення конфліктів, пошук рішення, розгляд суперечностей, виявлення «підводних течій») і опосередкованих (набуття досвіду висловлювання власної думки, спільного обговорення ідей/проблем, критичного мислення, об'єктивного сприйняття поглядів інших) завдань.

Бібліографія

1. Архетип як акумуляція соціального досвіду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebk.net.ua/Book/synopsis/filosofiya/part3/034.htm>
2. Неформальна освіта / Non-Formal Education / Надія Павлик // Енциклопедія прав людини : соціально-педагогічний аспект : колективна монографія / кол. авт., за заг. ред. проф. Н. А. Сейко ; відп. ред. Н. П. Павлик. – Житомир : Волинь, 2014. – С. 120-124.
3. Портфоліо молодіжної роботи Ради Європи. Інструмент для оцінювання та розвитку компетенцій молодіжної роботи. – К. : Міністерство молоді та спорту України, 2016. – 54 с.
4. Кола примирення. Від злочину до повернення в громаду / Праніс Кей, Стюарт Баррі, Уедж Марк ; пер. з англ. – К. : Видавець Захаренко В.О., 2008. – 272 с.
5. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект : навчально-методичний посібник. – К. : ФОП Стеценко В. В. – 2016. – 192 с.
6. Шкільна служба розв'язання конфліктів: досвід уповноваження : посібник / [Коваль Р., Горлова А., Нікітчук А., Микитюк О., Ліхоліт Ю.]. – К. : Видавець Захаренко В.О., 2009. – 168 с.

Світлана Коляденко

Кафедра соціальних технологій
Соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ТРАНЗАКТНИЙ АНАЛІЗ У СИТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СТУДЕНСЬКОЇ МОЛОДІ: СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ

Для розвитку сучасного українського суспільства характерний перехід від «державоцентричної» моделі до «людиноцентричної», що спонукає до переоцінки ролі особистості, еліт у розвитку суспільства, розширення особистісного простору свободи вибору себе та власного життя. Тому особливого значення набуває становлення та самореалізація саме молодшої людини, сенситивний період якої для розвитку цього стану співпадає з студентськими роками. Дестабілізація суспільства загалом, реформування системи освіти, криза звичних норм та цінностей, відсутність нормативних моделей успішної поведінки, відсутність досвіду життя батьків у нових умовах, нездатність діяти в період «ідеологічного» хаосу може формувати у студента сприйняття себе як «жертви», соціального невдахи тощо. Це вимагає створення відповідного соціально-педагогічного середовища ВНЗ, в якому студенти перебували б під впливом сильної мотивації саморозвитку, самовизначення, самореалізації. Отже, необхідне чітке розуміння процесу соціальної підтримки студентства в умовах ВНЗ, розкриття механізмів, форм та методів даного процесу, виявлення рушійних сил, що визначають його спрямованість та якісний зміст.

Поняття «підтримка» отримало розвиток в працях О. Газмана, Н. Крилової, Н. Михайлової, С. Юсфіна, які розглядають її як професійну діяльність педагогів в загальноосвітніх закладах, спрямовану на надання допомоги дітям у вирішенні їхніх проблем. Майже одночасно з'явилися поняття «соціальна підтримка», «педагогічна підтримка», «психолого-педагогічна підтримка». В Енциклопедії для фахівців соціальної сфери знаходимо, що соціальна підтримка – це система заходів, що здійснюється суб'єктами соціально-педагогічної роботи, спрямована на вирішення проблем осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах шляхом надання їм допомоги чи необхідних видів соціальних послуг; система заходів, спрямована на створення умов, що дозволяють забезпечити соціальну захищеність людей. У сучасних дослідженнях останніх років розглядають різні види соціальної підтримки з врахуванням категорії населення для якої вона призначена. Згідно закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) одне з основних завдань вищого навчального закладу це забезпечення фізичного розвитку особистості шляхом фізичного виховання, фізичної реабілітації та рекреації, здійснення культурно-виховної діяльності, що безпосередньо пов'язано із вдосконаленням роботи Студентських соціальних служб для молоді або відділів соціальних служб вишів.

Виховна робота у вищому навчальному закладі для молодого спеціаліста є додатковим резервом особистісного самотворення: він має оволодіти навиками професійної взаємодії із суб'єктами виробничого

процесу. Це означає, що підготовка кваліфікованого фахівця передбачає оволодіння ним не тільки певним обсягом теоретичних знань, практичними вміннями та навичками, а й виховання професійно значущих особистісних якостей, що дають змогу успішно адаптуватися у майбутній діяльності, набувати соціальної та особистісної зрілості, здатності до взаємодії, співпраці, на основі культури міжособистісних взаємин. Визначальним у організації навчально-виховного процесу студентів вищого навчального закладу є особистісно-зорієнтований підхід. В основу його концепції покладено положення представників вітчизняної та зарубіжної педагогіки та психології К. Ушинського, А. Макаренка і В. Сухомлинського, Ш. Амонашвілі, І. Кона, І. Беха. Особистісно-зорієнтований підхід у вищій школі передбачає концентрацію уваги педагога на цілісності особистості, турботі про розвиток не тільки інтелекту, почуття відповідальності студента, а і його духовно-моральної сфери. Метою особистісно-зорієнтованого навчання й виховання є створення умов для повноцінного розвитку таких характеристик індивіду, як здатність до вибору, вміння рефлексувати й оцінювати власне життя, визначення його сенсу, творчість, формування образу «Я», відповідальність (у відповідності до формулювання «Якщо не я, то хто?!»), автономність особистості (у процесі розвитку вона все більше звільняється від інших факторів) [1, с. 141]. Організація такого процесу передбачає таку діяльність педагога, формулу якої цілком можна запозичити в М. Монтесорі – «допоможи мені зробити це самому» [7]. Уся педагогічна діяльність великого гуманіста В. Сухомлинського пронизана особистісним, індивідуальним підходом до учнів, що надзвичайно сприяло їхньому розвитку. Він вважав виховання головним суб'єктом навчально-виховного процесу. Особистісно-зорієнтований підхід передбачає дотримання принципів індивідуалізації, визнання кожного учня неповторною цінністю, повагу до його гідності [10].

У І. Кона особистісно-зорієнтований підхід у вихованні – не просто врахування індивідуальних особливостей людей, «це передусім завжди і в усьому послідовне ставлення до кожної особистості як до відповідального і самосвідомого суб'єкта діяльності» [6, с. 231].

Найбільш повне обґрунтування особистісно-зорієнтованого підходу належить українському вченому І. Беху. Він вважає розробку особистісно-зорієнтованих технологій невід'ємною складовою педагогічної науки, окреслює пріоритетні напрями їх застосування, визначає методологічні засади, формулює вихідні принципи: цілеспрямоване створення емоційно збагачених виховних ситуацій; особистісно розвивальне (рівноправне) спілкування; використання співпереживання як психологічного механізму у вихованні особистості, систематичний аналіз вихованцем власних і чужих вчинків [1].

У психолого-педагогічних дослідженнях використовують різні класифікації типів взаємодії. Л. Байбородова, виділяє такі типи взаємодії: діалог, співпраця, опіка, тиск, індіферентність, конфронтація, конфлікт. У діалозі виявляється індивідуальність і досягається своєрідність іншої людини. У структурі діалогової взаємодії найбільш чітко проявляються емоційний і когнітивний компоненти, вона характеризується проявами високого рівня емпатії, вмінням відчувати партнера та прийняти його таким, яким він є; відсутністю стереотипного сприйняття інших, гнучкістю мислення, а також

умінням адекватно оцінювати свою особистість [9]. Другий тип взаємодії за цією класифікацією – співпраця – передбачає колективне визначення цілей діяльності, спільне її планування, розподіл сил і засобів відповідно до можливостей кожного її учасника. Третій тип взаємодії – є опіка, під якою розуміють турботу, що не принижує гідності того, стосовно кого вона здійснюється. Усі перераховані ознаки і типи взаємодій позбавлені негативних тенденцій у взаєминах, пригнічення оточуючих і базуються на прихильному ставленні до людей [9, с. 46–48]. Аналізуючи процес взаємодії в діалозі у виховній роботі з студентами, ми виявили, що важливим критерієм його результативності є просування в напрямку до співпраці, співтворчості. На основі цього ми виділили три форми діалогічної взаємодії: продуктивну, непродуктивну, до продуктивну.

На те, що діалог і співробітництво пов'язані зі «свободою» думки, волевиявлення, вибору, звертають свою увагу С. Соловейчик, О. Газман, Б. Ломов. Продуктивне спілкування передбачає безумовне прийняття і визнання партнера у спілкуванні. Ці ідеї знайшли відображення в працях А. Ухтомського, у яких увага зосереджена на необхідності вміти знаходити підхід до кожної особистості. Продуктивне спілкування знаходить своє втілення в ідеях «важливості співрозмовника», «домінанти на особистості іншої людини» [11, с. 119].

Термін «комунікація» з'явився в науковій літературі на початку 20-х років ХХ століття у зв'язку з необхідністю вивчення процесів міжособистісного спілкування, взаєморозуміння, сприйняття людьми один одного, ефективності життєдіяльності, а також у зв'язку з розвитком засобів масової інформації та їхнім впливом на свідомість, вивченням механізмів маніпулювання особистістю, масами, керування суспільством, його культурою. Остання виховує членів суспільства, формує особистість, культурі навчають за допомогою спілкування [12, с. 136]. Під «комунікативною культурою» ми розуміємо здатність встановлювати й підтримувати контакти з іншими людьми на основі внутрішніх ресурсів, що є необхідними для побудови ефективної комунікативної взаємодії в ситуаціях міжособистісного спілкування. Формування комунікативної культури передбачає, як мінімум, розвиток трьох груп умінь: 1) комунікативних або мовних; 2) перцептивних; 3) інтерактивних [4, с. 23]. Визначення ефективності соціальної комунікації багато в чому залежить від якості взаєморозуміння, результативність якого виражається у двох аспектах: у включенні явища в значеннєву структуру особистості і відповідності цілям комунікації. Остання не може розглядатися виключно як передача інформації, а завжди передбачає взаємодію сторін, що переслідують різні цілі. Розуміння має діалогічний характер. «Розумній людині достатньо лише натякнути», – говорить народна мудрість. Але цього досить тому, хто вже має знання значеннєвого цілого. Розуміння залежить від особливостей суб'єкта, що сприймає інформацію, його цілей, орієнтації [2, с. 112].

У цьому контексті слід звернути увагу на концепцію транзакційного аналізу Е. Берна. Структура особистості, за Е.Берном, характеризується наявністю трьох динамічних станів «Я», особистості або «его-станів»: «Дитина», «Батько», «Дорослий». Кожен із цих станів характеризується відмінними способами функціонування психіки особистості:

- Стан «я-Дитина»: це досвід нашого дитинства. Є джерелом емоцій, почуттів, енергії.
- Стан «я-Батько»: містить відгуки, стандарти, принципи правила поведінки. Зміст його визначається нашими батьками, вчителями, державними установами.
- Стан «я-Дорослий»: відповідає за те, що ми здобуваємо у процесі розвитку особистості, що зволяє нам контактувати з іншими людьми, вирішувати проблеми, відповідально проявляти свої емоції.

За допомогою спеціальної термінології Е. Берн позначає події, які відбуваються між людьми у процесі спілкування. «Гра» – фіксований і неусвідомлюваний стереотип поведінки, у якому особистість прагне уникнути близькості (тобто повноцінного контакту) за допомогою маніпулятивної поведінки. Близькість – це вільний від ігор, щирий обмін почуттями, без експлуатації, що виключає отримання вигоди й привілеїв. Під іграми розуміють тривалу низку дій, що містять слабкість, пастку, відповідь, удар, розплату, винагороду. Кожна дія супроводжується визначеними почуттями. Заради одержання почуттів часто і відбуваються дії гри. Кожна дія гри супроводжується прогладжуваннями, яких на початку гри більше, ніж ударів. Чим далі розвертається гра, тим інтенсивнішими стають погладжування й удари, досягаючи максимуму наприкінці гри [13].

Побудова свого сильного Дорослого полягає в тому, щоб:

1. Вивчити свою Дитину (її страхи, емоції, слабкі сторони).
2. Визначити і вивчити свого Батька (його рішення, накази, способи прояву відносин).
3. Проявити чутливість до Дитини в інших людях.
4. Надати можливість своєму Дорослому обробити данні, навчитися розрізняти Дитину, Батька і реальне життя.
5. Виробити систему цінностей, яка б ґрунтувалася на етичних нормах суспільства.

Психологічна гра є серією транзакцій, що сліднують одна за одною з чітко визначеним і передбачуваним наслідком, зі прихованою мотивацією, коли виграшем виступає певний визначений емоційний стан, до якого гравець несвідомо прагне.

Користаючись транзакційним аналізом Еріка Берна, можна вибудувати наступні акти гри:

I. **Приманка**- це повідомлення, що містить пастку – явну або приховану.

II. **Слабка сторона** – негативне переконання про себе, яке хочеться приховати від себе та інших.

III. **Відповідь** – ряд транзакцій, що доповнюють одна одну.

IV. **Кульмінація** – ключовий момент, зміна ролей.

V. **Збентеження** – здивування ходом гри.

VI. **Негативна перевага** – почуття, з яким залишаються учасники гри.

Отже, можна створити наступну Формулу Гри: Приманка + Слабка сторона = Відповідь = Кульмінація = Збентеження = Негативна перевага [8]. Для проведення гри потрібна згода всіх учасників.

Головна мета корекції як форми соціальної підтримки – допомога студенту в усвідомленні своїх ігор, життєвого сценарію, «его-станів» і при необхідності прийняття нових рішень, котрі відносяться до поведінки й побудови життя. Сутність корекції полягає в тому, щоб звільнити студента від

виконання нав'язаних програм поведінки і допомогти йому стати незалежною, спонтанною, здатною до повноцінних відносин і близькості особистістю. Метою також є досягнення студентом незалежності й автономії, звільнення від примусу, включеність у дійсні, вільні від ігор взаємодії, котрі потребують відвертості та близькості. Кінцева мета – досягнення автономії особистості, визначення своєї власної долі, прийняття відповідальності за свої вчинки і почуття.

Вимоги до консультанта. Партнерські стосунки з клієнтом, повне прийняття студента та поєднання у собі позицій вчителя та експерта. При цьому, звернення до «его-стану» «Дорослого» студента, не потурання примхам «Дитини» і не заспокоєння розгніваного «Батька» в студенті [3].

Вимоги та очікування від студента. Студент вирішує, які переконання, емоції, стереотипи поведінки він повинен змінити в собі, щоб досягти бажаних цілей. Транзактний аналіз дозволяє студенту вийти за межі неусвідомлюваних поведінкових схем і шаблонів, і, прийнявши іншу когнітивну структуру поведінки, одержати можливість довільної поведінки [3]. Основною умовою роботи в транзактному аналізі є створення та підписання контракту. У контракті чітко визначаються цілі, які студент ставить перед собою; шляхи, за допомогою яких будуть досягатися певні цілі; пропозиції консультанта щодо взаємодії, список вимог до студента, які той зобов'язується виконувати.

Бібліографія

1. Бех І. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. / Іван Дмитрович Бех. – К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы / Эрик Берн. – М. : Прогресс, 1988. – 400 с.
3. Берн Э. Транзактний аналіз в психотерапії: Системна індивідуальна і соціальна психотерапія / Ерік Берн. – М. : Академічний Проект, 2006. – 320 с.
4. Бобнева М. Соціальні норми і регуляція поведінки / М. І. Бобнева. – М. : Наука, 1978. – 312 с.
5. Бодалев А. Личность и общение: избранные труды / А. Бодалев. – М. : Педагогика, 1983. – 272 с.
6. Кон И. Психология юношеского возраста : учебное пособие для студентов пед. ин-тов / Игорь Семенович Кон. – М. : Просвещение, 1979. – 175 с.
7. Монтессори М. Дом ребёнка. Метод научной педагогики / Мария Монтессори. – [2-е изд., испр. и доп. по 2-му итал. изданию]. – М. : Сотрудник школ, 1915. – 375 с.
8. Осипова А. Общая психокоррекция / А. А. Осипова. – М. : ТЦ «Сфера», 2000. – 512 с.
9. Рожков М. Воспитание толерантности у школьников / М. И. Рожков, Л. В. Байбородова, М. А. Ковальчук. – М. : «Академия развития», 2005. – 191 с.
10. Сухомлинский В. О воспитании / Василий Александрович Сухомлинский. – М. : Политическая литература, 1988. – 261 с.

11. Ухтомский А. Заслуженный собеседник: Этика. Религия. Наука / А. А. Ухтомский. – Рыбинск : Рыбинское подворье, 1997. – 576 с.

12. Хараш А. Личность, сознание и общение: к обоснованию интерсубъективного подхода в исследовании коммуникативных воздействий / А. У. Хараш // Психолого-педагогические проблемы общения / [под ред. А. А. Бодалева]. – М. : НИИ ОПП АПН СССР, 1979. – С. 17-35.

13. Panas K. Transactions and psychological games in interpersonal communication „Вісник Харківського Національного Університету імені В. Н. Каразіна”. – Харків 2014, s. 69-75.

Юлія Пузовик

Соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЧНИХ ВІДМІННОСТЕЙ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Науковий керівник: Віктор Кириченко, кандидат психологічних наук, доцент кафедри

Сьогодні людство невпинно просувається до нової ери свого розвитку – ери, де найвищими цінностями якої виступають інформація та знання. З інформацією нерозривно пов'язані численні інтереси, свободи, права окремих особистостей та суспільства в цілому.

Концептуальні уявлення про соціально-психологічні закономірності організації інформаційного суспільства, аспекти взаємодії людини та інформації викладені в роботах Д. Белла, У. Ліпмана, Е. Тоффлера. У працях В. Шкловського обговорюється проблема еволюційної нездатності людини сприймати і обробляти інформацію, кількість якої з кожним роком збільшується в рази. На цей час практично не підлягає сумніву той факт, що людина для реалізації власної соціальної поведінки у суспільстві потребує постійного потоку інформації. Постійний інформаційний зв'язок з оточуючим світом, соціальним середовищем, у якому вона діє як активний соціальний суб'єкт є однією з важливих умов її нормальної життєдіяльності. Припинення інформаційного зв'язку може призвести до виникнення різного роду психічних аномалій навіть психічних захворювань. Вагомий вплив на людину має не лише постійний інформаційний контакт з інформаційним середовищем або його відсутність, але і кількість, об'єм, зміст і структура інформації, що надходить та переробляється.

Інформація стала невід'ємною частиною сучасного життя. Однією з переваг сучасного суспільства є доступність інформації. Ми дізнаємося про новини за лічені хвилини, у будь-який момент можемо знайти практично будь-яку потрібну нам інформацію. Всю необхідну інформацію ми отримуємо безпосередньо з власного досвіду, особистісного спілкування, а також з різних джерел інформації (книги, радіо, телебачення, журнали, газети, різного роду інформаційні системи, а також інші джерела знаково-символічного характеру). До того ж, закономірністю суспільного розвитку є переважання і стрімке збільшення частки інформації, отриманої з інформаційних джерел ніж з безпосереднього досвіду та особистісного спілкування [2]. Основними інформаційними джерелами виступають засоби масової інформації (ЗМІ), котрі є історично сформованими формами передачі всіх можливих відомостей масовим споживачам. Сьогодні люди звикли щодня споживати інформацію різного змісту і якості, іноді сам процес споживання починає переважати над змістом завдань, з якими він пов'язаний. При цьому люди не бажають піддавати критиці почуте, побачене і відчуте іншими [4].

Сучасне суспільство орієнтоване на пасивне споживання інформації, що може бути використане з метою маніпуляції масовою свідомістю. З позицій творчої конструкторії В.О. Моляко творчість є найбільш потужним

механізмом адаптації людини в сучасному інформаційному середовищі. Творчість змушує людину переробляти, «фільтрувати», «сумніватися» в інформації, шукати знання в собі, робити знання своїми [5].

Таким чином, інформація життєво необхідна людині для реалізації себе у суспільстві. На задоволення даної потреби, властивої практично кожному члену суспільства, потреби яку необхідно задовольнити для самореалізації, для створення більш комфортних умов існування якраз і націлена діяльність ЗМІ. При цьому вплив на людину здійснює не тільки сам факт наявності інформаційного впливу, але і різноманітні його характеристики, такі як: об'єм, зміст, структура тощо. Все це говорить про величезний вплив і незмінну роль засобів масової інформації у житті суспільства та окремих його представників. Багато в чому від ЗМІ сьогодні залежить їх розвиток і умови існування.

В той же час інформаційний вплив, що реалізується через систему ЗМІ, може нести у собі загрозу виникнення негативних наслідків, що виявляються як на соціальному, так і на індивідуально-особистісному рівні. На індивідуальному рівні – це виявляється у формуванні такого виду залежної поведінки, як – інформаційна залежність.

Інформаційна залежність – це нездатність нормально орієнтуватися в соціальному середовищі без засобів масової інформації. Їх відсутність або неможливість використання веде до формування негативних емоційних станів і психоемоційного дискомфорту. Даний вид залежності можна класифікувати як пасивну (наприклад, перегляд телепрограм) та активну (наприклад, пошук в інтернеті).

На підставі аналізу літературних джерел ми виділили дві групи факторів формування інформаційної залежності: соціальні, індивідуально-психологічні.

Перша група факторів соціальні. До них належать сфера діяльності особистості, приналежність до певної культури, низький рівень соціальної адаптації, особливості побудови соціальної комунікації, доступ до інформаційних технологій.

Індивідуально-психологічні фактори утворюють другу групу факторів ризику формування інформаційної залежності. Виникненню та розвитку залежності сприяє ряд психологічних факторів: порушення самоконтролю, ригідність, стійкі афективні порушення (висока емоційна нестабільність, негативна емоційна імпульсивність), інфантилізм, нестійка самооцінка. Поряд з якими неабияке значення мають індивідуальні характеристики, такі як: вік, мотивація, пізнавальні властивості, рівень інтелекту тощо.

Таким чином, аналіз соціальних та індивідуально-психологічних аспектів взаємодії юнаків та інформації у сучасному інформаційному просторі набуває особливої актуальності. Зокрема, наше дослідження побудоване на основі вивчення типологічних проявів інформаційної залежності осіб юнацького віку. Ми припускаємо, що дана типологія, в свою чергу, залежать від домінантного впливу того чи іншого попередньо виділеного фактору на особистість юнаків.

Найчастіше жертвами інформаційної залежності стають особистості надміру захоплені використанням гаджетів, які при цьому не припускають, що ця захопленість може привести до негативних наслідків. Частина молодих людей не бачить загрози в надмірному захопленні

інформаційними технологіями, оскільки вважає це «духом часу», «сучасним життям» і «модним захопленням», проте, вже через деякий час інтенсивного і неконтрольованого використання інформаційних гаджетів у них можуть спостерігатися розлади сну, різкі зміни в настрої, відсутність апетиту, підвищена збудливість і нервовість, нав'язлива потреба перевірити пошту або інший інтернет-ресурс. Поширеними проявами інформаційної залежності є неконтрольований пошук інформації без потреби, надмірне захоплення онлайн-іграми, спілкування в соціальних мережах та ін.

В.В. Кириченко у своїх працях звертає увагу на проблему сприйняття і переробки інформації, що вимагає від особистості розвитку психосоціальної готовності до її усвідомлення і адекватної реакції. За його словами, відкритість і доступність інформаційного простору для різних вікових категорій населення вимагає від комунікатора зваженого підходу до виготовлення інформаційної продукції, яка повинна бути доступною в рамках «порогового сприйняття» саме тієї цільової аудиторії, на яку вона розрахована [2].

Нинішнє суспільство ще не приділяє належної уваги явищу інформаційної залежності, як такому що несе йому потенційну небезпеку. Випадки звернення інформаційно-залежних людей до спеціалістів за наданням допомоги, практично відсутні, хоча проблема будь-якої залежності вже давно перестала бути моральною проблемою індивідуального характеру та зачіпає інтереси як окремих особистостей, так і суспільства в цілому, так як пов'язана зі здоров'ям, соціальним благополуччям та безпекою населення. Якщо своєчасно не почати проведення профілактичних заходів, то цей вид залежності може привести до негативних наслідків психологічного характеру, і навіть стати причиною психічних розладів та соматичних захворювань.

Як відомо особи юнацького віку належать до групи ризику виникнення залежностей різної етимології, тому виникнення інформаційної залежності у осіб даної вікової категорії являє особливу небезпеку. Оскільки, саме сучасна молодь котра розвивається у нинішніх соціокультурних умовах постіндустріального суспільства, в свою чергу, представляє собою основний людський ресурс його розвитку.

Бібліографія

1. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Дэниел Белл // Новая технократическая волна на Западе. – М. : Прогресс, 1986. – С. 330-342.
2. Кириченко В. Психологическая безопасность личности в современной информационной среде / Виктор Кириченко // GESJ: Education Science and Psychology. – 2017. – № 1(43). – С. 34-38.
3. Липпман У. Общественное мнение / Уолтер Липпман ; [Пер. с англ. Т. В. Барчуновой]. – М. : Институт Фонда «Общественное мнение», 2004, – 384 с.
4. Мамардашвили М. Как я понимаю философию / Мераб Мамардашвили. – М. : «Прогресс», 1992. – 416 с.
5. Моляко В. Творчий потенціал людини як психологічна проблема / Валентин Олексійович Моляко, Олександр Леонідович Музика // Здібності,

творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / [за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики]. – Житомир : Вид-во Рута, 2006. – С. 13-21.

6. Тоффлер Э. Третья волна / Элвин Тоффлер – М. : ООО «Фирма «Издательство АСТ», 2004. – 783 с.

7. Шкловский И. Вселенная, жизнь, разум / Иосиф Самуилович Шкловский / [под ред. Н. С. Кардашева и В. И. Мороза]. – 6-е изд., доп. – М. : Наука. Гл. ред. физ.-мат. лит., 1987. – 320 с. – (Пробл. науки и техн. прогресса).

Людмила Фальковська

*Кафедра практичної психології та психотерапії
Соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

Катерина Пархомчук

*Соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ ПРО СІМ'Ю

Сімейні стосунки батьків та оточуючих викликають неабиякий інтерес у молоді, адже їм уже відомі перші переживання закоханості, вони психологічно готуються до утворення власних стабільних стосунків, тому їх система уявлень про сім'ю відіграє суттєву роль у власних вподобаннях та орієнтирах щодо свого майбутнього. Соціальні уявлення старшокласників про сім'ю суттєво визначають їх ставлення, розуміння та поведінку щодо неї. Уявлення про сім'ю є частиною світогляду людини, вони визначають його реальні взаємини в сімейній сфері.

Безпосередньо важливе значення ця робота набуває у період ранньої юності, тому що саме в цьому віці виникають психологічні передумови для створення сім'ї (незалежність від батьків), та відповідно проблеми які потребують рішення та обґрунтованих відповідей, яких дівчата та юнаки мають навчитися знаходити в подальшому самостійно. На мою думку, не можна вважати підготовленими до шлюбу людей, у яких не сформовані чіткі уявлення про те, для чого вони одружуються, та які сімейні відносини хотіли б побудувати. Саме тому, проблема вивчення системи уявлень молодих людей щодо сім'ї та підготовки старшокласників до створення майбутнього подружнього життя набуває великого інтересу у психологів.

У сучасній психології вивченням поняття «соціальні уявлення» займалися такі вчені як Б.М. Велічковський, Г. Келлі, С. Московічі, Х. Хекхаузен та інші.

Мета статті дослідити та визначити особливості уявлень старшокласників про сім'ю.

У нашому дослідженні було висунуто припущення: система соціальних уявлень старшокласників про майбутню сім'ю залежать від: власного досвіду переживання стосунків у батьківській родині, її благополуччя; зразків сімейної поведінки, що демонструє найближче оточення та ЗМІ, що виявлятиметься в особливостях факторно-семантичного поля щодо власної майбутньої сім'ї.

Для досягнення поставленої гіпотези нами були використанні такі методи дослідження: теоретичний – аналіз наукової літератури, емпіричний – психосемантичний з відповідними статистичними процедурами та якісного аналізу.

Уявлення молоді про сім'ю варіативні і відповідають кільком основним моделям сімейного життя, що розглядаються в сучасній психологічній науці: «традиційної», «подружньої», «соціоцентричної» і «для зустрічі». Орієнтирами

уявлень молоді про сім'ю служать такі соціальні суб'єкти як: сім'я батьків (прабатьків), сім'я знайомих або друзів, художня та публіцистична література, сім'я популярної людини, думка друзів.

Сім'я старшого покоління, в цілому, є для сучасних старшокласників пріоритетним орієнтиром в становленні уявлень про майбутню сім'ю.

Загальною тенденцією змісту уявлень старших підлітків про сім'ю є виділення двох головних факторів: один пов'язаний з уявленнями про сім'ю як про соціальний інститут, інший - з уявленнями про сім'ю як про психологічну реальність. Причому, уявлення про сім'ю як про психологічної реальності стають пріоритетними для сучасної молоді.

Свій перший соціальний досвід дитина отримує в батьківській сім'ї. Відносини між батьками, структура сім'ї, її традиції, звичаї тощо складають дитячий образ взаємин у родині. Досягаючи певного віку людина замислюється над створенням власної сім'ї, беручи за бажану модель сукупний образ.

Психосемантичний аналіз соціальних уявлень досліджуваних старшокласників про сім'ю виявив ознаки власної родини – «затишок», «підтримка», «мудрість», «повага до оточуючих», «взаємодопомога» перший фактор, якому протистоїть другий – «сварка», «контроль», «покарання», «роздратування», «нерозуміння».

Соціальні уявлення старшокласників про майбутню сім'ю визначаються надмірною романтичністю (поцілунки, розуміння, любов, подорожі), прагматичними складовими (добробут, багатство, будинок тощо) та з побудовою кар'єри та соціального статусу (гарна посада, високий статус, шана у суспільстві, вечірки, сімейні гучні свята, популярність, сім'ї друзів тощо). Саме ці уявлення вони можуть формувати на основі перегляду фільмів, спілкування з оточуючими, читанням літератури, від власного досвіду пережитих стосунків у батьківській родині.

В ході дослідження соціальних уявлень старшокласників про сім'ю ми виявили декілька їх напрямів:

- спілкування, відносини (любов, дружба, взаєморозуміння, турбота, взаємодопомога, підтримка, довіра);
- сімейні ролі (діти, мама, тато, батьки, чоловік, дружина);
- особистісні переживання, емоції (відповідальність, щастя, радість, тепло, доброта, ніжність і ін.);
- матеріальна, господарсько-побутова сфера (будинок, затишок, побут, домашнє господарство, гроші.);
- синоніми, символи (шлюб, весілля.);

Таким чином, нам вдалось емпірично підтвердити висунуте припущення - система соціальних уявлень старшокласників про майбутню сім'ю залежать від: власного досвіду переживання стосунків у батьківській родині, її благополуччя; зразків сімейної поведінки, які демонструються найближчим оточенням та ЗМІ. У зв'язку з виявленою тенденцією виникає гостра необхідність демонструвати у ЗМІ приклади сімейних стосунків, побудованих на можливості конструктивного діалогу та підтримки, взаєморозуміння та способів (зразків) розв'язання складних питань. Надміру романтичні образи зародження стосунків між закоханими як і надміру драматичні сюжети сімейних сцен, що є такими популярними у

казках, фільмах, різноманітних шоу на ТБ викликають захоплення юнацтва та бажання слідувати зразку.

Намагання переживати та демонструвати бурхливі емоції, частково призводять до декларативності почуттів або потреби уникати будь-яких форм їх вияву, тому увага до соціальних уявлень старшокласників про власну сім'ю та сім'ю взагалі є проблемою, яка має всебічно вивчатись та оптимізуватись наявними засобами нині, аби уникнути демографічних, психологічних ускладнень найближчим часом у масштабах держави чи, навіть, світу.

Бібліографія

1. Ковалев С. Подготовка старшеклассников к семейной жизни / С. В. Ковалев. – М. : Просвещение, 1991. – 61 с.
2. Кон И. Психология ранней юности / Игорь Семенович Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 256 с.
3. Петренко В. Основы психосемантики / В. Ф. Петренко. – [2-е изд., доп.]. – СПб. : Питер, 2005. – 480 с. : ил. – (Серия. «Мастера психологии»).
4. Формирование личности в переходный период от подросткового к юношескому возрасту / Под ред. И. В. Дубровиной. – М. : Педагогика, 1987. – 182 с.
5. Шнейдер Л. Психология семейных отношений : Курс лекций / Л. Б. Шнейдер. – М. : Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 512 с. – (Кафедра психологии).

ПСИХОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Marta Chmielewska

*Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski*

STOSUNEK POLAKÓW DO PRZEDSTAWICIELI INNYCH NARODÓW

Promotor: doktor habilitowany, profesor Sławomir Łodziński

Stosunek Polaków do innych narodów to temat wielowymiarowy, podejmowany przez badaczy coraz częściej z uwagi na najnowsze wydarzenia polityczne i problemy globalizacji. Mimo, że Polska na tle innych państw europejskich pozostaje krajem wyjątkowo homogenicznym pod względem narodowości jej mieszkańców stosunek Polaków do obcokrajowców zmienia się. Za najważniejsze wydarzenia powodujące zmianę w ostatnich latach można uznać wejście Polski do Unii Europejskiej oraz tzw. „kryzys uchodźczy” związany ze zwiększoną liczbą napływających do Europy uchodźców. Na ogólne podejście do obcości rzutuje także bieżąca sytuacja ekonomiczna kraju, stereotypowe wyobrażenia podtrzymywane m.in. przez media oraz wiek, wykształcenie, miejsce zamieszkania i znajomości obcokrajowców respondenta.

Artykuł stanowi próbę interpretacji badań realizowanych przez CBOS na temat stosunku do innych narodów, ze szczególnym uwzględnieniem najnowszych raportów z 2016 i 2017 roku, przeprowadzonych na reprezentatywnej grupie Polaków powyżej 18. roku życia [1; 2]. Metoda używana w badaniach przeprowadzanych przez CBOS polega na deklarowanych sympatiach i antypatiach dotyczących przedstawicieli 26 narodów. Problemem badawczym, na który należy zwrócić uwagę jest stopień, w jakim normy społeczne regulujące dyskurs na temat obcych mogą wpływać na wynik badania. Można założyć, że respondentom trudno przyznać się do niektórych antypatii by nie zostać uznanym za rasistę lub antysemitę. CBOS pytając o stosunek do obcokrajowców posługuje się 7 punktową skalą podzieloną na trzy kategorie, w której 0 oznacza stosunek neutralny, punkty od +1 do +3 sympatię a od -1 do -3 niechęć. W celu przedstawienia wyników liczona jest średnia z niezerowych punktów.

Badania z kwietnia 2016 roku i lutego 2017 roku pokazują, że narodowościami najbardziej lubianymi przez ponad połowę Polaków są Czesi, Słowacy i Włosi. W 2016 do tej grupy zaliczano również Anglików, w 2017 zaliczono Amerykanów oraz Węgrów. Badania prowadzone od 1993 roku wykazywały, że stałą sympatią wynoszącą około dwóch piątych respondentów cieszyły się Holendrzy, Francuzi, Szwedzi, Duńczycy, Hiszpanie, Austriacy oraz Japończycy, a więc w większości rozwinięte kraje Zachodu, bogatsze od Polski. Takie podejście do wyżej wymienionych narodów może być wyrazem aspirowania Polaków do dośnięcia dobrobytu kojarzonego z Zachodem oraz chęci odcięcia się od postrzegania Polski jako kraju postkomunistycznego leżącego na wchodzie Europy. Do grupy o sympatii większej niż antypatii i wynoszącej więcej niż jedna trzecia należą Niemcy, Chorwaci, Białorusini, Estończycy, Grecy, Litwini i Chińczycy.

W 2017 roku ponad połowa Polaków deklarowała niechęć wobec Arabów i Romów [2]. Pozostałe nacje, wobec których wyrażano najwięcej

antypatii to Turcy, Rumuni, Serbowie i Wietnamczycy. Niechęć wobec narodów sąsiadujących z Polską, takich jak Ukraińcy, Rosjanie, Białorusini, Niemcy i Litwini deklarowana jest przez około jedną czwartą respondentów. Podobnie, w najnowszym badaniu 26% respondentów deklaruje niechęć wobec Żydów. Wśród grup darzonych niechęcią można zatem wyróżnić narody rozproszone, pozbawione państwa lub sąsiadujące z Polską, aczkolwiek nie jest to regułą, bo są wśród nich również Wietnamczycy oraz Turcy. Warto zwrócić uwagę na fakt, że wśród naszych sąsiadów są również narody, które lubimy od zawsze, czego przykładem są Czesi i Słowacy.

Stosunek wobec Ukraińców pozostał najbardziej spolaryzowany: w 2017 36% respondentów wyrażało sympatię, a 32% niechęć. Podejście to jest spowodowane trudnymi relacjami między Polską a Ukrainą w kontekście historycznym, ekonomicznym czy politycznym. Jak pokazują badania dotyczące mowy nienawiści używanej przez Polaków, wobec mniejszości ukraińskiej przemoc słowna stosowana jest najczęściej w dwóch kontekstach: historycznej winy oraz nieuczciwości i przestępczości Ukraińców. Blisko 80% wypowiedzi antyukraińskich stanowią te, które podkreślają winę historyczną Ukraińców związaną z wydarzeniami podczas II wojny światowej. Jednocześnie w historii badania widać tendencje do zmniejszenia się niechęci, której wskaźnik spada liniowo od 65% w 1993 roku. Szybko rośnie również sympatia, która w 1994 roku deklarowana była jedynie przez 9% respondentów. Na stosunek Polaków wobec Ukraińców negatywnie wpłynęła pomarańczowa rewolucja: w latach 2004-2005 następuje spadek sympatii (z 29% do 23%) oraz wzrost antypatii (z 34% do 50%).

W 2017 nastąpiła zmiana - układ sympatii i antypatii pozostał podobny, jednak zanotowano najniższe wyniki niechęci od lat [2]. Spadek antypatii i wzrost sympatii w stosunku do roku 2016 dotyczy wszystkich narodów, jednak jest wyjątkowo duży w przypadku nielubianych narodowości, np. Romów (spadek niechęci aż o 17 punktów procentowych), Rosjan (spadek 12 punktów procentowych), Żydów (spadek 9 punktów procentowych). Ogólny procent zmian na skali punktowej zmienił się znacząco na plus również w stosunku do Rumunów, Wietnamczyków, Chińczyków, Greków i Białorusinów.

Stosunek Polaków wobec innych narodowości zależy również od zmiennych dotyczących respondenta, takich jak wiek, wykształcenie, miejsce zamieszkania oraz poglądy polityczne. Pozytywne nastawienie wyrażali najczęściej mieszkańcy największych miast posiadający wyższe wykształcenie o najwyższych dochodach na osobę. W grupie osób identyfikujących się z lewicą i niepraktykujących religijnie również częściej wyrażano sympatię wobec innych. Podobne deklaracje składali uczniowie i studenci, kadra kierownicza, specjaliści oraz pracownicy administracyjno-biurowi. Niechęć wyrażano częściej wśród mieszkańców wsi, respondentów z wykształceniem podstawowym, gimnazjalnym lub zasadniczym zawodowym, o prawicowych poglądach oraz praktykujących religijnie. Podobnie często niechęć wyrażano w grupie zawodowej rolników, rencistów oraz robotników.

Ogólny stosunek Polaków do obcych narodów w 2017 roku poprawił się [1]. Lepiej oceniamy inne narodowości, rzadziej oceniamy je negatywnie. Ponadto, sympatia wyrażana jest częściej niż niechęć i neutralność. Średnio każdy z respondentów wyrażał niechęć do 6 oraz sympatię do 10 z

narodowości w badaniu. Jednocześnie, jak pokazują badania dotyczące mowy nienawiści, negatywny stosunek wobec Żydów, Romów, Ukraińców oraz uchodźców staje się coraz powszechniejszym problemem, szczególnie wśród młodych ludzi w Internecie [3]. Niechęć wobec obcych jest wyrażana w ostatnich miesiącach coraz głośniejsz, np. w postaci ataków ksenofobicznych czy przyzwolenia na antysemityzm i rasizm w mediach publicznych. Nie jest to jednak tendencja, którą popiera większość społeczeństwa, lecz uwidoczniły margines. Można zatem uznać, że spadek ogólnej niechęci Polaków do innych narodowości jest reakcją na radykalizującą się mniejszość wyrażającą nienawiść wobec obcych, która zyskuje na widzialności w mediach. Niezgoda pozostałej części społeczeństwa na powyższe skutkuje poprawieniem się stosunku Polaków wobec obcych.

Bibliografia

1. Stosunek do innych narodów. Komunikat z badań, nr 53/2016, CBOS. – Warszawa, kwiecień 2016.
2. Stosunek do innych narodów. Komunikat z badań, nr 21/2017, CBOS. – Warszawa, luty 2017.
3. Mowa nienawiści, mowa pogardy. Raport z badania przemocy werbalnej wobec grup mniejszościowych, Centrum Badań nad Uprzedzeniami – Fundacja Batorego, Uniwersytet Warszawski. – Warszawa, 2016 (<http://www.ngofund.org.pl/raport-mowa-nienawisci-mowa-pogardy/> dostęp: 10.04. 2017).

Ольга Савиченко

*Кафедра практичної психології та психотерапії
Соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

Анастасія Добровольська

*Соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ФАКТОРНА МОДЕЛЬ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Людина здатна проявляти співчуття, почуття відповідальності, обов'язку, тощо. Однак досить часто в критичних ситуаціях люди ігнорують прохання про допомогу, обирають залишатись осторонь.

Питання соціальної відповідальності завжди викликало науковий інтерес у дослідників. Ще до появи наукової соціальної психології дослідники стали замислюватись над питанням впливу суспільства на людину, її поведінку та взаємодію людей між собою.

Дослідженням соціальної відповідальності займалися різні спеціалісти у різні часи та у різних країнах світу. Значну роль відіграли експерименти, проведені американським психологом С.Мілгремом ще у 1963 році. Великий внесок у дослідження соціальної відповідальності здійснили Дж.Дарлі та Б.Латане. Саме вони вивчали так звану просоціальну поведінку. Вивченням даної проблеми займалися також С.Московічі, Г.Тард, Г.Лебон, Е.Росс, В. Мак-Даугалл, А.Кольберг, Ж.Піаже, Х. Хекхаузен, А.Уорд та інші. Кожен з них створив свою теорію та зробив вагомий внесок у дослідження проблеми соціальної відповідальності.

Наше дослідження спрямоване на вивчення соціальної відповідальності в підлітковому віці в гендерному контексті. Гіпотезою дослідження стало припущення про те, що існують вікові відмінності у розвитку соціальної відповідальності у підлітковому віці. Ми припустили, що молодші підлітки у своїй поведінці орієнтуються на уникнення покарання та отримання заохочення за "правильну поведінку", тоді як старші підлітки у своїх вчинках та судженнях керуються існуванням суспільного благополуччя, вищого закону, що відповідає інтересам більшості людей.

Для дослідження було використано авторську модифікацію методики А.Кольберга "Моральна дилема". Досліджуваним було представлено до уваги 3 відеоролики на соціальну тематику, після перегляду кожного з яких було запропоновано перелік питань. Відповіді досліджуваних співвідносилися з одним із рівнів морального розвитку.

Виявилось (рис.1), що у підлітковому віці найбільш розвиненою є стадія орієнтації на авторитет (відповідно 32,8% – у хлопців, 37,1% – у дівчат). Це проявляється в тому, що для підлітків важливо отримати повагу та визнання від обраного взірця. Підлітки здійснюють вчинки, керуючись прагненням відповідати очікуванням авторитету.

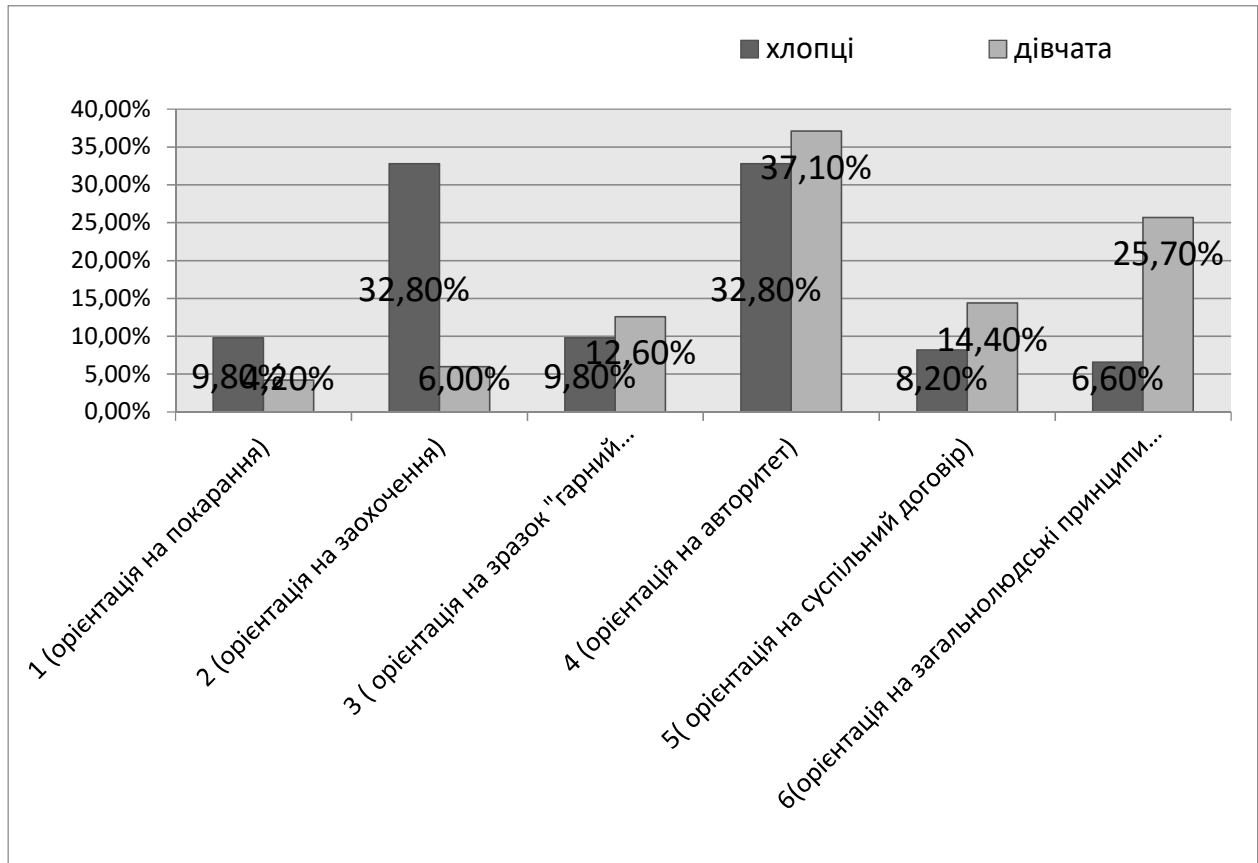

Рис. 1 Узагальнені результати дослідження соціальної відповідальності у підлітковому віці

Можна припустити, що вони орієнтуються на уникнення почуття провини через "невиконання боргу". Можна відзначити, що хлопці у своїх судженнях та вчинках орієнтуються на отримання заохочення за "правильну" поведінку, тоді як дівчата схильні спиратись на авторитет і загальнолюдські цінності.

Для узагальнення та систематизації отриманих даних дівчат підліткового віку ми піддали результати дослідження факторизації: (рис. 2). В результаті факторного аналізу методом головних компонент за допомогою Varimax-ротації було виділено два біполярних фактори які охоплюють 56 % дисперсії.

Пов'язаними між собою за першим фактором (33% дисперсії) виявилися орієнтація на заохочення та орієнтація на авторитет, що є зрозумілим, оскільки підліткам орієнтуючись на обраний авторитет, важливо отримати певне заохочення за свою поведінку. Їм протиставляється орієнтація на покарання, орієнтація на зразок та орієнтація на загальнолюдські принципи та моральні норми.

Рис.2 Факторна модель соціальної відповідальності дівчат підліткового віку

Аналізуючи результати досліджень хлопців підліткового віку ми також застосували факторний аналіз (рис. 3).

Пов'язаними між собою за першим фактором (41% дисперсії) виявилися орієнтація на суспільний договір та орієнтація на покарання. Так, хлопці підліткового віку дотримуються норм, правил, принципів, встановлених у суспільстві, з метою уникнути покарання. Їм протиставляється пара стадії орієнтації на зразок та орієнтації на заохочення. Взаємопов'язаність орієнтації на зразок та орієнтації на заохочення є зрозумілою. Можна сказати, що хлопці здійснюючи "правильні" вчинки воліють отримати певне заохочення та схвалення з боку оточуючих.

Орієнтація на авторитет та орієнтація на загальнолюдські принципи та моральні норми також пов'язані між собою стадії за другим фактором (24% дисперсії), що свідчить про їх взаємозв'язок та взаємозумовленість.

Проведене дослідження дає підстави для таких висновків:

Дівчата у про соціальній поведінці спираються на авторитет, очікуючи при цьому заохочення та ігноруючи суспільні зобов'язання. Загальнолюдські цінності також стають мотивами морального вибору, якщо підкріплюються зразком такої поведінки або ж з метою уникнення покарання.

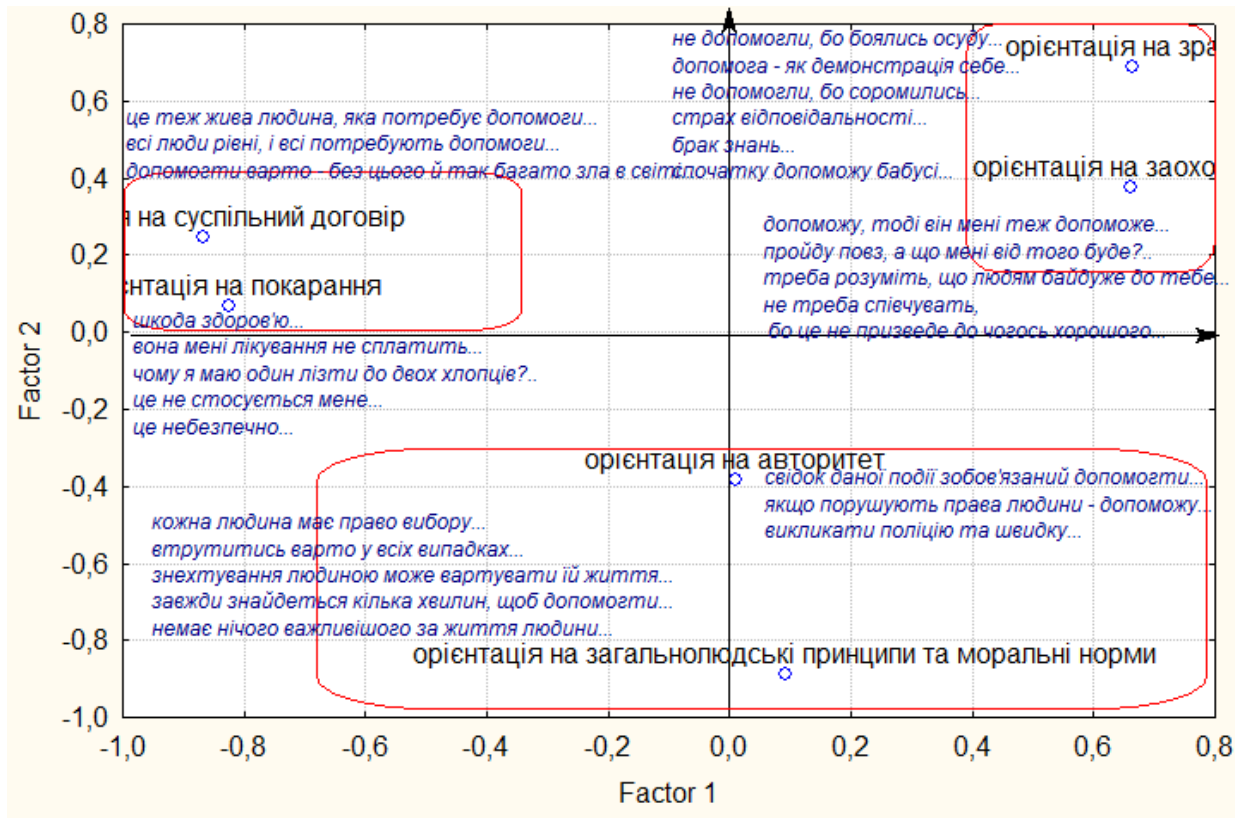

Рис. 3. Факторна модель соціальної відповідальності хлопців підліткового віку

Хлопці-підлітки здатні до про соціальних вчинків за зразком, який супроводжується заохоченням, за умови відсутності покарання або ж як опозиційної поведінки. Для них так само важливим є авторитет, який може спонукати сповідування загальнолюдських принципів та норм.

Таким чином, соціальна відповідальність у підлітковому віці має виражені гендерні відмінності.

Бібліографія

1. Анциферова Л. Связь морального сознания с нравственным поведением человека (по материалам исследований Л. Колберга и его школы) / Людмила Ивановна Анциферова // Психологический журнал. – 1999. – Т. 20. – № 3. – С. 5-17.
2. Климчук В. Факторний аналіз: використання у психологічних дослідженнях / Віталій Олександрович Климчук // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 8. – С. 43-48.
3. Копець Л. Класичні експерименти в психології / Людмила Копець. – К. : Києво-Могилянська академія, 2010. – 283 с.
4. Методика оценки уровня развития морального сознания (дилеммы Л. Колберга). Диагностика эмоционально-нравственного развития / [ред. и сост. И. Б. Дерманова]. – СПб. : Наука, 2002. – С. 103-112.
5. Савиченко О. Рефлексія розвитку спортивних здібностей юнаків у ситуаціях самопорівняння та соціального порівняння / Ольга Михайлівна Савиченко // Наука і освіта. – 2014. – № 5. – С. 74-79.
6. Фальковська Л. Справедливість як предмет соціально-психологічного дослідження / Людмила Миколаївна Фальковська //

Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: зб. наук. праць / Асоціація політичних психологів України; за заг. ред. М. М. Слюсаревського ; упоряд. Л. А. Найдьонова, Г. В. Мироненко. – К. : Міленіум, 2011. – Вип. 11. – С. 290-299.

7. Latane, Bibb & Darley, John M. Group inhibition of bystander intervention in emergencies // Journal of Personality and Social Psychology. – 1968. – № 10 (3). – P. 215-221.

Інна Загурська

Кафедра практичної психології та психотерапії
Соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Кубайчук Ольга

Соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ У ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

У сучасному суспільстві, в якому відбуваються швидкоплинні науково-технічні та соціальні зрушення, важливу роль відіграє постійна робота молодого покоління над собою, над реалізацією власного потенціалу та посилення відповідальності за своє майбутнє, за можливість досягнення життєвого та професійного самовизначення. Постає необхідність аналізу передумов розвитку прагнення до успіху, вибір соціально значимої сфери діяльності одними людьми та відмови від цього – іншими. З цією метою важливо проаналізувати роль потреби в самоактуалізації, адже ця потреба є природною, надає ідивідуальному життю людини мотиваційної спрямованості та глибокого сенсу, зміцнює віру в себе та допомагає долати життєві негаразди.

Проблема самоактуалізації розглядається у працях вітчизняних

(К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Виготський, Н.Калина, Г. Костюк, О. Леонтєв, В. Мясіщев, С.Максименко, С. Рубінштейн, Т. Титаренко, О.Яремчук) та зарубіжних (А.Адлер, К.Гольдштейн, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс) дослідників.

К. Гольдштейн одним з перших почав вивчати цю проблему та ввів термін «самоактуалізація». Це поняття трактується як основний і по суті єдиний мотив діяльності людини [7].

Проблема самоактуалізації глибоко вивчається у гуманістичній психології особистості (А. Маслоу, Р. Мей,

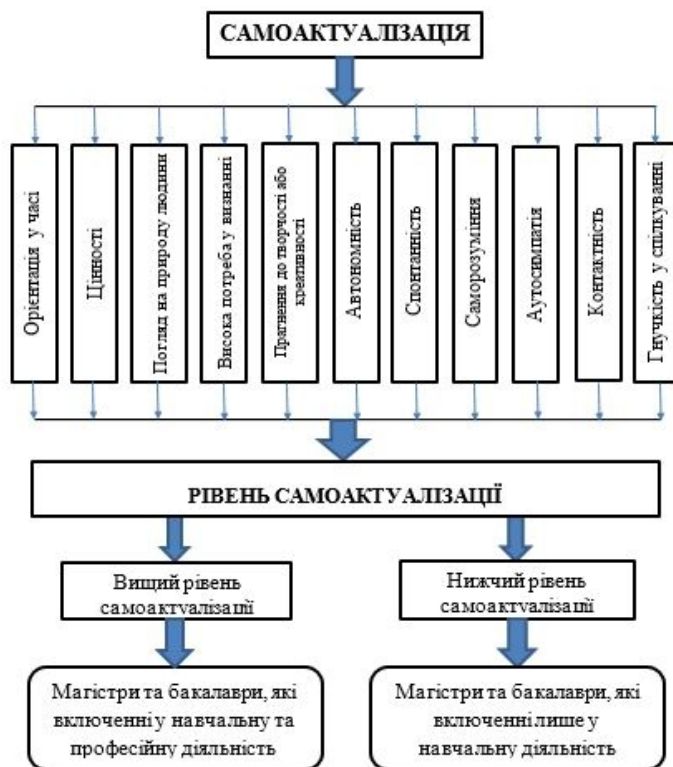

Рис. 1. Теоретична модель розвитку самоактуалізації залежно від включення студентів у навчальну та професійну діяльність

Г. Олпорт, К. Роджерс). Самоактуалізація – це процес розгортання задатків особистості, потенціалу та можливостей, тобто прагнення людини до якомога повнішого виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей [3].

На основі теоретичного аналізу проблеми розвитку самоактуалізації у періоді ранньої дорослості було розроблено теоретичну модель досліджуваного явища, яка ілюструє розвиток самоактуалізації залежно від включення студентів у навчальну та професійну діяльність (рис. 1).

Представлена теоретична модель досліджуваного явища є ілюстрацією залежності між рівнем самоактуалізації (процес розгортання та розвитку задатків, потенціалу та можливостей, тобто прагнення людини до якомога повнішого виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей) та включенням студентів у навчальну та професійну діяльність.

Бібліографія

1. Абульханова-Славская К. Типология личности и гуманистический подход / Ксения Александровна Абульханова-Славская // Гуманистические проблемы психологической теории. – М. : Наука, 1995. – С. 41-45.
2. Козлов В. Диагностика самоактуализации личности (А. В. Лазукин в адаптации Н. Ф. Калина). Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Козлов В. В., Мануйлов Г. М., Фетискин Н. П. – М. : Изд-во Московского ун-та: Академия, 2002. – С. 426-433.
3. Маслоу А. Мотивация и личность / Абрахам Маслоу ; [3-е изд.] ; [пер. с англ.]. – СПб. : Питер, 2014. – 400 с. – (Серия «Мастер психологии»).
4. Маслоу А. Самоактуализация личности и образования / Абрахам Маслоу ; пер. с англ. – Киев-Донецк, 1994. – 52 с. – (Серия «Психопедагогика и методология науки»; вып.4).
5. Самаль Е. Общая и профессиональная самоактуализация личности студента в процессе обучения в вузе / Е. В. Самаль. – Минск : РИВШ, 2010. – 167 с.
6. Стрілецька І. Самоактуалізація як інтегративна риса особистості / І. Стрілецька // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – № 2. – С. 32-34. – (Серія Психологічні науки).
7. Goldstein K. Abstract and Concrete Behavior: An Experimental Study With Special Tests / K. Goldstein, M. Scheerer // Psychological Monographs, ed. by John F. Dashiell, Vol, 1941. – № 2. (whole No. 239). – 151 p.

Хомутовська Оксана

Соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

УЯВЛЕННЯ ПРО МАЙБУТНЮ СІМ'Ю ПІДЛІТКІВ, ЩО ВИХОВУЮТЬСЯ В УМОВАХ МАТЕРИНСЬКОЇ ГІПЕРПРОТЕКЦІЇ

Науковий керівник: Наталія Портницька., кандидат психологічних наук, доцент

Стиль виховання як взаємодія між батьками та дітьми впливає на розвиток особистості і може мати два напрямки: конструктивний та деструктивний. Моделі поведінки батьків формують образ сім'ї у свідомості дитини, який вона перенесе у своє майбутнє життя. В.М. Дружинін зазначає, однією з особливостей сімейного виховання у пострадянський період є домінування виховної функції матері та відчуження батька.

Методологічні основи дослідження розвитку особистості у підлітковому віці закладені у працях Б.Г. Ананьєва, Г.С. Костюка, Д. Б. Ельконіна, І.С. Кона. Ю.В. Александрова, Д.Б. Ельконін звертають увагу на соціальну ситуацію розвитку. Е. Еріксон, І. Валітова, Е.С. Шефер відмічають важливість взаємин матері та дитини. В працях С.В. Ковальова, В. Століна, О. Бодальова, Е.Г. Ейдемільера, О.І. Захарова демонструється залежність психічного розвитку та формування особистості дитини від батьківського ставлення до неї, стилю виховання.

Ми передбачали, що у ситуації переживання актуального конфлікту (внаслідок гіперопіки) у батьківській сім'ї підлітки акцентуватимуть увагу на стилі сімейної взаємодії у власній сім'ї. У ситуації прийняття підлітками батьківської гіперопіки підлітки не відчуватимуть дискомфорту та демонструватимуть установку на перенесення у власну сім'ю стилю спілкування батьківської сім'ї. Для того, щоб дослідити це ми пропонували підліткам написати твір на тему «Моя майбутня сім'я» і проводили контент-аналіз. Для створення позитивного емоційного фону сприймання майбутніх сімейних стосунків підлітками в якості додаткової інструкції підліткам пропонувалося описати вихідний день. Контент-аналіз отриманих результатів здійснювався за такими критеріями: ставлення до майбутньої сім'ї (позитивне - негативне), представленість батьківської ролі, міра включеності батьків у сімейну взаємодію, структура сім'ї, сімейні цінності, стиль дитячо-батьківської взаємодії.

Контент-аналіз отриманих результатів дозволив описати загальні тенденції та гендерні відмінності побудови образу майбутньої сім'ї підлітків, що виховуються в умовах материнської гіперпротекції. В цілому відмічається загальний позитивний фон образу майбутньої сім'ї. При цьому майбутні сімейні стосунки презентуються здебільшого через перелік побутових дій і обов'язків (зробити з дитиною уроки, прибрати будинок, ходити на прогулянку). Лише 8% досліджуваних вказують на бажання змінити стиль сімейної взаємодії («буду разом з дітьми відпочивати в лісі», «разом виберемо, куди підемо відпочивати»).

Для дівчат-підлітків характерним є бажання зберегти сімейні традиції (54% відповідей типу «як у нашій сім'ї»), прагнення бути включеними у дитячо-батьківські стосунки, вони відчувають на собі відповідальність за розвиток дитини (роблю уроки з дитиною, ходимо в парк). За структурою сім'я – нуклеарна. Простежується 30% випадків тенденції до гіперпротекції («я контролюю», «перевіряю уроки», «дивлюсь, як дитина грає»).

Підлітки-хлопці не відмічають виконання батьківської ролі, перенесення цінностей та установок із теперішньої сім'ї стрічається у 20% випадків (в т.ч. 8% - вказівки на гіперпротекцію). Характерним є згорнуте сприймання подій (відпочиваємо (78% відповідей)) без конкретного їх змістового наповнення. Набагато рідше вказується емоційний фон взаємодії: вихідний день описується через формальний перелік подій («поїли», «подивилися телевизор»). Загалом, опис майбутньої сім'ї зводиться до перерахування її членів, тип сім'ї – нуклеарна.

Таким чином ми можемо простежити гендерні відмінності – у дівчат-підлітків образ майбутньої сім'ї є більш диференційованим, включає емоційний компонент, прийняття батьківської позиції, включеність у дитячо-батьківську взаємодію, тоді як хлопці відмічають склад сім'ї, не заглиблюючись у характер взаємостосунків.

Отже, в умовах материнської гіперпротекції 19% підлітків відмічають її у своїй майбутній сім'ї, 37% прагнуть зберегти сімейні традиції. Таким чином ми простежуємо вплив стилю материнського виховання та його подавши розвиток в образі майбутньої сім'ї підлітка.

Юлія Ковальчук

Соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВІДМІННОСТІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ІЗ РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ ТА НОРМОЮ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Науковий керівник: Олег Мазяр, кандидат психологічних наук, доцент

Гра займає важливе місце в житті дітей дошкільного віку і навіть є провідним видом їхньої діяльності. В процесі гри дитина не тільки відображає свої враження, знання та уявлення про навколишній світ, не тільки демонструє наявні навички, а й набуває нових. У грі дитина розвиває особистісні риси, у неї формуються ті сторони психіки, від яких згодом залежатиме початкова успішність і ефективність трудової діяльності, а також взаємини з іншими людьми. Проте процес розвитку гри у дітей із розумовою відсталістю демонструє свою специфіку. Поглибленні знання стосовно особливостей ігрової діяльності розумово відсталих дітей допоможе створити умови для максимальної корекції порушення у цій сфері, оскільки гра є найбільш дієвим засобом корекції психофізичного розвитку таких дітей. Особливостям ігрової діяльності дітей із розумовою відсталістю приділяли увагу такі вчені як Д.Б. Ельконін, Л.С. Виготський, С.Я. Рубінштейн, А.В. Запорожець, О.М. Леонтьєв, Н.Д. Соколова.

Метою нашого дослідження стало з'ясування відмінностей ігрової діяльності дітей із розумовою відсталістю у порівнянні з дітьми, які демонструють норму інтелектуального розвитку. Дослідження проводилось у Любарській загальноосвітній школі інтернат та у Любарській гімназії № 1. У дослідженні взяло участь 20 дітей старшого дошкільного віку (6-7 років), із них 10 – діти з легкою розумовою відсталістю (наявний відповідний медичний діагноз) і 10 – діти з нормальним інтелектуальним розвитком.

Для того, щоби дослідити рівень сформованості ігрової діяльності у дошкільників, була створена схема спостереження, в яку були включені основні параметри, що визначають розвиток рольової гри, відповідно до концепції Д.Б. Ельконіна. Також була проведена методика «Дослідження ігрових переваг» Г.А. Урунтаєвої у формі бесіди, метою якої є вивчення індивідуальних ігрових переваг дитини старшого дошкільного віку

У результаті порівняння результатів дітей із розумовою відсталістю та дітей, що демонструють норму інтелектуального розвитку, було виявлено, що ігрова діяльність двох досліджуваних груп має суттєві відмінності.

У дітей із нормою інтелектуального розвитку сюжетно-рольова гра знаходиться на середньому рівні розвитку і декілька показників (використання рольової мови та рольова поведінка) на високому рівні. Присутня взаємодія між дітьми у грі та позитивні емоції. Вони вступають у рольову взаємодію на тривалий час. Більшість дітей воліють грати разом, тому що їм легко вдається взаємодія в грі (самостійний розподіл ролей, реалізація задуму). Діти передають характерні особливості персонажу гри за допомогою засобів виразності (рухи, міміка, жести, інтонація), що свідчить про можливість прийняти ігрову роль та ефективно реалізувати її у

процесі гри. Також діти вдало використовують предмети-замінники, дотримуються правил гри, різноманітне маніпулювання з іграшками.

Сюжетно-рольова гра дітей із розумовою відсталістю знаходиться на низькому рівні розвитку. Слабко присутня взаємодія між дітьми у грі. Переважають байдужість і не зацікавлення у грі. Рольової взаємодії як такої не спостерігалось. Їхні дії не мають осмисленого й цілеспрямованого характеру. Дитина не вміє ставити перед собою конкретну, значиму для неї ігрову мету. Відсутність рольового діалогу та використання предметів-замінників.

Отримані результати дослідження можуть бути використані у роботі дефектологів та психологів, які працюють з дітьми з розумовою відсталістю. Також дані про особливості ігрової діяльності можна використати для методичних рекомендацій щодо покращення навчального процесу у роботі з дітьми старшого дошкільного віку.

Бібліографія

1. Выготский Л. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка / Лев Семенович Выготский // Вопросы психологии. – 1966. – № 6. – С. 62-76.
2. Эльконин Д. Психология игры / Эльконин Даниил Борисович ; [2-е изд.]. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 360 с.
3. Рубинштейн С. Психология умственно отсталого школьника / Сусанна Яковлевна Рубинштейн. – М. : Просвещение, 1986. – 170 с.

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ЯК ЧИННИК ПРОКРАСТИНАЦІЇ СТУДЕНТІВ

Науковий керівник: Валентин Моляко, доктор психологічних наук, професор

В умовах прогресивного розвитку суспільства напружений початковий графік вимагає від студентів докладання максимум вмінь та знань. Мотивація досягнення формує успішну особистість, яка вміє вкладатися в терміни та якісно виконувати поставлені завдання. Частіше за все, людям властиво відкладати важливі справи та рішення «на потім». Пізніше з'являється загроза дефіциту часу, і саме тут актуалізується феномен прокрастинації. Тому питання про дослідження академічної прокрастинації в межах мотиваційної сфери особистості набуває особливої ваги [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9].

На основі теоретичного аналізу виокремленої проблеми можна зробити висновок, що мотиваційна сфера є чинником формування прокрастинації студентів. Зокрема, мотивація досягнення складається із психологічних компонентів, що описують механізми, які мають прямий вплив на наявність або відсутність прокрастинації (рис. 1).

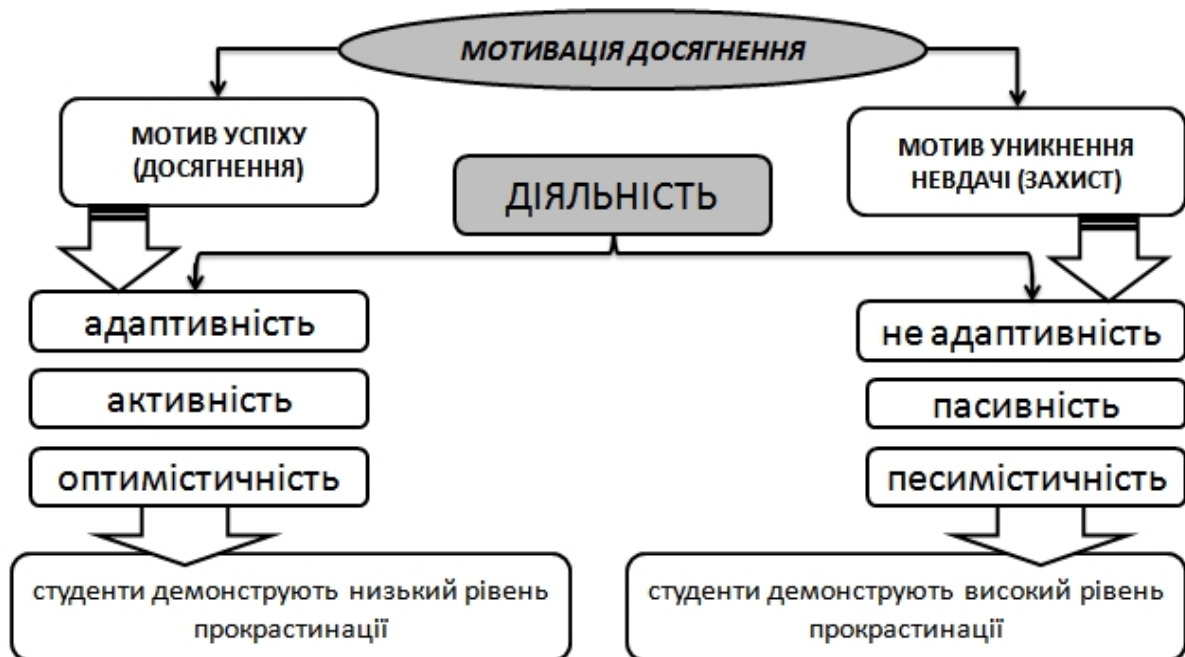

Рис.1. Понятійно-логічна схема особливостей мотиваційної сфери як чинника прокрастинації студентів

Представлена понятійно-логічна схема є ілюстрацією особливостей мотиваційної сфери як чинника прокрастинації студентів. Мотив успіху представлений позитивними психологічними компонентами, що

зумовлюють низький рівень прокрастинації. В свою чергу, мотив уникнення невдачі є своєрідним захистом та складається із протилежних (негативних) характеристик, де студенти демонструватимуть високий рівень прокрастинації.

За результатами теоретико-методологічного аналізу особливостей мотиваційної сфери як чинника прокрастинації студентів можна зробити наступні висновки:

1. Теоретичний аналіз проблеми прокрастинації показав, що у вітчизняній та зарубіжній психології поняття «академічної прокрастинації» визначається як окрема галузь дослідження (Є. А. Базика, Р. О. Баранова, Н. О. Данилова, Т. В. Зарипова, О. П. Івутіна, Н. М. Карловська, Р. Класен, П. Стіл, Р. Стернберг, К. С. Шуракова).

2. У науковій психологічній літературі відсутнє загальноприйняте визначення терміну «прокрастинація». Однак К. Лей пропонує розуміти це поняття як «добровільне, ірраціональне відкладання завдань, незважаючи на те, що це матиме негативний ефект для особистості». Академічну прокрастинацію слід розуміти як відкладання «на потім» навчальних завдань та справ.

3. П. Стіл намагався пояснити природу явища прокрастинації об'єднуючи різноманітні особливості та сформувати єдине визначення. Автор дійшов висновку, що прокрастинація: 1) завжди має негативні наслідки; 2) подібне відкладання зазвичай супроводжується негативними переживаннями (почуттям провини, тривогою тощо).

4. Теоретичний аналіз методологічних засад дослідження прокрастинації базується на методиках: «Шкала загальної прокрастинації» (General Procrastination Scale (GPS) С. Lay) (адаптація О.С. Віндекер, М.В. Останіної) та Опитувальнику для вимірювання мотивації досягнення А. Мехрабіана (модифікація М.Ш. Магомед-Емінова). Проведення дослідження зв'язку прокрастинації з мотивацією досягнення успіху і мотивацією уникнення невдач було здійснено О.С. Віндекер та М.В. Останіна у 2014 році. Авторами припускалось, щочим менше у суб'єкта рівень прокрастинації, тим менше він схильний відчувати почуття провини і тим більше виражена мотивація досягнення.

Проведений теоретичний аналіз не претендує на вичерпний аналіз усіх аспектів проблеми мотиваційної сфери як чиннику прокрастинації студентів. Перспективою подальших досліджень може слугувати вивчення академічної прокрастинації з особливостями та взаємозв'язком із копінг-стратегіями студентів з різним рівнем прокрастинації.

Бібліографія

1. Базика Є. Явище прокрастинації у контексті розвитку сучасної особистості / Є. А. Базика // Збірник тез за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. В. Д. Будака, О. Є. Олексюк. – Миколаїв : МНУ, 2012. – С. 23-27.

2. Виндекер О. Формальный и содержательный анализ шкалы общей прокрастинации С. Н. Lay (на примере студенческой выборки) / О. С. Виндекер, М. В. Останина // Актуальные проблемы психологического

знания: теоретические и практические проблемы психологии. – М., 2014. – № 1 (30). – С. 116-126.

3. Ивутина Е. Академическая прокрастинация как проявление защитно-совладающего поведения у студентов / Е. П. Ивутина, Е. С. Шуракова // Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. – 2013. – № 4 (1). – С. 146-151.

4. Зарипова Т. Взаимосвязь академической прокрастинации и учебной мотивации студента / Т. В. Зарипова, Н. А. Данилова // Омский научный вестник. – 2015. – № 4 (141). – 163 с.

5. Карловская Н. Взаимосвязь общей и академической прокрастинации и тревожности у студентов с разной академической успеваемостью / Н. Н. Карловская, Р. А. Баранова // Психология в вузе. – 2008. – № 6. – С. 31-45.

6. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения / Х. Хекхаузен. – СПб.: Речь, 2001. – 256 с.

7. Чеврениди А. Прокрастинация в структуре временных отношений личности / А. А. Чеврениди // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Психология. – 2016. – Т. 9. – № 3. – С. 105.

8. Lay C. At last, my research article on procrastination / Lay C. H. // J. of Research in Personality. – 1986. – V. 20. – № 4. – P. 474-495.

9. Steel P. The nature of procrastination: A meta-analytic and theoretical review of self-regulatory failure / P. Steel // Amer. Psychol. Assoc. Psychol. Bull. – 2007. – Vol. 133. – № 1. – P. 65-94.

Ольга Ткачук

Соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ҐЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОБРАЗУ КОХАНОЇ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

Науковий керівник: Інна Загурська, кандидат психологічних наук, доцент

Проблема образу коханої людини в ґендерному аспекті є актуальною для сучасної психології, оскільки статистичні дані свідчать про збільшення кількості розлучень. Це зумовлено рядом причин, серед яких можна зазначити і ґендерні особливості, що визначають характер міжособистісних стосунків в одруженій чи неодруженій парі [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9].

На основі теоретичного аналізу виокремленої проблеми можна зробити висновок, що в уявленні одруженої та неодруженої молоді існує образ коханої людини, який характеризується сукупністю певних рис та може відрізнятися залежно від відповідності цих характеристик ціннісним орієнтаціям досліджуваних (рис. 1).

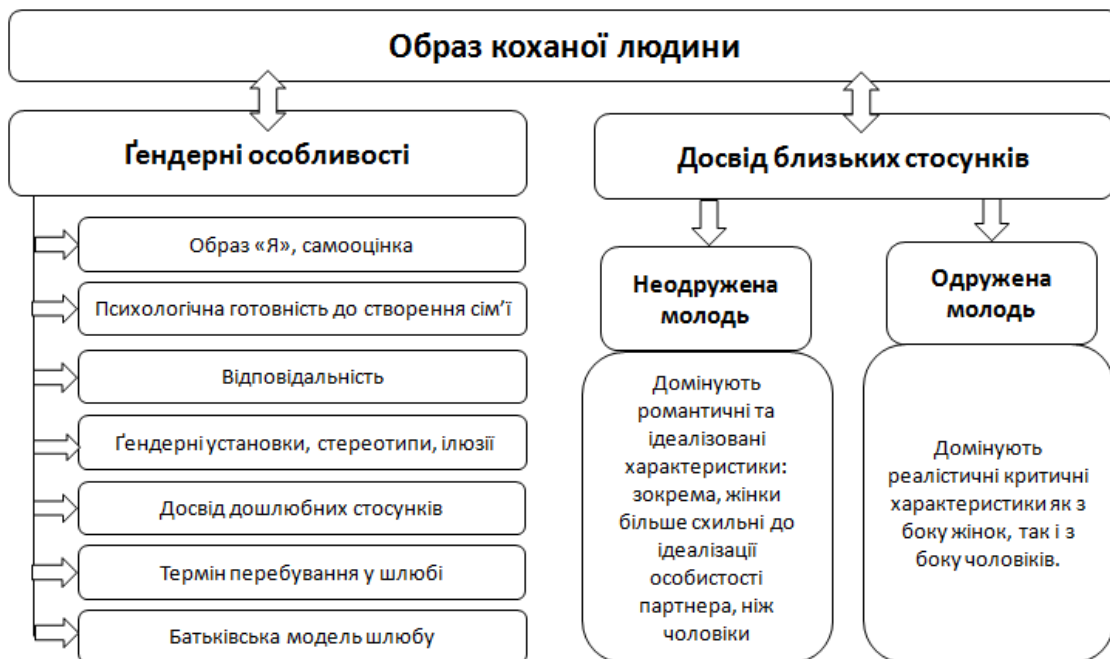

Рис. 1. Понятійно-логічна схема ґендерних особливостей образу коханої людини у період ранньої дорослості

Представлена понятійно-логічна схема є ілюстрацією ґендерних особливостей образу коханої людини в період ранньої дорослості. На процес формування образу коханої людини впливають «образ-Я», самооцінка, психологічна готовність до створення сім'ї, відповідальність,

гендерні установки, стереотипи, ілюзії, досвід дошлюбних стосунків, термін перебування у шлюбі, батьківська модель шлюбу. Також образ коханої людини зумовлений досвідом близьких стосунків: зокрема, у неодруженої молоді домінують романтичні та ідеалізовані характеристики, а в одруженої – реалістичні критичні характеристики, причому жінки більше схильні до ідеалізації особистості партнера, ніж чоловіки.

За результатами теоретико-методологічного аналізу гендерних особливостей образу коханої людини в період ранньої дорослості можна зробити такі висновки:

Теоретичний аналіз проблеми образу «Я» в період ранньої дорослості показав, що у вітчизняній та зарубіжній психології образ «Я» в основному визначають як відносно стійке структурне утворення, що включає в себе ряд компонентів, що обумовлюють усвідомлення особистістю власної неповторності та ідентичності, її життєвих орієнтирів (Р. Бернс, І.С. Кон, Х. Ремшмідт).

Образ коханої людини у системі міжособистісних стосунків в період ранньої дорослості розглядається як сукупність рис ідеального партнера, що відповідають ціннісним орієнтаціям особистості та впливають на вибір майбутнього шлюбного партнера. Встановлено, що уявлення про кохану людину в жінок та чоловіків мають свої особливості, обумовлені різним життєвим досвідом та гендерними установками досліджуваних.

Теоретичний аналіз індивідуально-орієнтованого підходу до дослідження особистості показав, що використання психосемантичного методу (О.Ю. Артемьева, В.Ф. Петренко, О.Г. Шмельов) є ефективним для аналізу гендерних особливостей образу коханої людини у період ранньої дорослості. Основною перевагою використання цього методу є те, що отримані результати піддаються узагальненню та факторному моделюванню, а також дозволяють наочно класифікувати виділені конструкти як моральнісні та діяльнісні. Таким чином, ми отримуємо факторно-семантичну модель, що ілюструє основні складові образу коханої людини, які виділяє кожна підгрупа досліджуваних. Суб'єктно-ціннісний підхід до розвитку особистості (О.А. Музика) показав його основні переваги та доцільність використання, на основі чого і розроблено процедуру аналізу гендерних особливостей образу коханої людини у період ранньої дорослості.

Проведений теоретико-методологічний аналіз не претендує на вичерпний аналіз усіх аспектів проблеми гендерних особливостей образу коханої людини в період ранньої дорослості. Логічним продовженням буде порівняльний аналіз проблеми гендерних відмінностей образу коханої людини в період ранньої дорослості з різним досвідом близьких стосунків (у неодруженої та одруженої молоді).

Бібліографія

1. Артемьева Е. Психология субъективной семантики / Е. Ю. Артемьева. – М. : Наука, Смысл, 1999. – 350 с.
2. Белобрыкина О. Взаимосвязь самооценки и идеального образа любимого человека в ранней юности / О. А. Белобрыкина, Н. А. Москвина // Мир науки, культуры, образования. – 2009. – № 7 (19). – С. 278-281.

3. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М. : Прогресс, 1986. – 422 с.
4. Гавриловська К. Психосемантичні характеристики образу майбутнього шлюбного партнера у свідомості закоханих / К. П. Гавриловська, О. І. Баранчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. – Випуск 2. – Том 2. – С. 31-36.
5. Кон И. В поисках себя: личность и её самосознание / Игорь Семенович Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.
6. Музика О. Основні поняття суб'єктно-ціннісного аналізу розвитку особистості / Олександр Леонідович Музика // Професійно-орієнтовані завдання з психології / За ред. О.Л. Музики. Навчальний посібник. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2010. – С. 465-500.
7. Петренко В. Психосемантика сознания / Петренко В. Ф. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 208 с.
8. Терещенко М. Дошлюбні уявлення про сімейне життя як чинник подружнього взаєморозуміння / М. В. Терещенко // Вісник психології і соціальної педагогіки: Збірник наук. праць [Електронний ресурс] : Інститут психології і соціальної педагогіки КМПУ імені Б.Д. Грінченка; Московський гуманітарний педагогічний інститут. – Випуск 1. – К., М., 2009. – Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua> (дата звернення: 28.10.2016).
9. Шмелев А. Традиционная психометрика и экспериментальная психосемантика: объектная и субъектная парадигмы анализа данных / А. Г. Шмелев // Вопросы психологии. – 1982. – № 5. – С.34-46.

Альона Яценко

Соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПСИХОЛОГІЧНА АТМОСФЕРА В КОЛЕКТИВІ ЯК ЧИННИК ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Науковий керівник: Ксенія Гавриловська, кандидат психологічних наук, доцент

Міжособистісні стосунки в колективі є досить важливим фактором психологічного благополуччя особистості. Ознакою існування позитивних міжособистісних стосунків є сприятлива психологічна атмосфера у колективі. Особливо важливими є позитивні міжособистісні стосунки у педагогічних колективах, оскільки будь-які негаразди в стосунках деякі педагоги можуть транслювати на своє ставлення до дітей.

Психологічний клімат, на думку Р. Шакурова, розкривається в емоційних, вольових та інтелектуальних станах і властивостях колективу (так, можна говорити про атмосферу оптимізму, страху, цілеспрямованості або вольової розслабленості, творчого пошуку та інтелектуальної активності людини) [6].

Несприятливий психологічний клімат, який визначається конфліктами, спонукає людей розтрачувати емоції, а когось – шукати способи їх економії, уникаючи взаємодії з іншими членами колективу. Тобто, в будь-якому випадку виникає емоційна нестабільність, що може в подальшому, відобразитися у взаємодії вихователя з дітьми, батьками, колегами та знайомими. Досить часто несприятливі міжособистісні стосунки зумовлюють виникнення внутрішньоособистісних негараздів: зниження самооцінки, проблеми у ціннісно-мотиваційній сфері, зокрема, зниження рівня мотивації соціальної самореалізації особистості [3]. Проте, найбільш розповсюдженим наслідком несприятливих міжособистісних стосунків є емоційне вигорання педагогів.

Однією із найбільш відомих системних і комплексних концепцій синдрому емоційного вигорання є динамічний підхід В. Бойка. Дослідник розглядав синдром емоційного вигорання як сформований особистістю механізм захисту, що проявляється у повному або частковому виключенні емоцій у відповідь на певні психотравмуючі події [2].

Досліджуючи вигорання педагогів, Н. Андреева доводить, що вихователь, який має емоційне вигорання, неуспішний у взаємовідносинах, не здатний прийняти себе, своє теперішнє, внутрішньо конфліктний, і тільки вибудована ним гармонійна система ставлень може знизити рівень професійного вигорання [1].

Т. Кокс і А. Гріффітс на основі аналізу даних численних досліджень описали інтегративну модель синдрому вигорання. До цієї моделі психологи включили три чинники вигорання: сильна мотивація, несприятлива робоча атмосфера та використання людиною неадекватних копінгових стратегій. Дослідники припускають, що вигорання виникає тоді, коли відбувається зіткнення сильної мотивації працівника і

умов конкретного професійного середовища, в якій йому доводиться працювати [7].

Для того, щоб виявити наявність і особливості взаємозв'язку між емоційним вигоранням педагогів та соціально-психологічним кліматом колективу, в якому вони працюють, ми провели дослідження, вибірковою сукупністю якого становили вихователі дитячих навчальних закладів. Загальна вибірка складала 30 вихователів м. Житомир, зі стажем роботи від 1 до 35 років. В дослідженні приймали участь лише особи жіночої статі. Віковий діапазон досліджуваних становить від 22 до 55 років.

Під час дослідження нами були використані методики В. Бойка «Опитувальник емоційного вигорання» [4] та Ф. Фідлера «Оцінка психологічної атмосфери в колективі» [5]. В результаті дослідження було встановлено, 67% досліджуваних оцінюють психологічну атмосферу як несприятливу, з них: 34% досліджуваних з емоційним вигоранням (рис. 1), а в 33% синдром емоційного вигорання знаходиться на фазі формування або взагалі не сформований. Робота в колективі з несприятливою атмосферою є незлагодженою, помітними є конфлікти та невдоволення колег, тому членам колективу важко працювати та зосередитися на виконанні своїх обов'язків. Несприятливий соціально-психологічний клімат призводить до виникнення емоційної напруги, небажання співпрацювати з оточуючими, замкненості, що і спричиняє виникнення емоційного вигорання.

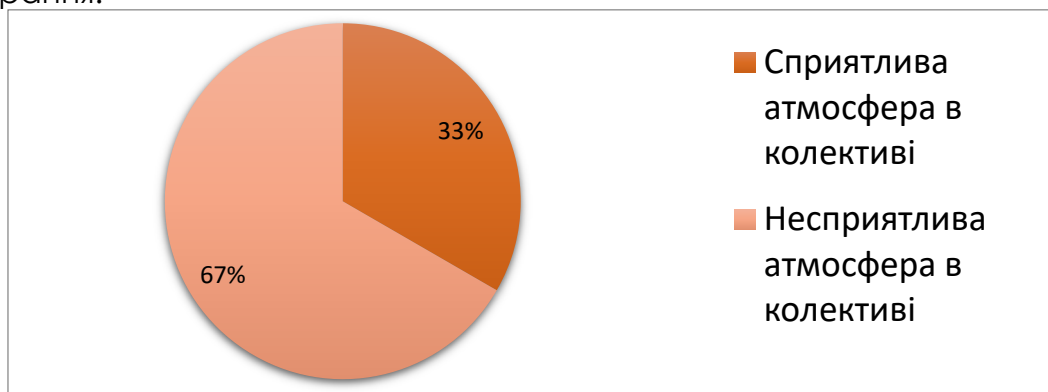

Рис. 1. Оцінка психологічної атмосфери в колективі вихователями дошкільних навчальних закладів

Атмосферу в колективі як сприятливу оцінюють 33% досліджуваних в яких не сформований синдром емоційного вигорання. На їхню думку, в колективі панує добродушна обстановка, організованість, співпраця, взаємодопомога і сприятливе емоційне ставлення співробітників по відношенню один до одного.

Отже, несприятлива психологічна атмосфера в колективі виступає як чинник емоційного вигорання вихователів дошкільних навчальних закладів. Наявність несприятливого психологічного клімату в колективі значно знижує продуктивність роботи, сприяє створенню емоційної напруги та зниженню рівня взаємодії між членами колективу.

Бібліографія

1. Андреева Н. Эго-идентичность в структуре профессионального выгорания педагогов: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Н. Ю. Андреева. – Челябинск, 2011. – 177 с.
2. Бойко В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении / В. В. Бойко / СПб. : Питер, 1999. – 105 с.
3. Гавриловская К. Исследование мотивации социальной самореализации личности / Каузометрия в исследованиях психологического времени и жизненного пути личности: прошлое, настоящее, будущее / Под ред. Р. А. Ахмерова, Е. И. Головахи, Е. Г. Злобиной, А. А. Кроника, Д. А. Леонтьева. – К. : Изд-во Института социологии НАН Украины, 2008. – С. 35-37.
4. Практическая психодиагностика. Методики и тесты / Райгородский Д. Я. (ред.). – Самара : Издательский Дом «БАХРАХ», 1998. – С.161-169.
5. Фетискин Н. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 490 с.
6. Шакуров Р. Социально-психологические основы управления: руководитель и педагогический коллектив / Р. Х. Шакуров. – М. : Просвещение, 1990. – 208 с.
7. Cox T., Griffiths A. (ed.) The Burnout Companion to Study and Practice. A Critical Analysis, L., 1998. – P. 25-30.

Людмила Фальковська

*Кафедра практичної психології та психотерапії
Соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

Марина Зінченко

*Соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ВПЛИВ СИМПАТІЇ / АНТИПАТІЇ УЧИТЕЛЯ НА РІВЕНЬ ШКІЛЬНОЇ ТРИВОЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Шкільна тривожність є доволі актуальною проблемою сьогодення у психологічній теорії та практиці. Основним стресогенним чинником у виникненні шкільної тривожності підлітків є саме шкільне середовище, важливою складовою якого є педагог із властивим йому стилем взаємодії на уроці. Школярі середньої ланки, будучи критично налаштованими щодо дорослих, зважають на те, як організовано урок, які вимоги до них висуваються, як спілкуються та взаємодіють з ними, які особистісними рисами наділений вчитель.

Ті педагоги, які не виявляють симпатії щодо підлітків сприяють розвитку та загострюють ознаки шкільної тривожності вихованців, яка негативно відображається на їх шкільній успішності, фізичному та психологічному здоров'ї, породжує неадекватні поведінкові реакції тощо.

Питанням тривожності переймалось багато відомих зарубіжних та вітчизняних психологів, зокрема Зигмунд Фройд, Карен Горні, Адам Філіпс, Анна Прихожан, Анастасія Мікляєва і Поліна Румянцева та багато інших дослідників.

Мета статті вивчити вплив симпатії / антипатії учителя на рівень шкільної тривожності дітей підліткового віку.

Гіпотеза дослідження:

1. В умовах позитивного впливу (симпатії) учителя буде спостерігатись зниження рівня шкільної тривожності підлітків, проте, не досить радикально.

2. Негативний вплив (антипатія) учителя призведе до зростання рівня шкільної тривожності, причому дана тенденція буде більш радикальною та масовою.

Задля підтвердження або ж спростування сформульованих гіпотез нами були використані наступні методи: теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми, психологічний експеримент, тестування за методикою «Тест шкільної тривожності» (А. Філіпс) та методи математичної статистики (U-критерій Манна-Уїтні та t-критерій Стюдента).

Підлітковий вік – це перехідний життєвий період від дитинства до зрілості, що супроводжується не лише фізіологічними, психологічними та соціальними змінами, а й збільшенням кількості труднощів у взаємодії з дорослими.

Однією із найгостріших проблем цього віку є проблема підвищеної шкільної тривожності. Вона характеризується такими поведінковими та

емоційними проявами, що негативно впливають на фізіологічну та психологічну сфери життя підлітка.

Причинами шкільної тривожності являються як індивідуальні особливості учня, так і специфіка того середовища, в якому вона перебуває.

Важливу роль у виникненні шкільної тривожності підлітків відіграють взаємини з вчителем. Авторитарний стиль викладання, підвищені вимоги до учнів та вибіркоче негативне ставлення до них сприяють підвищенню рівня шкільної тривожності [1, 2, 3, 4, 5].

У проведеному нами експерименті взяли участь три групи восьмикласників, дві з яких були експериментальними групами, а одна – контрольною. Загальний обсяг вибірки склав 87 осіб. Групи за критерієм Манна-Уїтні ($p = 0.83 - 0.05$) є придатними для порівняння. В першій експериментальній групі здійснювався вплив симпатії вчителя (вербальна та невербальна підтримка; поблажливість щодо невдач; доступність викладу нового матеріалу) на рівень шкільної тривожності, в другій – вплив антипатії учителя (вербальна та невербальна роздратованість, відраза; високі вимоги та «натиск» на учнів; важкість викладу нового матеріалу), а в контрольній групі вплив був відсутнім, тобто урок проходив як зазвичай.

Вимір шкільної тривожності проводився за допомогою опитувальника А. Філіпса на початку уроку та по його завершенню у кожному із класів. Значимість відмінностей у початкових значеннях тривожності та заключних визначалась за допомогою t -критерію Стюдента (1 експериментальна група: $p = 0.016 - 0.05$; 2 експериментальна група: $p = 0.000001 - 0.05$), що дозволило нам підтвердити заявлені вище припущення.

Загалом, у класі, де учитель проявляв свою симпатію до учнів, було виявлено зниження рівня шкільної тривожності, особливо за такими шкалами тесту, як: «фрустрація потреби у досягненні успіху»; «страх ситуації перевірки знань»; «проблеми і страхи у стосунках з учителями».

У класі, в якому учитель демонстрував свою антипатію щодо учнів, шкільна тривожність значно зросла за такими шкалами тесту, як: «загальна тривожність у школі»; «страх самовираження»; «страх ситуації перевірки знань»; «проблеми і страхи у стосунках з учителями».

Окрім цього, слід відзначити, що більш радикальні зміни у проявах шкільної тривожності підлітків спостерігаються у ситуації прояву антипатії учителя, на відміну від його позитивного ставлення. Дана тенденція може пояснюватись тим, що підлітки є більш сензитивними до негативного ставлення, аніж позитивного, це дезорганізовує діяльність учнів та спричиняє відчуття дискомфорту як на психологічному, так і на фізіологічному рівнях.

Отже, виходячи із отриманих результатів експериментального дослідження можна стверджувати, що наші гіпотези підтвердились.

Бібліографія

1. Бурченкова А. Взаимосвязь успешности обучения и переживания ощущения тревожности у подростков / А. Ш. Бурченкова // Молодой ученый. – 2013. – № 12. – С. 802-804.
2. Гасанов А. Характерные особенности общения «учитель-ученик» / А. П. О. Гасанов // Вектор науки Тольяттинского гос. ун-та. Сер. : Педагогика и Психология. – 2014. – № 1 (16). – С. 43-46.

3. Микляева А. Школьная тревожность: диагностика, профилактика, коррекция / А. В. Микляева, П. В. Румянцева. – СПб. : Речь, 2004. – 248 с.
4. Прихожан А. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика / А. М. Прихожан ; Акад. пед. и соц. наук, Моск. пед.-соц. ин-т. – М. ; Воронеж, 2000. – 304 с. – (Библиотека педагогической практики).
5. Слепичева О. Индивидуальный стиль деятельности учителя и его влияние на уровень тревожности младших школьников / О. А. Слепичева // Обучение с целью уменьшения насилия. – СПб., 2002. – С. 156-160.
6. Фрейд З. Торможение, симптом, страх / Зигмунд Фрейд // Энциклопедия глубинной психологии. Т. 1: Зигмунд Фрейд: жизнь, работа, наследие: пер. с нем. / общ. ред. А. Боговикова. – М. : ЗАО МГ Менеджмент, 1998. – С. 520-532.
7. Хорни К. Тревожность / Хорни К. Собр. соч. в 3 т. – М. : Смысл, 1997. – Т. 2. – С. 174-180.

Ольга Захарчук

Соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗВ'ЯЗКУ САМООЦІНКИ ТА УСПІШНОСТІ У НАВЧАННІ УЧНІВ 5-Х КЛАСІВ

Науковий керівник: Тарас Кулаковський, кандидат психологічних наук, доцент

Підлітковий період – це період інтенсивного формування самооцінки, бурхливого розвитку самосвідомості як здатності спрямовувати свідомість на власні психічні процеси.

Самооцінка – оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей, місця серед інших людей; належить до ядра особистості, є важливим регулятором її поведінки [1]. Таке тлумачення поняття «самооцінки» є актуальним для особистісного підходу, який розглядає самооцінку як важливий компонент самосвідомості особистості.

За Р. Бернсом, самооцінка – це особистісне судження про власну цінність, яке виражається в установках, які притаманні індивіду. Він також визначає самооцінку як емоційно-ціннісну структуру і вважає її засобом та умовою формування «Я-концепції»:

- 1) когнітивний аспект – знання про власну особистість у всіх сферах;
- 2) самооцінка або прийняття себе – сукупність оціночних характеристик, емоційно-ціннісне ставлення людини до себе;
- 3) поведінкові установки – дії, що породжуються образом Я і ставленням до себе та реалізуються у процесі спілкування з оточуючими [2].

Відомо, що самооцінка є динамічною характеристикою в структурі особистості й має властивість змінюватися під впливом багатьох факторів. У свою чергу вона впливає на успішність у навчальній сфері. Самооцінка є своєрідним стрижнем, навколо якого зосереджені й інші елементи, що забезпечують ефективність різних видів діяльності, зокрема й успішності навчання.

С. Ожегов вважав, що успіх – це: “1. Удача в досягненні будь-чого. 2. Суспільне визнання. 3. Хороші результати в роботі, навчанні”. Слово “успіх” є близьким до словосполучення “досягнення успіху”, що означає “самоствердитися в суспільстві”, “виділитися в ньому”, “добитися професійних висот” [3].

Проаналізувавши літературу, ми спостерігаємо взаємозв'язок понять «самооцінка» та «успішність», тому існують підстави для подальших досліджень.

Бібліографія

1. Общая психология. Словарь // Энциклопедический словарь : в 6 т. ; [ред.-сост. Л. А. Карпенко]. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 176 с.
2. Бернс Р. Развитие “Я-концепции” и воспитание / Роберт Бернс. – М., 1986. – 422 с.
3. Ожегов С. Словарь русского языка. Около 57000 слов / С. И. Ожегов. ; [7-е изд. стереотип.]. – М. : Русский язык, 1975. – 874 с.

Наукове видання

Суспільно-політичні та психологічні студії. Вип. 1.

Наукові праці студентів та викладачів соціально-психологічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка та Інституту соціології Варшавського університету, частина з яких виконано у межах міжнародного наукового семінару «Reprezentacja polityczna mniejszości narodowych»

Українською та польською мовами

Наукові редактори:

Віталій Климчук, Славомір Лодзінський, Сергій Рудницький

Дизайн обкладинки та верстка макету

Віктор Кириченко